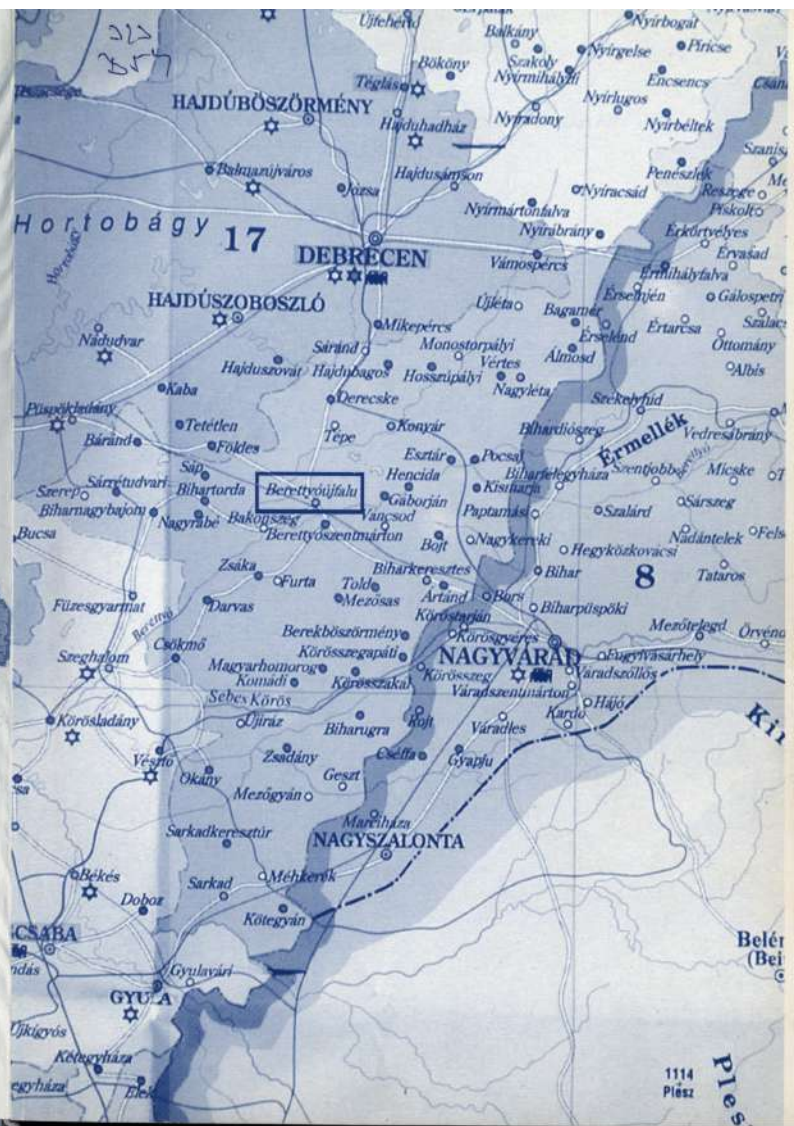
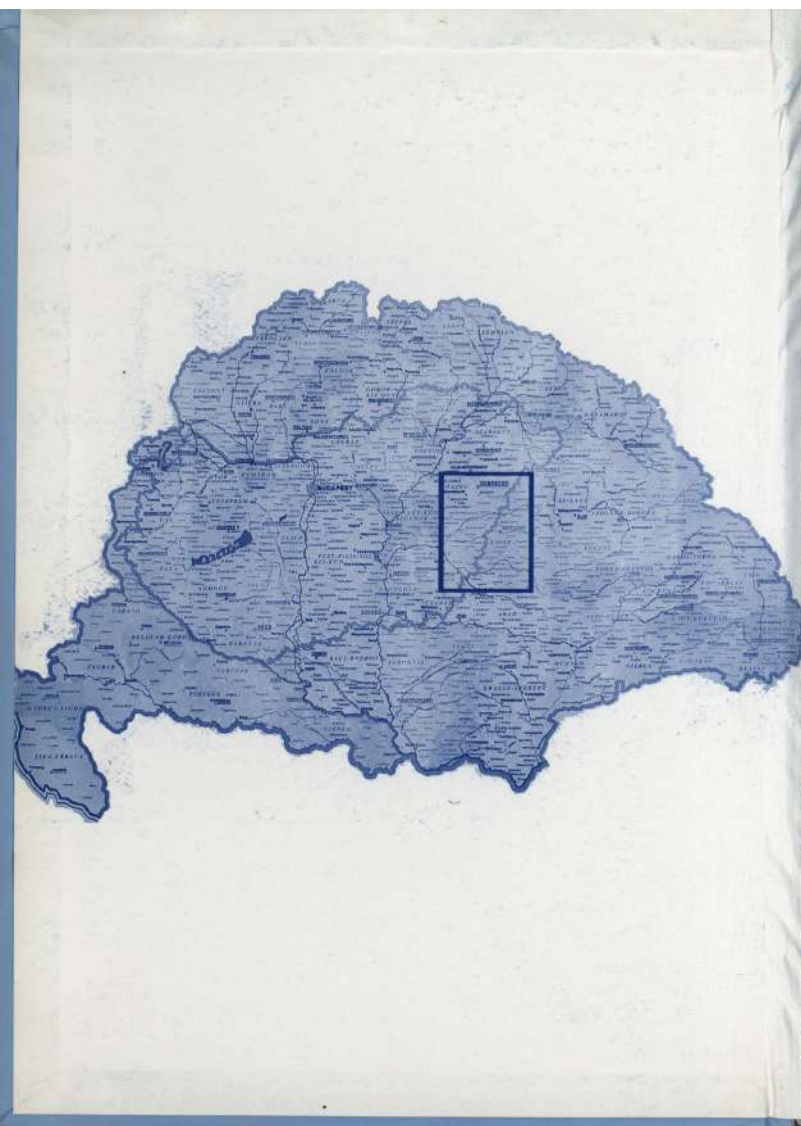
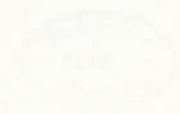

**BERETTYÓÚJFALU ÉS KÖRNYÉKE
ZSIDÓSÁGÁNAK EMLÉKKÖNYVE**

**BERETTYÓÚJFALU ÉS KÖRNYÉKE ZSIDÓSÁGÁNAK
EMLÉKKÖNYVE**

1912

**BERETTYÓÚJFALU ÉS KÖRNYÉKE
ZSIDÓSÁGÁNAK EMLÉKKÖNYVE**

Bihari Múzeum Könyvtára
Berettyóújfalu

Haifa, 2001

HT. 164

SZERKESZTETTE

Nesher Dávid
Gerő Zsuzsa

LEKTORÁLTA

Szalai Anna

KÉPEK

Árie Lancet

Az Izraelben élő Berettyóújfaluiak Egyesülete
Felelős kiadó Nesher Dávid

A címlapon a berettyóújfalui zsidó templom

KÖSZÖNET

Köszönetet mondunk Liebstein Sándornak, az Izraelben élő BERETTYÓÚJFALU-DERECSKE ÉS KÖRNYÉKE egyesület alapítójának, aki egyben elnöke, szervezője és lelke volt e testületnek. Mindent elkövetett és megtett azért, negyvenöt éven keresztül, hogy az Izraelbe érkezett bihariak (kis szórvány-maradék) új közösségre találjanak és közösen gyászolhassák halottaikat, akiket elpusztítottak zsidóságuk miatt.

Köszönetet mondunk mindazoknak, akik készségesen segítségünkre voltak az adatok gyűjtésében és pontosításában, a képek, dokumentumok megszerzésében:
Kocsis Csabának Berettyóújfaluról, Künstlicher rabbinak, prof. Slomo Spitzernek Bné-Brákból, Kulka Jonának, és Schwartz Katalinnak Haifáról.

TARTALOM

Kadis	9
Konrád György: Előszó	11
Nesher Dávid: Berettyóújfalu és környéke története a helyi zsidóság tükrében	14,
Gerő Zsuzsa: Berettyóújfalu zsidósága a számok tükrében	19
STATISZTIKAI TÁBLÁZATOK	21
SZEMÉLYES IRÁSOK	29
Fábián Ferenc: Egy család a háromszázból	31
Ilovits Tibor: Csukott szemekkel (vers)	34
Konrád György: Apám háza	36
Klórné Grósz Olga: Berettyóújfalu	43
Liebstein Berta: Családunk története	47
Markovits Jákov: A Markovits család	49
Sachar Mirjam: Az utolsó nap	53
Schwartz Katalin: A Soáról	56
Tardos Tibor: Hidó	60
BERETTYÓÚJFALU – EGYPÁRAN A SOK KÖZÜL	67
Adler József nyomdász	69
Berg József főrabbi	72
A Blum rabbicsalád	73
Hercz Farkas hentes és mészáros	80
Hoffmann Márkus-Mordechaj daján, rabbi	82
A Kepes család	83
Konrád György író	86
Liebstein Sándor	90
Salamon Béla színész, kabaréigazgató	92
Salom Danny hírszerző, festőművész	94
Tardos Tibor Párizsban élő író	96
NEVEK	97
Berettyóújfalu környéke	131
Kain Aviva: Hencida	143
ÉS AKIK IZRAELBE KERÜLTEK	147
Markovits Jákov: Utószó	162
Bibliográfia	164
KÉPEK, DOKUMENTUMOK	165

קדיש

יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה.
ויצמח פורקנה ויקרב (י"א קץ) משיחה.
בחיסון וביומיוסון ובחיי דכל בית ישראל. בעגלא ובזמן קריב
ואמרו אמן:

יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי:
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה
דקודשא. בריך הוא. לעלא בעשיית ולעלא מכל מן כל ברכתא ושירתא
תשבחתא ונחמתא דאמירין בעלמא
ואמרו אמן:

יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים (טובים) עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן:
עושה (בעשיית ה) שלום במרומיו הוא (ברחמיו) יעשה שלום עלינו ועל
כל ישראל ואמרו אמן.

KADIS

Magasztaltassék és szenteltessék az Úr neve e világban, melyet
akarata szerint teremtett. Vigye uralomra az Ő birodalmát Izrael
egész házának életében s napjaiban, mielőbb, mihamarabb,
s mondjátok rá, Ámen.

Legyen az Úr neve áldott! Örökkön örökké!

Ádassék, dicsőítettessék, magasztaltassék az Ő fenséges,
magasztos, szent neve. Dicsértessék Ő, aki föllötte áll minden
áldásnak, dálnak, szoltárnak s dicséneknek,
amit e világon elmondhatunk,
s mondjátok rá, Ámen.

Szálljon az égből teljes békesség s boldog élet reánk és egész
Izraelre, Ámen.

Aki az Ő magasságából a békét küldi, az hozza a békét reánk és
egész Izraelre, Ámen.

KONRÁD GYÖRGY

ELŐSZÓ

VISSZAHÍVÁS

Berettyóújfalun a második világháború előtt mintegy ezer zsidó élt, ma tudomásom szerint egy sem. A vészkor-szakot túlélők szétszéledtek. Zömük Izraelben folytatta az életét, néhányan ma is élnek még, ők ennek a kötetnek szer-zői és várhatólag a leginkább érdekelt olvasói. Ennek az el-tűnt közösségnek az emlékét néhány véletlenül életben ma-radt, vagy a háború után született - ma már koros - gyerek igyekezett életben tartani. Szép írásaikért, odaadó közre-működésükért mindannyian köszönetet és elismerést érde-melnek. Én mindegyik írást megindítóan érzem, ha nem is gyakorlott kézre vallanak, de - igazak lévén - jól vannak megfogalmazva.

Ez a könyv nem született volna meg Dávid Nesher (Ács András) kezdeményezése és szívós fáradozása nélkül, akit én talán csak kisfiú korában láttam, de jól emlékszem a szüleire, különösképpen édesapjára, szüleim barátjára, Adler Józsefre.

Ha csak ezt a nevet leírom, képek rajzanak egy kis könyv és papírboltról, amely mögött nyomdagép zakatolt, amellől jött elő néha olajos kézzel Jóska bácsi, mindig oly tréfás kedvesen, hogy a vásárló gyerek szíve megmelege-dett, akár csak egy másik kisebb boltban, ahol a cukorkák, illatszerek és játékok között Glück Marci bácsi állt és mo-solygott, majdnem mindig mosolygott. Sok ilyen kedves zsidó férfi jött a vevő elé a főutca boltjaiban, ahol a hozzáértés-hez megbízhatóság párosult, mint például az én apám, Konrád

József is, akiket a várossá lett Újfalú mai lakói már mint jeles hagyományt emlegetnek. Ha a polgárosulás helyénvaló lett végre, akkor ők is helyükön valók voltak, és példává lettek. Még mindig hallom emlegetni Kertész Jankó szuster-műhelyét, amelyet apám kilátásba helyezett, hogy oda bead inasnak, ha nem tanulok rendesen. Én nagyon élveztem ezt a fenyegetést, mert bár jól tanultam, kellemesnek találtam a cipésműhelyt, amelyben folyamatos kaszinózás zajlott, nemcsak a kéz járt, hanem a száj is, és a mester szellemessége a többieket is megihlette.

Akikkel egy teremben ültem az osztatlan tagozatú zsidó elemiben, azokat az auschwitz-i rámpán balra, a halálba terelték. A fiatalabb munkaszolgálatos férfiak egy része életben maradt, hazatérve megtudták, hogy mi lett hátrahagyott feleségükkel, gyerekeikkel. Arcukat a párnába temetve zokogtak hajnalonta az üres házban. Lassacskán újra berendezték boltjaikat, aztán államosították a boltot, a házat, mindent. Ez volt a második csapás, amely a berettyóújfalui zsidó közösséget eltüntette, és a polgárosodást egy fél évszázadra feltartóztatta. „Ez a két gazember mindenemet elrabolta,” mondogatta apám, ezen Hitlert és Sztálint értette. Akarva nem akarva, félve vagy előnyt remélve, a város alávetette magát ennek a két gazembernek, és ezt alaposan megsínylette. Ott maradt a hiány, egy kibeszéletlen és talán kibeszélhetetlen történet, szegény és zavar, és most két emberöltő múltán a jóra való, de még csak tapogatózó készség az egykori zsidó berettyóújfaluiak emlékének őrzésére. A templom ma vasraktár, holott a polgármester tíz éve azt mondta nekem, hogy zeneterem lesz belőle. A temető valamivel kevéssel gondozottabb, mint régen, de nem sokkal. Az eltűnt zsidó közösség iránti tisztelet a tárgyi emlékek állapotán is lemérhető. A városba visszalátogató zsidók nem

szokták elkerülni a nyolcvanegynehány éves Lisztes Annust, ezt az eredeti, okos asszonyt, aki a hajdani rabbi házában él, és akinek az embersége a nehéz időkben is, tetteiben is megmutatkozott. „Gyere gyakrabban, elvégre is innen származol” mondta nekem az elmúlt nyáron, a leventeházban tartott író-olvasó találkozó után. Ahányszor csak megyek, a torkomat szorongatja valami. Tudok éppen én is mosolyogni, mint apám és barátai, de magam előtt látom azokat a balra tereltek, akik senkinek sem vették, és akik között ott ülök az iskolapadban, Klein Vera és Blau Baba, Baumöhl János és Feuerstein Miki között...

Budapest, 2000

NESHER DÁVID (ÁCS ANDRÁS)

BERETTYÓÚJFALU ÉS KÖRNYÉKE TÖRTÉNETE A HELYI ZSIDÓSÁG TÜKRÉBEN

Berettyóújfalu Magyarország keleti részén, Bihar megyében, Debrecentől délre található. Úgy tartják számon, hogy már az őskorban és a középkorban is virágzó település volt. Az Árpád-korból ismeretes, hogy a mai Újfalu helyén több falu létezett. Elsőként Herpály nevét említik a krónikák. Ott állt a XIII. században épült kolostortemplom, amelynek ma is álló déli tornyát Csonkatoronynak hívják. Egykori írások, 1285-ben Nova Villának említik.

Báthory Gábor fejedelem 1608-ban hajdúszabadságot adományozott a településnek, és akkor lett Újfalu első ízben város. Ez nemcsak birtokot, hanem nemességet is jelentett. A fejlődést egy török hadjárat szakította meg 1660-ban. Ezt követően, az 1692-es összeírás szerint Berettyóújfalu Bihar megye negyedik legnépesebb helysége volt, három nemes és ötven hajdú családdal.

A környék népességének felekezetek szerinti tagolódása általában arányos fejlődést mutatott. Nagyobb arányban költöztek oda görög és zsidó kereskedők. Ők voltak a földesúri kocsmá és a malmok bérlői, a boltok árendásai és egyéb földesúri tisztségeket is betöltöttek.

Az első biztos adat 1746-ból Menasses Dávid árendásról szól. A XVIII. század első felében a görög bérlők voltak a helyi kereskedők. Mária Terézia idejében be akarták téríteni őket az unitáriusokhoz, akik elismerték a római pápa fennhatóságát. Mivel ez nem történt meg, egyre gyakrabban telepedtek le zsidó kereskedők a környéken, többnyire a szomszédos Galíciából.

A zsidóság jelenlétéről szóló biztos adatok 1807-ből valók, amikor is megalakult a hitközség, tizenöt fős vezetéssel. Családnevek a következők: Áron, Asztalos, Blas, Brael, Brön, Datner, Dávid, Farkas, Feldman, Fiser, Fredents, Frenkel, Friedman, Gács. Ettől kezdve a zsidóság növekvő száma kimutatható a shematizmusok és a földrajzi statisztikai adatok alapján. 1839 és 1850 között majd háromszorosára nőtt a zsidó lakosság lélekszáma (145-ről 385-re).

Az 1848-as forradalomban számos zsidó huszárként vett részt. Egy részük elesett vagy megsebesült, a többiek büszkén feszítve lovaikon tértek haza, azzal az érzéssel, hogy teljesítették hazafiassági kötelességüket. Az 1848-as forradalom és az azt követő időszak gazdasági fellendülést hozott ezen a környéken is, mely a századfordulóig, illetve az utolsó békeévig tartott. Ez az időszak a zsidóság számára is beilleszkedést és konszolidálást jelentett.

A magyarországi hitközségek 1868/69-es szakadása után az újfalui zsidóság ortodox hitközségnek számított. Megalapították a Hevra Kadisát (temetkezési vállalat), majd a Nőegyletet, amely a rászorulókat segítette.

A hitközségnek már ebben az időben volt szentegylete, nőegylete és egy tizennégy ágyas éjszakai szállása a szegény átutazók számára. 1885-ben a berettyóújfalui hitközséghez csatlakoztak a környék települései is.

A zsidó élet irányítója mindig és mindenhol a tanult és képzett réteg volt. A rabbi, a daján (vallási bíró) és a tanító az, akihez mindenki segítségért fordult – tanácsért, a születéstől a halálig, a hédertől a házasságig.

Berettyóújfalu első rabbija, akiről sikerült adatot találni, Spitz Simon Naftali, aki 1836-ban került Csengőrről Újfalura, és haláláig, a 1885-ig élt ott. Őt követte Roth Joél Cvi, aki 1866-tól 1882-ig töltötte be az újfalui rabbi tisztét, majd Husztra költözött, ahol 1892-ig, haláláig volt a husztiak rabbija. A híres Talmud-tudós Blum Amram lett 1883-ban Berettyóújfalu fő rabbija, haláláig, 1907-ig. Feleségével együtt Újfalun temették el, sírját ma is sokan felkeresik. Friedmann Mordechaj 1912-től 1927-ig volt rabbi Újfalun. 1929-ben Blum Amram fia Blum Ben Cion lett a főrabbi, 1944-ig. A nagyváradai gettóból a budapesti gettóba került, ahol a háború befejezése előtt egy pár nappal halt meg 1945-ben.

A háború után 1945-től 1948-ig az utolsó rabbi Hoffmann Mordechaj volt, aki előzőleg a daján feladatkörét töltötte be.

Az első zsidó templomot 1790-ben építették. 1840 és 1866 között tatarozták. 1903-ban Weizsmann Béla építész felújította és hozzá épített egy mikvét (rituális fürdő.) A munkálatokat Fülöp Juda malomtulajdonos és hitközségi el-

nők, valamint Klein Gyula ecetgyáros odaadó munkája és anyagi támogatása segítette.

Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai veresége után a győztes antanthatalmak szövetségeseiknek juttatták a történelmi Magyarország vegyes etnikumú területeit. A Magyarországnak csónkán megmaradt Bihar székhelye Berettyóújfaluba lett. Az ország nyugati területein megszilárdult a feudális nagybirtokrendszer. A keleti területeken több volt az önkormányzattal rendelkező város, több volt a megélhetést biztosító szabad terület. A kapitalizmus kialakulása utat nyitott a fejlődésnek (például a folyószabályozásnak, a Sárret lecsapolásának és a vasútépítésnek). Itt nem a föld jelentette az egyetlen megélhetési forrást, mint a Dunántúlon. Az itt élő zsidók örömmel kihasználták a fejlődés adta lehetőségeket, és dolgozó részeseivé váltak az iparnak és a kereskedelemnek. A szokványos szatércsboltok mellett 1888-ban megjelent Zádor Márton divatárú-kereskedése. Ebben az évben alapította Feldmann Jenő terménykereskedését, ahol később tűzifát és mészkövet is árult. A villanyvilágítás bevezetése, a köves utak és járdák létesítése, valamint a közkórházak építése erre az időszakra esett.

Berettyóújfaluba főutcája a Kossuth (később Horthy Miklós) utca volt a város kereskedelmének központja. Ott kereskedtek, szép, modern üzleteikben a zsidó kereskedők. A *Debrecen és vidéke ipari és kereskedelmi díszalbuma*-ból tudjuk, hogy 1893-ban Berettyóújfaluba központtal megalakult az Ipartestület, melyből később fejlődött ki az Iparosok és Kereskedők köre. Ebben az albumban megtaláljuk többek között a zsidó kereskedőket és iparosokat is. A város főutcájának elejétől kezdjük a felsorolást: Asztalos Béla toll-, nyersbőr és gyógynövény-kereskedése, Farkas József és Faragó Zoltán fakereskedése, Berger József szőrme-kereskedése Fisch Mihály órásműhelye, Hercz Farkas hentes és mészárosüzletei, Klein Gyula ecetüzeme, ifj. Kohn Sámuel toll- és nyersbőr kereskedése, Stein Ede terménykereskedése, Weiszberg Ármin fűszerüzlete és Zádor Márton női divatruháza. A szomszédos utcákban levő zsidó üzletek: Braun József terménykereskedése, Kepes Albert bor- és sörnagyereskedése, Kertész Jenő és Ölmacher Jakab cipész-műhelye, Pál Samu úri és hölgyfodrászata és Schwartz Pál férfiszabó és ruhakereskedése.

Pezsgésnek indult a kulturális élet is, 1935-ben Adler József nyomdájában látott napvilágot a népi írók első jelentős orgánuma a *Kelet Népe*.

Tekintsünk vissza egy kicsit korábbra, a Tanácsköztársaság bukása utáni időszakra. A haladás képviselőit Újfalun is üldözték. A Munkástanács elfogott tagjai (az újfalui kommunisták) perében 1920. augusztus 24-én a debreceni törvényszék mondott ítéletet. A szabadságvesztésre ítélték között találhatunk zsidó neveket: Kreisler Mór (két év), Weisberger Ármin (négy hónap), Grósz Ernő (nyolc hónap).

A község politikai élete 1920-ban szerveződött újjá. Az ellenforradalmi korszakban a Nagyatádi-féle Kisgazdapárt jelentős befolyással rendelkezett. A kisgazdák országosan ismert, jelentős politikai párttá alakultak, s ez az 1920-as parlamenti választásokon is megmutatkozott. Az Erdélyből idetelepültek nehéz gazdasági helyzete rányomta bélyegét a helyi politikai élet alakulására. Ezek az emberek különböző irredenta szervezetekben, mint például a Bihar megyei és Nagyváradiak Szövetségében, vagy a Bihar megyei Területvédő Ligában tömörültek. A súlyosbodó gazdasági helyzet és a romló szociális viszonyok erősítették a jobboldalt, és kedvező talajt teremtettek a szélsőjobb szervezkedéseikhez is. 1920-ban megalakult az Ébredő Magyarok Szervezete. Ezeket a fejleményeket nemcsak a zsidók sínylették meg, hanem megnyilvánult a baloldal brutális elnyomásában is. Berettyóújfaluba és a járás főszolgabírája 1934-ben azt jelentette az alispánnak, hogy a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt zsidóellenes tüntetéseket szervezett, bevették a zsinagóga ablakát, bántalmazták a zsidó kereskedőket és terrorizálták a vásárló közönséget. 1933 novemberében véresre vertek két zsidó származású lakost.

Ekkor írta Szabó Pál a középosztályt ostromozó cikkei egyikében: „Szédületes az a tájékozatlanság, amellyel még java középosztályunk is látja és szemléli a magyar sors tragikus zuhanását a mélypont felé...” (Egymás mellett idegenül). Ugyancsak Szabó Pál a *Nyugtalan élet* című műve negyedik kötetében olvashatjuk a kor egy kis epizódját: „Újfaluban egyszer a Kelet Népe nyomása közben együtt ebédeltünk a Lisztesben, de ott ebédelték a vármegye urai is, nemes M. Szabó Pál druzsám, Hencidáról. Aki egyszerűen megveszett és – kardélre hányta volna – a vármegyét, ha

kardja lett volna. De nem volt. Így csak eléggé forró lett a hangulat, végül is a vármegye tűnt el, de mindez csak azért, hogy Ács Jóska (akkori nevén Adler Jóska) nagyon bátran és keményen megállta a helyét."

E vészjósló helyzet ellenére a lakosság és a helyi zsidóság közötti kapcsolat jó és emberi volt. A város főutcáján levő üzletek zöme zsidók tulajdonában volt – mint azt már felsoroltuk – azonban nemcsak kereskedelemmel foglalkoztak, hanem voltak köztük kézművesek (asztalosok, kovácsok stb.) és földművesek is. Nem szólva a szabadfoglalkozásúakról, ügyvédekéről és orvosokról. Néhány gyáros (cementgyár, ecetgyár, húsfeldolgozó üzem, szeszfőzde), sőt még nagybirtokos is akadt.

Az 1939-es választásokon a Független Kisgazdapárt vesztésként hagyta el a küzdőteret, és a kormánypárt győzött. A második bécsi döntés (1940) után Bihar vármegye áttette székhelyét Nagyváradra, ezért odaköltöztek a hivatalok és tisztviselőik.

A II. világháború éveiben a politikai élet a háborús hisztéria jegyében zajlott. A légkört mérgezte a háborús uszítás és az egyre fokozódó zsidóellenes hangulat. 1942-ben elkezdődtek az internálások, és a zsidókat behívták munkaszolgálatra. Így alakult ki, hogy a korábban kb. 1100 fős zsidóságból – az 1944 áprilisában debreceni csendőrküldetésük alapján – mindössze 978 fő maradt a városban, őket vasúton szállították Nagyváradra, ahol hetekig szenvedtek összezsúfolva a gettóban. Onnan vagonírozták be őket utolsó útjukra, Auschwitz felé. Így került sor, egy közel kétszáz éves helyi múlttal rendelkező népcsoport gettósítására, elhurcolására és nagy részének megsemmisítésére.

A háború után csak kevesen, zömmel családjuktól megfosztva tértek vissza. Néhányan megpróbáltak új életet kezdeni, ám voltak, akik vissza sem tértek szülőfalujukba, hanem egy új és kevésbé terhes múltú sarkán a földnek próbáltak gyökeret eresztetni. Egy részük az ősök földjén, az akkori Palesztinában – majd Izraelben – kerestek írt gyógyíthatatlan sebeikre.

Haifa, 2000

GERŐ ZSUZSA

BERETTYÓÚJFALU ZSIDÓSÁGA A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A népszámlálások Berettyóújfaluról készült nyomtatott táblázatai csak a legalapvetőbb iskolázottsági, foglalkozási, demográfiai adatokat tartalmazzák, de rendelkezünk számos olyan kéziratos népszámlálási táblázattal, amelyek kifejezetten Berettyóújfalú községre, illetve a berettyóújfalui járáshoz tartozó adatokat tartalmazzák.

NÉPESSÉGFEJLŐDÉS

A zsidók száma a 19-20. század fordulóját megelőző évtizedekben a nagy természetes szaporodás eredményeként nőtt. A század első évtizedeiben pedig – valószínűleg a galíciai bevándorlás miatt – ugrásszerűen emelkedett a létszámuk. 1944-ben 978 zsidót jegyeztek Berettyóújfalun. 1949-ben a megmaradtak, visszatértek száma 246 volt. A zsidók száma Újfalun az 1800-as években volt utoljára ennyire kevés. (Lásd a táblákat)

URBANITÁS

A berettyóújfaluiak képezték a terület egyik legjelentősebb zsidó közösségét, akik kizárólag a község belterületén éltek. Mindössze négy izraelita, a környék népességének alig fél százaléka lakott a külterületen. Az urbanitás, tehát még itt keleten is jellemezte az ortodox zsidókat. A város lakosságának 11%-a, a járás lakosságának 4%-a, a csonka megye lakosságának pedig 3 %-a volt zsidó.

NYELV

A 19-20. század fordulóján nemcsak a nagyvárosi neológ zsidók magyar nyelvűek – ami természetes, hisz a nagyvárosok az asszimiláció igazi központjai – hanem a vidéki ortodox közösségek is. A zsidók nagy többsége már nem német, hanem magyar anyanyelvű, és úgy látszik ez Berettyóújfalun izraelita felekezetű és magyar nemzetiségű népessé-

gére is érvényes. Egy 1920-as adat szerint a nem magyar anyanyelvű izraeliták száma elhanyagolható, az egész csonka megyében csupán 31 zsidó élt, s közülük mindössze hárman nem beszéltek magyarul. Ugyanakkor egyharmaduk a magyaron kívül más idegen nyelvet is tudott. (Ez ahhoz képest igen sok, hogy a magukat alapvetően magyar nemzetiségűnek valló katolikusoknak csak a tizede, de az evangélikusoknak is kevesebb, mint harmada beszélt idegen nyelvet.) 1941-ben Berettyóújfalu 982 zsidó lakosából csak 15 volt jiddis anyanyelvű. (Lásd a táblázatot)

FOGLALKOZÁS

A berettyóújfalui járás egészéről fennmaradt kézíratos források tartalmazzák a lakók foglalkozását. A járás zsidóságának legnagyobb része Berettyóújfalun élt, vendéglősök, hentesek, cipészek, csizmadiák és szabók voltak. A mezőgazdasági tisztviselők csoportjához tizenegy férfi tartozott. Valamennyi 200 és 1000 hold közötti földbérlő izraelita volt, és az aki hitelágazatban dolgozott szintén közülük került ki. A 6 nyomdászból 5, a 26 kocsmárosból 18 volt izraelita. Az értelmiséget feltérképező járási táblázatok sajnos elvesztek, így csupán a csonka Bihar megye adatai alapján próbálhatunk képet alkotni a berettyóújfalui értelmiségről. A tanítók egyhuszada, a gyógyszerészek egytizede, a nevelők egyötöde, az ügyvédeknek pedig kétötöde volt zsidó. Az orvosok és állatorvosok csaknem fele ugyancsak zsidó származású volt. A foglalkozási adatok azt mutatják, hogy a 19-20. század fordulóján a bihari zsidóság minden tekintetben polgárosultabb volt, mint a térség átlaga. Ez a megállapítás kiterjeszthető a berettyóújfaluiakra is. Pontosabb, kimondottan a berettyóújfalui közösségre vonatkozó adatokhoz juthatunk, a kézíratos népszámlálási forrásokból, és további ismeretet nyújthat az adatok összehasonlító elemzése.

Haifa, 2000

(Forrás: Nagy Péter Tibor tanulmánya)

STATISZTIKAI TÁBLÁZATOK

Év	A járás zsidó lakosainak száma	A járás zsidó lakosainak foglalkozása
1873	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1887	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1899	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1907	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1919	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1929	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1939	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1949	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1959	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1969	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1979	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1989	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók
1999	31	10 fő mezőgazdász, 10 fő vendéglős, 10 fő hentes, 10 fő cipész, 10 fő csizmadiák, 10 fő szabók

**Statisztikai adatok a berettyóújfalui zsidókról
1823-1949 között**

Izraelita vallásúak száma

Év	A zsidók lélekszáma	Forrás
1823	80	Schematizmus
1827	91	Schematizmus
1839	125	Fényes Elek
1840	125	Jad Vasem
1857	315	Schematizmus
1870	450	Népszámlálás
1880	511	Közp.Stat.Hiv
1900	942	Népszámlálás
1910	1041	Közp.Stat.Hiv
1920	1003	Közp.Stat.Hiv
1930	1083	Közp.Stat.Hiv
1941	982	Közp.Stat.Hiv
1944	978	Debr. Csendőrség
1946	269	Jad Vasem
1949	246	Adattár

Forrás: Kováts Zoltán

**A zsidók százalékos aránya a berettyóújfalui
összslakosághoz viszonyítva 1823-1946 között**

Év	Zsidók lélekszáma	Százalék az összslakossághoz
1823	80	2,0
1840	125	2,5
1869	450	7,8
1880	511	7,8
1890	811	11,7
1900	942	12,2
1910	1041	12,4
1930	1083	9,9
1941	982	8,3
1946	269	2,3

Megjegyzés: Az izraelitáknak az összslakosságban elfoglalt aránya az 1823. évi 2 %-ról a század végére 12 %-ra emelkedett

Forrás: Jad Vasém

A berettyóújfalui zsidók összetétele 1941-ben

	Lélekszám	A népesség százalékában
Izraelita vallású	982	8,3
Zsidónak minősített nem izraelita vallású	6	0,1
Jiddis anyanyelvű	15	0,1

Forrás: Közp.Stat.Hiv.

**A berettyóújfalui zsidóság népességfejlődése
1840 - 1894 között**

Időszak	Lélekszám	Születés	Halálozás	Természetes
		évi átlagos száma	évi átlagos száma	szaporulat
1840-49	212	11,5		
1850-59	358	14,9		
1860-69	441	18,2	6,5	11,7
1870-79	564	21,8	11,0	10,8
1880-89	739	34,0	14,9	19,1
1890-94	862	43,2	19,2	24,1

Forrás: Kováts Zoltán

A berettyóújfalui zsidóság családnevei

1846-1847 és 1851-től az anyakönyvi bejegyzésekben a következő családnevek fordulnak elő:

Áron	Heis	Milics
Asztalos	Held	Miliczter
Blász	Hersein	Nagy
Bráer	Herskovits	Nuszbaum
Brön	Hertz	Róth
Datner	Hirs	Rózinger
Dávid	Hirshon	Sámuel
Farkas	Iher	Spitz
Feldman	Izrael	Stein
Fiser	Kis	Steiner
Fredents	Klein	Stern
Frenkel	Kohn	Tisler
Friedman	Lastein	Weis
Gács	Lázár	Worsán
Goldman	Lezstein	
Grósz	Matjus	

Forrás: Kováts Zoltán

**Berettyóújfalu anyahitközség 1944-ben
(Bihar vármegye)**

Szervezet:	Ortodox
Lélekszám:	980
Adózók száma:	207
Elnök: Perlmann Hermann	Polgári állása: textil- kereskedő
Anyakönyvezető rabbi:	Blum B. Béla (főrabbi)
Alkalmazottak száma:	Hoffmann Márkus (alrabbi) 13 (8 rendes alkalmazott, 5 kegydíjas)

<u>Iskola</u>	<u>Tanulók száma</u>	<u>Tanulók száma</u>
Elemi	?	84
Talmud-Tóra	?	?

Önálló felekezeti egyesület, intézmény

1. Ortodox Izr. Szentegylet

Taglétszám:	125
Vagyon	3 db. Széfer Tóra Kegyszer felszereléssel 2200 négyszögöl temető
Teher	0
Zárszámadás végösszege	1218,16

2. Nőegylet

Taglétszám:	122
Vagyon:	468,70
Teher	0
Zárszámadás végösszege	468,70

(az összeg koronában)

ALAPÍTVÁNYOK

1. Milicer Jónás-féle Tóra iskola alapítvány
(az Ort. Izr. Szentegylet kezelésében)

Vagyon: 68 kat.hold 1100 négyszögöl ingatlan
és 1 belterjes 174 négyszögöl ház ingatlan.
Adóssága: 1039,18

2. Milicer Salamon és neje, Weisz Eszter-féle alapítvány

Vagyon: 103 kat. hold és 1034 négyszögöl ingatlan
Adóssága: 1017,79

*Megjegyzés: mindkét alapítvány vagyonát a Magyar Királyi
Földművelésügyi Minisztérium 1942. július 12 és 61829/1943.
július 2.sz. rendelete alapján igénybe vette.*

VAGYONÉRTÉKEK

Bérház:	ingatlanok
	68000.-
Készpénz:	1209,99
Vagyont csökkentő teher:	26685,44

Hitközségi tagok állami vagyona és adóalapja:	2579,47
Hitközségi tagok állami jövedelemadója és adóalapja:	11716,22

Berettyóújfalu anyahitközség

Berettyóújfalu hitközsége 1949-ben

Jellege:	ortodox
Lélekszám:	247
Adófizetők:	80
Elnök:	Perlmann Hermann
Ügyvezető:	Rosenberg Ferenc
Rabbi:	Hoffmann Márkus

A Hitközség területén működő izraelita egyesület: Szentegylet

Forrás: Frojimovics Kinga

SZEMÉLYES ÍRÁSOK

FÁBIÁN FERENC

EGY CSALÁD A HÁROMSZÁZBÓL

Azért vállalkoztam arra, hogy röviden felvázoljam családunk történetét, mert olyan, szinte minden tekintetben átlagos familiáról van szó, amelynek története és sorsa több-kevesebb eltéréssel Berettyóújfalu mintegy háromszáz zsidó családjára egyaránt jellemző.

Anyám, Markovits Laura tősgyökeres berettyóújfalui. 1890-ben született egy sokgyerekes családban. Apja, Markovits Dávid órás-mester volt. Nagypát szaktudása, ezermester találmányossága miatt az egész környéken ismerték és becsülték. És már-már legendássá vált különös munkadíj-beszédési módszere is. Műhelye Berettyóújfalun volt, de a javítások csak részben készültek ott. Zsebórája akkortájt falun még kevés embernek volt, s a karórát szinte nem is ismerték. Általában falióra, főleg ingaóra mutatta az időt a földbirtokosok udvarházaiban és a jobb módú házakban. Nagyapa kis szerszámos ládájával járta a környező falvakat, tanyákat, és a javítások zömét helyben végezte el. A munkadíjat viszont csak akkor fogadta el, amikor körútjáról visszatérőben meggyőződött róla, hogy a megjavított órák kifogástalanul működnek.

Apám, Fisch Mihály 1887-ben született Kolozsvárott. Ott tanulta ki az órás-mesterséget, s mint fiatal segéd az Osztrák-Magyar Monarchia több városában is dolgozott. 1910-ben került Berettyóújfaluba, ahol megházasodott, és átvette nagyapa műhelyét. E frigyből 1912-ben fia, 1914-ben lánya született. (E sorok írója csak hat évvel később, 1920-ban.)

Az I. világháború igencsak beleszólt családunk életébe. Apám bevonulása után egy ideig Nagyváradon szolgált (ott egy ideig anyám és a két gyermeke is vele lehetett), majd megjárta az orosz frontot, és csak a háború végén került haza. A fronton apámnak is, anyámnak is elesett egy-egy testvére. A háború utáni gazdasági összeomlás, a zavaros, olykor súlyos politikai helyzet, majd az általános gazdasági krízis körülményei között a mi családunk is nehezen, gondokkal küszködve élt. Apám igen sokat dolgozott, s örült, ha volt munka. Szombat este havdala után mindjárt munkához látott, és vasárnap, a hatóságilag kötelező zárva tartási na-

pon is dolgozott lehúzott redőnyök mögött, villanyfénynél. Egyetlen napra sem emlékszem, amit kihagyott volna, mindig odaült munkaasztalához, sem betegség, sem más ok nem tántorította el tőle. Pedánsan ügyelt arra, hogy az általa elvállalt javítások a megígért határidőre hibátlanul elkészüljenek. Közben elsajátította az optikus mesterséget is. Bevélasztották a helyi ipartestület vezetőségébe, nevét és szak tudását a szaklapban publikált írásain keresztül szélesebb körben is megismerték. A harmincas évek elején díszoklevéllel és kamarai nagyezüst érdeméremmel tüntették ki. Rábízták a helyi református templom toronyórájának karbantartását és – szükség esetén – javítását is. Apám olykor felvitt magával a toronyba, és máig maradandó emlékem, amint a hatalmas szerkezet kalapácsa negyedóránként, közelről ijesztő erősen megkorgatta a harangot. A toronyból feltárló látvány természetesen kárpótolt a rémületért, hisz a környező falvakat, sőt, tiszta időben a Bihari hegyeket is látni lehetett.

Van egy későbbi emlékem is a toronyóráról. 1944 végén, hazavetődve több mint háromévi munkaszolgálatból, berettyóújfalui házunkat kifosztva találtam. A miénk is elárvult, mint azé a háromszáz családé, akiket halálba hurcoltak otthonukból. De siralmas képet nyújtott az egész falu. A környék súlyos harcok színtere volt, a nácik nagy páncélos erővel próbálták feltartóztatni az előrenyomuló szovjet csapatokat. Az ágyúgolyók és a repülőbombák sok házat eltaláltak. Golyót kapott a templomtorony és az óra is. Nem járt, nem kongatott negyedóránként. Némasága még nyomasztóbbá tette a szomorúságot. A templomkertben összefutottam Hajdú nagyizsaszéki református pappal.

– Fiam, nem tudnál valamit csinálni? – kérdezte, tudva, hogy apám megtanított a mesterségre.

– Megpróbálom, nagyizsaszéki úr – válaszoltam bizonytalanul.

Majdnem egy hétig tartott, amíg kiszereztük, megjavítottuk és visszaraktuk a sérült alkatrészeket. Pista bácsi, a harangozó és egy munkaszolgálatból hazatért iskola- és hédertársam segített, aki a lakatos szakmában volt jártas. Az óra életre kelt, az egész falu örömeire újfent kongatott negyedóránként. Azokban a komor napokban az élet vis??szatérő reményének jelét éreztük benne.

A református pap hivatott.

– Mivel tartozunk?

– Semmivel, nagyizsaszéki úr. Apám helyett dolgoztam.

– Derék fiú vagy – tette vállamra a kezét olyan amilyennek apádat is ismertük. Mégis kaptam fizetséget. Igen értékeset. A következő vasárnapi istentiszteleten a hívők füle hallatára, a szószékről köszönte meg a munkámat. Ezzel az epizóddal kicsit előre szaladtam. Hadd térjek vissza a családomhoz. Szüleim nagy súlyt helyeztek három gyermekük világi iskolában való taníttatására, de zsidó szellemű nevelésünkről sem feledkeztek meg soha. Háztartásunk ortodox kóser volt, a szombatot, az ünnep- és böjtnapokat szigorúan tartottuk. Édesapám tagja volt a hitközség vezetőségének, és hosszú éveken át volt az iskolaszék elnöke. Szívén viselte a betegek, a szegények támogatását is. Ha bármilyen csapás ért egy szegény családot, az apám még a munkáját is ott hagyta, hogy mozgósítsa azokat, akiktől sürgős segítséget vagy pénzzadományt lehetett remélni.

Apám a betegek gyámlítására létrehozta és megszervezte a Bikur Holim Egyesületet, amelynek tagjai teljesen önkéntes alapon hetenként vagy havonta rendszeresen megváltották az úgynevezett látogatási jegyet. Ezeket a jótékonykosságra mindig kész Adler József nyomdász állította elő. A Bikur Holim Egyesület 1944-ig működött, mikor a jótékonykodás utolsó forrásai is elapadtak.

Családunk egyéni történetének voltaképpen itt a vége. A berettyóújfalui, majd a nagyváradai gettó és végül Auschwitz – már közös sors, már közös történet, Berettyóújfalui háromszáz zsidó családjáé és Magyarországon élt hatszáz ezer testvérünké.

Családunk történetének teljességéhez: a deportálás idején csak szüleink éltek Berettyóújfalun. Mi hárman, gyerekek már kirepültünk. Bátyám Makóra házassodott, és munkaszolgálatosként pusztult el Ukrajnában.

Nővérem Budapestre ment férjhez, innen deportálták Bergen-Belsenbe, ahonnét 1945 nyarán került haza. Férje, akárcsak a bátyám, munkaszolgálatosként végezte – egy német koncentrációs táborban. Engem már 1941-ben behívtak munkaszolgálatra.

Budapest, 2000

ILOVITS TIBOR: CSUKOTT SZEMEKKEK

Nem vágyódva s tán nem is sóhajtv,
Nytott szemekkel, ha néha álmodom,
Mind-mind Ti drága gyöngyszemek,
Ti vagytok zsenge ifjúkorom.

Tán még ifjú sem voltam igazán,
Inkább csak nagyobbka gyermek,
S mit éreztem, láttam, tudtam,
E sorokban előttem leperreg.

Teli hajnalokon kísérem apát mikvébe,
Hogy tisztulva kezdje a napot,
Jómagam a chéderbe érve hallgatom,
Reb Szimhét, hogy magyarázza a Talmudot.

Látom szemben Schnert, a kovácsot,
Egy óriás, a törpék között,
S látom Müllert, a fiákerest,
Ki hétköznapi a lu végénél imádkozott.

A mamát látom, hogy óvja, vigyázza apát,
Ünnepek, de főleg Jom Kippur előtt,
Bennünket int csendre, hallgatom, mert,
Apátok jelenésre készül Istenünk előtt.

Minden Ros Chodes reggelén látom,
A kapuban állva Farkas Móriczot,
S mi gyerekeknek, kik elébe járultunk,
Egy fél pengőt a kezünkbe nyomott.

A templomot látom felségesen állva,
Mint óriási felkiáltójel, az élet centruma,
Ki tudná leírni a pompás mennyezetet,
A faragott blemert, a gyönyörű női karzatot.

Látom Adler Jóskát, az önzetlen jótevőt,
Mint ifjú firkaszt, Ő pártolt, segített,
Meg az Altmann gyerekek egyikét,
Ki rendezte, nyomta ingyen a füzetet.

Ha látom is Őket, tudom csak álmom,
Nincs többé kehile, nincs kikre várnom,
Nem várom Mezei bácsit, sem a Kepeseket,
Grünwald tanítót, vagy Reicht az üveget.

Fridlander ócskás (a Polyák bácsi),
Blum a ruf, Hoffman a daján,
Mind-mind tengernyi gyöngyszemek,
Múltak elszállt, elsüllyedt hajóján.

Hol vagytok ti szeles zsidók,
Deszkásiak mi lett veletek?
Már a nevükre sem emlékszem,
Bár sokszor sokat vagyok veletek.

No és az Újfalui jiddise mamék,
Reich néni a sabeszi delklivel,
Mit kínált templomból kijövet,
Ízet, illatot, hogy feledném el.

Vagy Mezei néni és a vajas kenyér,
Ők együtt jártak, hogy is feledném,
Miután a kapualjban futballoztunk,
Pali, Lézer, Lebcsu, Dudi meg én.

De nagyasszony csak egy volt Újfaluban,
Moskovits néni, a Böske mamája,
Hogy miért? Hadd maradjon titkom,
Ez kettőnkre tartozik, senki másra.

Ó kis falum, ki egy világom voltál,
Gyermekkorom, ifjúságom múlt el veled,
Dalolhatnék tovább, vagy csak álmodnék rólad,
De nem bírom tovább ...Isten Veled!
U.i.

Nem kenyerem a rímelés, csak a szó jön belőlem,
Poéta nem vagyok, tán csak firkász,
De ha úgy érzed, mondtam valamit neked,
Legyen ez a bérem, semmi - semmi más.

Askelon, 1979

APÁM HÁZA

Amerikában, vadidegen vidéken beköltöztünk egy családi házba, amelyet a tulajdonos bére adott nekünk. Férj, feleség, két gyerek, nevelőnő, a múlt helyreállítása. A család rendszeresen ugyanannál az ebédlőasztalnál. Ha a kisfiú csintalankodik, az apa szeme félelmes is tud lenni. Apámat látom a teraszon, ahogy a karjára emel. Jóval fiatalabb volt akkor, mint én most. Nem lógott a nyakunkon, megvolt a maga területe, ahogy nekem is megvolt a magamé.

A múltba nem lehet visszamenni. Apám házat nem fogom visszaperelni, pedig jogom volna hozzá. Ha elvették, adjanak helyette egy másikat, akár a falu szélén, egy sáros mellékutcában. Anyámnak is joga van a saját házához, amely az ő hozományából épült. Valami rendelet szerint, amit 1950-ben hoztak, hogy annak alapján lehessen a magánházakat is államosítani, az embernek nincs joga a saját házához, ha ötnél több szoba van benne. A miénkben több volt, már csak azért is, mert az alsó szintet elfoglalta a tágas vasúzet. Lehet, hogy az újfaluiaiak zöme már nem venné jó néven, ha a házat visszaperelném. Már megszokták, hogy az apám háza a falué, és hogy az én szobámban televíziót lehet vásárolni.

Különös, abban, hogy ez egyáltalán eszembe jutott, része van ennek a háznak, amelybe beköltöztünk. Ebben nyolc szoba van. A magánélethez mindenkinek külön térre van szüksége. Valamennyi saját tér nélkül nincsen emberi méltóság, valamennyi csend nélkül nincsen alapos, jó minőségű munka. Azonkívül még kell a hely a közös életnek is. Nem nézhetjük a televíziót egy másik családtag hálósobájában. Nem fogadhatunk vendéget ott, ahol szét vannak terelve a papírjaink. Ez a mostani és az a régi normalitás összetételalkozott.

A hetvenes évek folyamán néhányszor visszamentem Újfaluba, és a házunkat mindig gondosan megnéztem. Azt hiszem, azért mentem vissza, mert valamit el akartam dönteni. De mit is? Talán azt, hogy van-e közöm ehhez a falu-

hoz? Feküdtem a Bihar Szálló egyik szobájában. Ma Bihar, valaha Lisztes volt. Ha valaha lemennék Újfaluba, akkor Lisztes Annus házában szállnék meg. Mártírok útja, itt volt a zsidó iskola és a zsidó templom. Lisztes Annus küldte el a faluról készült monográfiát, amelyet nemrég állítottak össze helybeli tanárok a helyi párt és tanács felügyeletével. Vastag könyv, apám nincs benne, a zsidó kereskedők nincsenek benne. Arról sem esik szó, hogy a lakosságnak közel egytizede zsidó volt, és hogy ez a közösség eltűnt. A falu zsidótlanítása ezzel beteljesedett.

A zsidó templom ma vasraktár. Nem műemlék, még csak nem is színház vagy kultúrotthon, mint sok vidéki városban. Tulajdonképpen nem bánt, hogy össze van kötve apám házával. Ebben a zsinagógában is fújta a szél az imakönyvek lapjait a front átvonulása idején, itt is volt ló és lótrágya, most hengerelt és kovácsoltvasak, fém pántokkal körülvont fenyődeszka ládák, füstcső-kötegek halmozódnak a frigyszekrény előtt. Egy ifjú raktáros azt állítja, hogy hallott már apámról. Azt hallotta, hogy jó ember volt. Apám segédjéről, Úveges Lajosról is hallott, az államosítás után ő lett a boltvezető, ő is jó ember volt, kisujjában volt a mesterseg, de hát már ő is a mesék birodalmába költözött. Most Feri bácsi a főnök, a velem egykorú hajdani kisas, osztálytársam a polgári iskolában, Lisztes unoka. Kellő szaktudással és terepismerettel elfoglalta apám helyét a házban. Feri a helyén van, Lajos is a helyén volt, apám is a helyén volt, csak én nem vagyok Újfalun a helyemen. Az van a helyén, akinek a kulcs a zsebében van, és aki reggelenként kinyitja a boltot. Ez a fiú a vasraktár-zsinagógában ugyan csak a helyén van, családi házat épít a szülei segítségével, már megnősült, gyerek majd akkor lesz, ha az új házba beköltözhetnek.

A többi életben maradt zsidó is valahogy így érezhette, hogy már nincsenek a helyükön a faluban, lassan, belső ellenkezéssel értették ezt meg. Bizonyos szempontból kezdett az új rendszer is hasonlítani a régire, a magánkereskedő és a magánkisiparos egyszer csak ideológiailag kártékonyná vált, igaz, hogy most nem csak a zsidók, de azért ők mindenesetre. Aki régen nyilas volt, és úgy szidta őket, az most kommunista lett, és így szidta őket. Elvégre mindenkinek joga van a fejlődéshez. Egy kora nyári napon,

1949-ben, mind becsukták a boltjukat, műhelyüket ebéd-időben, és kitétek az ajtóra egy táblácskát: Rögtön jövök. A falu szélén teherautóra szálltak. A csehszlovák határon még át lehetett szökni Ausztria amerikai övezetébe, és onnan Izrael államba. Mind nagyjából egy városban telepedtek meg. Kertész Jankó, a suszter ugyanúgy magyarul trécselt, amíg élt a tengerparti, új városban, a háromlábú székén, mint Újfalun, kuncsaftjai is nagyjából ugyanazok, a barátai is, akikkel együtt járt iskolába és a templomba, akikkel együtt volt katoná és munkaszolgálatos, akikkel együtt gyászolták a feleségüket és a gyerekeiket, és akikkel együtt szöktek meg a saját házukból. Már csak a pék maradt a faluban, ezerből egy. A nem egészen szándéktalan feledés körülzárt az új-falui zsidóságot emlékére.

Feküdtem a Bihar Szállodában forró kora délután veritékes ágyban. Bolyongtam a főutcán, a piacon, a futball-pályán, beültem a moziba, senki sem szólított meg. Időnként, úgy éreztem, hogy néznek, furcsán néznek, de talán csak úgy, mint egy különös idegent, akit még sohasem láttak. Vártam, hogy megdöbbenjen a szívem: igen, ez az. Beszélgettem a tanácselnökkel és a párttitkárral, előbbi paraszt volt azelőtt, utóbbi suszter. A tanácselnök eldicsekedett a falu módosságával, a házépítők azt mondják a pallérnak: olyan legyen, mint a tanácselnök háza, csak egy fél méterrel hosszabb. A párttitkár rosszkedvűen pipázott, el kellett rendelni, hogy aki házat épít egy felparcellázott új területen, csak akkor kaphasson hitelt és építési engedélyt, ha tartja magát az egyik ötletes, modern típustervhez, a Típustervező Intézet egyik munkájához. Nem rossz ház, mondtam, de hogy mind ilyen legyen? Miért? Hát hogy meglegyen az egységes homlokzat és az egységes utcakép, mondta a tanácselnök ravaszskáisan. Látszott, hogy ő sem rajong az ötletért, de valahonnan fentről kapott egy telefont, hogy ez így legyen, és ő tartani fogja magát az utasításhoz. Lehet a többséget finoman, cinkosan bolondnak tartani, de a parancsot teljesíteni kell. Akik a legrémesebb parancsoknak érvényt szereztek, azok mind ilyen kedvesen, kövérekén hunyorítottak, azt hiszem. Ez a tanácselnök engem, a Város-építési Tudományos és Tervezőintézet tudományos munkatársát ugyanazok közé sorolt magában, akiktől az efféle egységesítő tervek és utasítások jönnek. Aznap délelőtt meg-

néztem az új háromemeletes lakóházakat a református templom mögött, tanárok, orvosok, bírák laktak bennük. Arra jött egy öreg cigány. „Kik laknak ezekben?” – kérdeztem. „Olyan nyomozófélék” – válaszolta az öreg.

Feküdtem az átmelegedett koporsónyi szobácskában, a folyosón rajtam kívül senki vendég, csak egy cigány pincérfiú sakkozgatott magában. Este zárás után lesurrant az étterembe, és valami dzsesszfélélet játszott a zongorán. Pénzt adtam neki, megkértem hozzon egy üveg vörösbort. Azzal nem fogok bosszankodni, hogy nem elég hideg. Mire csendesen felhajtogatom, bealkonyodik, s mehetek ingázni a Bihar, a Nájlon, és a Kulacs között. Mint az a két szomorú kurva, akik ugyancsak háromszögben ingáznak, hogy valakit föl-szedjenek, de a helybeliek már mind csak nevetnek rajtuk, idegen pedig rajtam kívül nincs.

Olyannyira idegen, hogy csak a temetőben vagyok otthon, zsidóban és reformátusban egyaránt, itt aztán ismerősök között. Sírkőn és fejfán meghitt nevek. Leültem a fűbe dédapám sírja mellé, hanyatt dőltem. Valami görcs kiállt belőlem, mintha lefolyt volna a tagjaimból a földbe. Tapogattam a héber betűket.

A fehér márványsíron, a betűk vájatából az aranyozás már kikopott, de a vájat megmaradt. Ujjammal követtem a két egymás felé fordult kéz ujjvonalát. Munkahelyem közelében volt egy kis háborús temető, azóta felszámolták, oda jártam ki a számítógépes társadalomstatistikai adatok közül. Ennél rosszabb nem történhet, nézed a csiga nedves nyomvonalát a kövön. Adod még alább is. Nem nagyszerű, hogy még fel tudok állni? Tény, hogy dédapám csontjai innen már nem tudnak elmozdulni. En azonban vihetem az irhámot innen. Miért ne lehetnének a halottak is irigyek, ha egyszer az élők is azok voltak? Ha sokan körülvesznek, megszületik bennük az óhaj, hogy én is olyan legyek, mint ők. Mint amikor ókori romok között körülvesz néhány száz égő szemű macska. Most vagy átváltozol önként macskává, vagy lesz nemulass. Mit akarnak ezek a fekete – fehér lepkeben közeledő aszott árnyak? Mutatóujjak csontperece, nyílak mindenfelől: hitehagyott!

Ideköltözhetnék, találnék valami munkát, szabad időmben kertészkednék a temetőben. Talán a ma délutáni vonattal elmegyek, és soha többé be nem teszem a lábamat

ebbe a faluba. Egy mellékutcai kocsmában, ahol bűdös van és nagy ordítózás, csak úgy halljuk egymás szavát, ha túlkiabáljuk egymást. A dalos pacsirták nekilendülnek valami nótának, aztán legyintenek, megunják, odamennek az ablakhoz és kinéznek.

Lentről por jött fel és a túrázó autóbuszok kipufogóbúze. A szálló és az Apolló filmszínház között régen piactér volt, most autóbusz-pályaudvar. A haladás egyértelmű, minden órában bemehetek Debrecenbe. Régen szekéren és biciklin mentem. Mivelhogy bármikor elmehetnék innen, talán még egy kicsit maradok. Voltam ma az új piacon: más, valahogy más. Az asszonyok zsvajgása, a liba-kacsazaj, az elnyújtott ökörbőgés, a friss lótrágyaszag, eper és újkrumpli, hátul meg az örökúj körhinta, körülötte a vattacukorárussal és a bugylibicskaárussal. Kaphatsz csattogó farkú fakakaskát is. Mégis az egész más. Traktorok és teherautók verik fel a port, motoron rohangálnak a fiatalok. Ritka az olyan ház előtti lóca, amelyen üldögélne és pipázna valaki. Ámde miért legyen minden olyan, mint volt?

Gyerekkoromban úgy éreztem, hogy a falu a testem folytatása. Fekszem az ágyamban és körülöttem a falu, imádkoztam előbb a közelállókért, majd mind a helybeliekért. Ha most fölállok, és ezt a néhány holmit beteszem az útitászkámba, akkor a debreceni pályaudvaron még elérem a délutáni budapesti gyorsvonalat. Pesti ágyamban szoktam azt álmodni, hogy a Duna-hidakat a kezemben tartom. Nevetséges volna azt gondolnom, hogy a múlt igazabb volt, mint a jelen.

Este nyolc óra van, imádkoztam, szüleim megcsókoltak és távoztak a gyerekszobából. Nővérem ágya felől egyenletes pihegés érkezik. A rózsaszín függönyös, oldalhálós rézágú rácsai között leskelődöm a sötétben: mi zajlik odakünn a hálón túl? A széktámlára tett ágyterítő a beszivárgó holdfényben oroszlánná változik. Rabló csúsztatja be az ujjait a redőny résein át. Kés van a szájában, fel tud mászni a falon. Hasra fordulok, hüvelykujjammal nyomkodom a szemem sarkát, laterna magica. Mire kitalálom, hogy mit ábrázol, már újabb kép áll elő. Azt is látom, amit szeretnék látni, azt is, amitől félek. Látom az afrikai sivatagot és az orosz hómezőket a lassan kúszó tankokkal. Az én mozimban a szövetséges csapatok jobban állnak, mint a

harcmezőn. Bizertánál és Tunisznál győzelemre segítem Montgomery tábornok csapatait Rommel tábornok csapataival szemben. Bejutok Hitler lakomájára, és a peccsenyevágó késsel elmeteszem a torkát.

Kora reggel a lábamat a rézrúdon átvetve kimászom az ágyból, és a fürdőszobából a kulcslyukon át belesélek anyámék hálószobájába, fölébredtek-e már. Lehet-e bebújni az ágyukba? Ugrálhatok-e a toaletasztalról az ágyra? Még alszanak. Kimegyek a nappaliba, az erkélyre. Kora tavasz, most érkeznek meg a gólyák a zsidó templom homlokzati frigyáblájához. Lesz úgy, hogy a szüleim már nem élnek? Föld lesz apám szájában a mosolya helyén? Ilyenkor egy érzelmes kislánynak könnybe lábad a szeme. Világoskék abroszon mereng már a sárgás reggelizőkészlet a nappali szobában. A vajszerű cserépkályhában ropognak a fahasábok. A zsinagóga keleti fala a frigyábla mellett a gólyákkal már verőfényben áll. Szeretek elüldögélni a cserépkályha előtt, szemmel tartom a már fellángolt fahasábok utóéletét. Ez a fa igazi pillanata, mindjárt összerogy. Egymásba mélyednek a mályvavörös hasabélek, és elfehéredve porrá omlanak. Elmulás: az izzó formától a porló hamuig. Talán van olyan tűz, amely a napnál is forróbb, de a bőrödön mégsem hagy nyomot. Nedves, sérülékeny burkolatot vesz magára, elrejtőzik önmaga elől.

Ébredjenek már a szüleim, várnak a kalandok. Elme- gyek a kovácműhely elé, nézem a sercegő patkót a lovak égő pataszaruján. Addig izzítom a nagy bolti vaskályhánkban az acéldrót végét, amíg fogóval íjjá nem hajlíthatom, s ha már lehűlt, hegedűhúrt fűzők bele. Kohómérnök szeretnék lenni, tűzzel dolgozni, visszatartani a féktelenségtől. Nyáron nagypapa erdőségeiben vezethetem majd megint a hegyi vasút pőfögő mozdonyát, szállítom a kitermelt rönkfát le a hegyi tisztásokról a völgybe a vasútállomáshoz. Nézek a mozdony tüzelő terébe, belefeledkezem. Jól rácsodálkoztál, mondja a masiniszta. De ez még messze van, reggeli után egyedül hintázom a kertben, magasabbra repülök, mint a hintaállvány keresztgerendája. Aztán a diófa tetejéről nézem az eget, majd a templomudvarról sárkányt ereszték föl, bukdos a nap felé.

Amióta az eszemet tudom, az volt a titkos sejtelmem, hogy az emberek nagyon gyerekesek. Hogy apám és anyám

milyen gyerekes, azt akkor tudhattam meg, amikor kihallgattam évődéseiket így reggel a családi ágyban. Amikor azt hitték, hogy nem halljuk őket, pontosan olyanok voltak, mint mi, Éva nővérem és én.

Aztán amikor visszajöttek a deportálásból, kissé megörbült háttal, kopottan, megnyúzva, mikor már mi mögöttünk is ott volt az az év történelem – negyvennégy májusától negyvenöt júniusáig – akkor már a vizionálás boldogságán túlesve, egy kis felnőttess leereszkedéssel néztük őket, mintha mi lennénk az ő szüleik.

Egy álló éven át a testemmel éreztem a hiányukat. Egy nyáron át álltam a budapesti Hollán utca egyik modern bérházának harmadik emeleti erkélyén, és néztem az utcasarkot, mikor fordulnak be, hátizsakosan vagy inkább ünneplőben, poggyász nélkül. Akkor is várokztam rájuk, amikor a világpolitikai valószínűség szerint nem volt esélyünk a vizionálásra.

A világpolitikai eshetőségekkel öt éves koromban kezdem ismerkedni, amikor a nevelőnőm, a bajor születésű Hilda, olyan rajongóan tapadt a rádiókészülékre, amely a horgástól a toporzékoló üvöltésig rettentő lármát csapott, a német szót dühös imádattal, a zsidó szót dühös utálattal ejtve ki, hogy valami rosszat sejtettem. Miért részesíti előnyben Hilda, aki német, velem szemben, aki zsidó vagyok, azt a hangot, amely kedvesnek igazán nem mondható. Holott engem Hilda gyakran nevezett kedvesnek. Du bist lieb, mondta, amikor a reggeli fürdés után egymáshoz simultunk. Ki ez az ember, akit jobban szeret, mint engem, és akinek olyan kellemetlen hangja van? Felmásztam anyám ölébe és megkérdeztem: te mondd, ki ez a Hitler? Anyám szavaiból megértettem, hogy ez az ember, ki tudja, miért, a végünket akarja. Azóta uralkodik, amióta élek, ha szónokol, mindig így ordít. Azt mondja, hogy a zsidóknak el kell tűnniük. De hová is tűnnénk mi el? És miért tűnnénk el a saját házukból?

Budapest

KLÓRNÉ GRÓSZ OLGA

BERETTYÓÚJFALU

A gyors már a vashídon robog, a Berettyó vashídján, a Csonkatorony is egész közélről látszik, már itt is van az állomás. A poros, csenevész akácfák között, a kis emeletes épület homlokzatán feltűnik: Berettyóújfalú. Ma is érzem szívem dobogását, a türelmetlen örömet, amit mindig éreztem hazaértemkor.

Átmegyek a kis épületen és már előttem is van Újfalú. Közben arra gondolok – amire a fiatalság már alig emlékszik, amikor – az állomástól kezdve egészen a turulmadaras népkertig, illetve a Nyíri malomig –, egyetlen nagy tér volt az egész. Ez az emlék gyermekkorunk csodálatos szombat délelőttiéit hozza vissza. Sok volt ott a pillangó, a szöcske, vakondtúrás is bőven akadt. Ünneplőbe öltözve oda szöktünk ki játszani.

Aztán épült-szépült errefelé is a falu, különösen mikor csonka Bihar székhelye lett, csak a főutcája maradt kicsit ottfelejtett, kicsit ósdi, mintha nem akart volna tudni a kialakulóban lévő új világról. Ott álltak a régi zsidó családok háza, ők nem építettek újakat, szépnek, jónak, biztosnak és időt állónak látták azokat, amiket még apáik építettek.

Az állomáshoz közel álltak a Kepesek háza, szinte egy csomóban: a hosszú, alacsony, öreg szülői ház és körülötte a fiúkai. Velük szemben Schaferéké, beljebb Farkas Józsefék nagy faraktára, aztán a Rothbart-ház, Katzék korcsmája. Előtte ült az öreg Katz Fülöp, elmaradhatatlan pipája hosszú szárával naphosszat, és incselkedett Farkas Móric apróbb gyerekeivel. Hísz szemben ott komorlott Farkas Móric patinás nagy háza, mellette pedig az öregebb Liebsztajn család. A fiataloké pedig a falu másik részén volt.

Ott ékeskedett a Zádor Márton Nagyrúháza is, kirakatokkal még a kapu alatt is. A mi szemünkben ez igencsak nagyvárosi külsőt kölcsönzött a főutcának. Közvetlen mellette Feldmann, illetve Fodor Sándor háza, szemben meg az egyetlen újjáépült emeletes zsidó ház, Kohn vasasé állt. Kohnék udvarán keresztül a főutcaról is el lehetett jutni a templomba. A szép, modern zsidó templomba, amely ötszáz

lelket fogadott be, s ahol hatvan évvel ezelőtt még a híres, nagy tudású Blum rabbi hirdette Isten ígéit, és tanította az emberszeretetet. Később, a rabbi halála után egyik fia örökölte ezt a helyet. A templommal átellenben pedig a zsidó iskola állt. A rendet, a tudást, a szigort Weisz úr, a hittanító képviselte generációkon át. A gyerekek tudálékosan pislogtak, akár a verebek. Amikor Weisz úr magyarázott, mind nagyon vágytak a legnagyobb kitüntetésre: első padban ülni – legelől. Egy figyelmetlenség vagy egy hiba az imakönyvből való olvasásnál – és már más ülhetett az első padban. A tanító úgy bevészte az apró kis fejekbe a héber írott betűket, hogy én, aki évtizedeken keresztül nem is láttam ilyen írott betűket, Palesztinába hazaérve még mindig arra a néhány betűre emlékeztem, amit tőle tanultam Újfalun.

Ha behunyam a szemem – most jövök rá, hogy akkor sem a szememmel, hanem a szívemmel láttam mindent –, ma is előttem vannak ezek a házak, repedéseikkel, kopásaikkal, a nagy kockaköves járda, az örökké poros vagy sáros országút, és ők: az újfalu zsidók.

A városháza mellett volt a piac, az artézi kút kissé meleg, szagos vizével. Egész életemben ennek a víznek az ízét éreztem a számban, erre vágytam.

Persze laktak zsidók a falu más részein is. A Deszkásban, a Szelesben, az Oláhvároson, még a Herpályon is. Hogy csak a régi nevek közül említsek néhányat: Diósiak, Asztalosok, Feldmannok, Faragók, Fodorok, Adlerok, Glückök, Gottfried-Székelyek, Schnerek, Róthok és még sokan, sokan, hiszen Újfalun zsidósága több mint ezer lelket számlált. Sőt egy-egy csütörtöki hetivásáron még a környék zsidósága is ott sürgött-forgott a piacon és az utcákon.

És szinte hihetetlen, hogy már huszonkét éve nincsenek. Olyan nagyon velünk, mellettünk, közöttünk érezzük ma is őket, akiket huszonkét évvel ezelőtt, az egész világ szeme láttára elhurcoltak. Annak a világnak a szeme láttára, amelyik feljajdul, ha egy állatot lát kínozni, ám kidolgozott terv szerint képes embereket gyilkolni.

Ebben a nagy, poros alföldi faluban soha, évtizedekkel ezelőtt sem volt újdonság az antiszemitizmus. A nyegle, ingyenélő dzsentrifészek már rég, sőt öröktől fogva sugározták magukból az irigységet, a gyűlöletet, a megvetést.

A zsidók ott a Berettyó partján, azt hitték, ennek így kell lennie. Hiába kaptak keserű leckéket 1919 óta egyre gyakrabban, ők csak bizakodtak, gyűjtötték a papírokat, kutatták az őseket. Némelyiküknek már a dédapja is itt született, volt olyan, akinek nagyapja 48-ban Kossuth katonája volt. Magyarnak érezték és mondták magukat, a magyar közösséghez tartozóként viselkedtek, csak éppen nem lettek e közösségnek.

Aztán eljött a rémes március 19-e, s ez után, már drámai gyorsasággal, minden borzalom. Csendőrszuronyok hajtották őket kis fészkükből a váradi gettóba, onnan pedig – a fajvédelem és nyilaskereszt szent jegyében – leplombált marhavagonokban Auschwitzba. Egy vödör vizet és egy üres vedret kaptak magyar útravalóként a zsúfolt vagonokba. Ezzel szenvedték át egymás hegyén-hátán, bizonytalan-ságban, retentő testi és lelki kínok között, borzasztó hőségben az utat.

Egy család nélkül, magányosan utazó kis öregasszony csendesen, szinte mosolyogva húzódott meg egy sarokban. Az ismerősök azt hitték, talán már eszét vesztette. Megkérdezték, mit csinál?

– Imádkozom, és hálát adok Istennek, hogy ezt az utat csak nekem kell megtennem, mert az én egyetlen gyermekem biztonságban van, a messi Szentföldön.

Hogy ez a kis öregasszony történetesen az én anyám volt, az csak véletlen.

Hiszen mind ilyenek voltak: tiszták, jók, önfeláldozók, istenhívők. Nem volt más bűnük, csak az, hogy zsidó anya méhében fogantak.

Ez után az út után az auschwitzi pokolba való megérkezés már csak enyhülés lehetett. Isten talán gyakorolt annyi kegyet, hogy az utolsó percig nem tudták, mi vár még rájuk, amikor balra kellett menniük.

Emlékezzünk erre, és emlékeztessünk!

Meséljetelek róla gyermekeiteknek és unokáitoknak! Mondjátok el nekik mártírságukat! Ne féltsétek, ne kíméljétek lelkük nyugalmaát a soha meg nem bocsátás szent nevében. Legyilkolásuk legyen örök figyelmeztetés! Senki ne feledje el, mi történt az idegenek között élt magyar zsidókkal a negyvenes években.

A nagy világgégés után egyszer, még 1948 májusában, visszamentem Izraelből. Nem a vashíd felől érkeztem az újfalui állomásra, a Csonkatornyot sem láttam. Sötét, borús este volt. Ahogy leszálltam a vonatról, szíven ütött az akácillat, az alföldi falunak ez a súlyos, édesbús parfümjé.

– Lehetséges ez? Az akác éppen úgy virágzik itt, mint azelőtt?

Megláttam a házak sziluettjét. Hát állnak a házak is? A házak, amelyek magukba szívták örömeinket, bánatainkat, a rettegéseket és az imádságokat, nem omlottak össze szégyenükben, amikor a hírhedt kakastollas magyar csendőrök, ezek a legsötétebb középkorból itt maradt ocsmány hóhérok, vérszomjasan hajsztolták ki onnan az ártatlanokat.

Lám, világosság szűrődik ki ezekből a házakból. Be tudott ide ember költözni? Tud ember itt aludni? Tud itt anya szülni? Hogyan tud szülő itt arra tanítani gyermeket: „ne ölj!”?

Futottam végig a házak közt, hogy ne lássak semmit, még azt a házat sem, amelyikben születtem. Én nem is születtem ott. Én itt születtem Tel-Avivban, ezelőtt huszonegy évvel, amikor áldott kezek igazi hazámba vezettek.

Tel-Aviv, 1966

LIEBSTEIN BERTA (GRÜNBAUMNÉ)

CSALÁDUNK TÖRTÉNETE

Nagyapám Mose Liebshtein és neje Fisch Záli Újfehértón születtek, 1870-ben már Berettyóújfalun éltek.

1872. márciusban ott született édesapánk Liebshtein Eliezer. 1897-ben megnősült, elvette a nyiracsádi rabbi lányát, Rosenbaum Leát.

Nagyapám testvérét, Liebshtein Rachelt, Militzer Jónás berettyóújfalui gazdag zsidó földbirtokos vette feleségül. Házaságuk gyermekáldás nélkül maradt, és testvére nagyapám ajánlatára száz hold földet alapítványozott a Talmud-Tóra javára. Annak a jövedelméből vettek két lakást a két melámednek és bérüket is abból fedezték. Nem tudom biztosan, csak gondolom, egyéb kiadásokra is telt az összegből. Hetven évvel ezelőtt nem tudtam, hogy beszámolót fognak tőlem kérni, így hát nem kérdezősködtem erről eleget. Asztalos Mór Hevra-Kadisa gábeja volt megbízva az ellenőrzéssel. Még egy Liebshtein testvér fia került Újfaluba Ráchel Militzerhez, Liebshtein Lajos.

Liebshtein Eliezernek rajtam kívül még két fia volt, Jónás és József. Jónás még az I. világháborúban megbetegedett és meghalt, József megnősült, Kassáról hozott feleséget. Két gyermekükkel Auschwitzba deportálták őket.

Berettyóújfalun nagy zsidó közösség élt. Jómódú kereskedők, szép üzletekkel, iparosok, gazdálkodók: Zádor Márton, Feldmann Ignác, Feldmann Antal, Fodor Sándor divatárusok, Stark Herman fűszer nagykereskedő, Kohn Ignác vaskereskedő stb.

Farkas József és Feldman Benő fakereskedők voltak, illetve előzőleg hosszú évekig Fodor Lajosné aki az iskolaszék elnöke volt e század elején és a hitközségi életben is szerepelt.

1883-1907-ig a főrabbi a nagy Talmud-tudós Blum Amram volt. Nagy jesivát tartott fenn, ahol számos jó családból való, tanulni vágyó erdélyi fiatalember is tanult. Nagybátyám mesélte nekem, hogy az én nagyapám, Liebshtein Mór elment a rabbihoz, kérve, válassza ki a legnagyobb tudású bohert az ő egyetlen lányának.

Reb Amram Blumnak gyermekei és vejai is Talmud tudósok lettek. Vejai Hajdusomronban, Mezőfelegden és Marosludason, fiaí Hámosfalván és Szarvason voltak főrab-bik. A szarvasi Reb Blum Ben Cion évtizedek múlva elfogadta az újfalui állást, és ott maradt a deportálásig.

Berettyóújfalun már az évszázad elején nagy zsidó közösség volt. A szép, nagy, tágas templomot 1903-ban fel-újították. Díszes, színes ablakokkal, két oldalon karzatot emeltek a nők részére.

Az iskola négy tanteremmel, hitközségi irodával és két hámidrással működött, ahol mindennap volt minjen. A nagy-templomban a főrabbinál szintén.

Érdemes a zsidó alapítványokról is pár szót szólni. Militzer Salamon és neje hagyatékából évente két szegény sorsú zsidó lány kapott házassági hozzájárulást, oly módon, hogy meghirdették az újfalui heti újságban, majd kérve-nyezni kellett. Az esküvőt Jahrzeit napján kellett megtartani. Militzer Jónás és Liebsztajn Ráchel alapítványa száz hold ter-mőföld volt, melynek a jövedelméből Talmud-Tóra iskolát rendeztek be. A kisebb gyermekeknek hédert egy tanítóval, a nagyobb gyermekek tanítójának még lakást is vettek.

Eliezer Liebsztajn és Lea alapítványa egy darab föld volt udvarral, hogy arra építsenek tanházat kis templommal. Három család építette fel, két helyiséggel: Farkas Mór föld-birtokos, Klein Gyula bőrkereskedő és ecetgyáros, Stark Herman fűszernagykereskedő.

Haifa, 1990

MARKOVITS JÁKOV

A MARKOVITS CSALÁD

Nagyapám, Markovits Dávid a berettyóújfalui hitköz-ség egyik oszlopos tagja volt.

Született Vámosfalván (Felső-Magyarország) 1862-ben. Szülei eredetileg Losoncon laktak. Nagyapám írása sze-rint, nagyszülei, sőt dédszülei is ott éltek. Nagyapám négy-éves volt, mikor szülei, Markovits Jakab és Rézi Nagyrábéra költöztek, majd onnan Sárrétudvarra. Apja szabómester volt, 1875-ben halt meg, mikor nagyapám tizenhárom éves volt. Anyja inasnak adta egy órásmesterhez, aki vallásos, jó zsidó volt, és mint árva gyereket felkarolta, tanította be-csületesen a szakmára, és jó zsidónak nevelte. Nem hasz-nálta ki, mint sokan ilyen helyzetben tették, sőt lelkiismer-elesen tanította nappal a szakmára, esténként pedig a vallás tudományára. Tizennyolc éves volt, amikor mestere meg-halt, és anyja kívánságára feleségül vette a helybeli Reich Fanit. A fiatal pár nem talált Sárrétudvarban megélhetési lehetőséget, és 1882 végén Berettyóújfalun telepedtek le.

Egy fennmaradt Nagyrábé község által kiadott igazo-lásban olvasható (1882. november 7- i dátummal keltezett), hogy nagyapám jó erkölcsű polgár, az adóit kifizette, és sa-ját kérésére a község kötelekéből elbocsátják. 1882. decem-ber 30-i keltezéssel szintén egy okmány igazolja, hogy Be-rettyóújfalu község képviselői ülésén felvették, és berettyó-újfalui illetőségű lett.

Újfalu főutcáján nyitotta meg órásműhelyét. Berettyóújfalun 1882-ben már működő hitközséget talált. Százhusz lélek körülbelül húsz család élt a faluban. A templom a későbbi mikve (rituális fürdő) helyén volt. Talmud Tóra is működött. A két metszőnek a későbbi vágóhíd helyén volt lakása. A zsidó iskola négy osztállyal működött, később téli iskola és titkárság lett a helyén. A rabbi a fiatal Blum Amram volt, aki Máramaroszigetről származott.

Nagyapáméknak kilenc gyermekük született, három leány és hat fiú. Az órászület jól prosperált, a nagy családot szépen eltartotta. Nagyapám tevékenyen részt vett a hitköz-ségi életben, és mint gondnok igen nagy tiszteletnek örven-dett. Fiai 18 éves korukig jesivában tanultak, és közben az

órás mesterséget is elsajátították. Egy órásság is dolgozott a műhelyben. Két nagylány volt a családban és természetesen a segéd szemet vetett mindkettőjükre, és azok is fülig szerelmesek voltak a fiúba. Nagyszüleim nem voltak ellene, hogy az idősebbik lány férjhez menjen hozzá. Az esküvőt megtartották, az ifjú pár elhajózott Amerikába. A másik lány, Laura, búskomorságba esett, nem tudta kiheverni, hogy nem ő ment férjhez. Sürgősen férjet kellett keresni számára. A probléma azonban az volt, hogy nagyapámnak nem volt pénze hozományra. Az üzletből egy nagy családot kellett eltartani. Abban az időben a hozomány fontos tényező volt, ha megfelelő vőt akartak találni. Nagyapámnak a lánya egészsége és boldogsága volt a legfontosabb, és hogy megfelelő vőlegényt találjon számára. Sok emberrel találkozott, és mindenhol tudakozódott, míg végre fülébe jutott, hogy a kolozsvári Fisch metszőnek van egy fia, aki jó szakember, az órásmesterséget Bécsben tanulta, és szülei mennyasszonyt keresnek a fiúknak. Érdeklődött a családról. Megtudta, hogy igazi jó „behovet” zsidó család, vallásosak, és a fiú jó megjelenésű, sudár fiatalember. Nagyapám nem szólt senkinek, vonatra ült, és elutazott Kolozsvárra, egyenesen a Fisch családhoz. Bemutatkozott, és rögtön rátért a tárgyra. Rövid tanácskozás után meghívta a fiút „háztűznézőbe”. A találkozás megtörtént, és a fiatalok azonnal megtetszettek egymásnak. Laura rögtön kigyógyult a búskomorságból. Az akadály azonban az volt, hogy hozományt nem tudtak adni, és féltő volt, hogy egy ilyen jól sikerült fiú nem vesz el szegény lányt. Ezért nagyapám egy döntő és rendhagyó lépést tett. Adva volt a harminckét éves, jól bevezetett órásüzlet, amiből el kellett még tartani a családot, és a családfőnagyapám is még csak ötvenkét éves volt. A fiúk már felnőttek, szakma volt a kezükben, de otthon volt még egy tizennégy éves kislány. A nagy kérdés, mit fog nagyapám csinálni?

Fontos volt számára Laura boldogsága. Miután ő volt a hitközségi gondnok, tevékenyen részt vett a vezetőség munkájában, akik megszervezték és fellendítették a hitközséget. Felkérte a tagokat, hogy hívjanak össze vezetőségi ülést, ahol kérte, hogy alkalmazzák őt samesznek. Kérésének eleget tettek. Így tudta biztosítani a családja megélhetését.

Végre létrejött az esküvő, Laura néném és Mihály bátyám egybekeltek. Nagyapám, ígéretéhez híven, az esküvő másnapján átadta újdonsült vejének az órásüzlet kulcsát, és ő megkezdte munkáját mint hitközségi alkalmazott. Fiai szétszéledtek, önálló életet kezdtek élni. Csak a tizennégy éves kislány maradt már otthon.

1914-et írtak. Kibört a világháború. Nagyapám két fia és veje, Mihály bevonultak katonának.

1915-ben nagy gyász szakadt a családra. A legidősebb fiú, Jakab, elesett a szerbiai fronton. Két kisgyermeket és egy fiatal özvegyet hagyott hátra. A nagyobbik gyerek öt éves volt, és nagyapám megkérte a fiatalasszonyt, hogy egy ideig ő nevelhesse az unokáját. Az özvegy beleegyezett, és a kis Zoli átköltözött nagyszüleimhez. Nagyapám szigorú ember volt, hajnali ötkor ölében vitte a gyermeket, lámpással kezében, sokszor fél méteres hóban, a templomba kaddist mondani. A gyermeket két év után az anyja visszakérte és hazament Szaniszlóra, ami a trianoni egyezmény után Romániához tartozott. Így majdnem teljesen elszakadtak a családtól. Közben az otthon maradt legkisebb lány, Málka is megnőtt, férjhez kellett adni. Azonban ez nem volt egyszerű. Nagyszüleim hozományt nem tudtak adni, és olyan vőt, amelyet ők szerettek volna, nehéz volt találni. Kihez ment egy vallásos zsidó tanácsot kérni? Természetesen a rabbihoz. Nagyapám el is ment az újfehértói rabbihoz. Az meghallgatta a problémát, és a következőt ajánlotta: „Van Újfehértón egy rendes zsidó család, szegények, van egy fiúk, aki asztalosmesterséget tanult, szolid, rendes ember. Bemutatja az apát, és hívja meg őt háztűznézőbe. Ez megtörtént, és Málkát is sikerült férjhez adni, aki nagyon szép lány volt, de szerencséje sajnos annál kevesebb. Férje, Menyus, hiába volt szorgalmas, derék ember, de a háború utáni Magyarországon nagyon nehéz volt az élet. Házasságukból két gyermek született, Márton és Hermina.

Apám, Markovits Márton, 1919-ben kötött házasságot édesanyjammal (Löwy Hermina), aki hajdúbagosi volt, jó családból származott. Szatócsüzletük, szódagyáruk és néhány hold szőlőskertjük is volt.

Apám Nagylétán nyitott órásüzletet, és ugyan elég szép hozományt kapott, de a gazdasági válság, a forint elértéktelenedése miatt nehezen kezdték az új életet.

Később ajánlatot kapott a szeghalmi hitközségtől hit-tan tanítói, jegyzői és titkári állásra. Az állást elfogadta, és családunk nyolc szép évet töltött Szeghalmon. A hitközség a neológ hitközségek országos szervezetéhez tartozott. A neológ áramlat felfogása szerint az antiszemitizmust a zsidók kihívó külseje okozta.

„Légy zsidó a házában és ember az utcán!”

1935-öt írtunk.

A neológ rabbik doktori címet viseltek, és öltözködésükben is közelebb álltak a keresztény papokhoz. Ezért apám, aki hittanár volt a helybeli gimnáziumban, zsidós külsejével nem felelt meg a „kor követelményének”. Felmondtak neki, és egy doktori címmel rendelkező fiatal rabbi kapta meg az állását.

Igy került családunk 1936-ban Berettyóújfalura, ahol édesapám kóser csemege üzletet nyitott (elsősorban kolbász és szalámi áruval). Nehéz idők voltak. Két évvel később nagyanyám súlyos betegségben meghalt, ami nagyapámat nagyon leverte. Elárvult, és azt javasolta, hogy költözzünk hozzá. Szép, nagy renovált háza volt, alkalmas egy héttagú család befogadására. Ez neki is jó volt, meleg otthont nyújtott nekünk, és ő sem maradt egyedül. Édesanyám gondosan ápolta, mintha saját apja lett volna. 1941-ben, súlyos betegségben visszaadta nemes lelkét a Teremtőnek. Valószínűleg nagyon nagy érdemei voltak, és szerette őt a jó Isten, hogy nem érte meg az 1944-et. Életében nagyon kellemes, közvetlen ember volt, az idegenekkel viccelődött, de saját családjával szigorú és kérlelhetetlen volt.

Halála után a rabbinál Ben Cion Blumnál elhelyezett jiddis nyelven írt „végredeletéből” hallhattuk érzelmes búcsúját gyermekeitől, melyben mindenkitől külön-külön kérte, követelte szent vallásunk maradéktalan megőrzését.

Meghajtott fővel búcsúzom ezúttal családom többi tagjától, drága szüleimtől, testvéreimtől, megboldogult édesanyám hajdúbagosi családjától és az újfalui zsidóság hatszázötven tagjától, akik a hitlerista és nyilas téboly áldozatai lettek.

EMLÉKÜK LEGYEN ÁLDOTT

Haifa, 2000

SACHAR MIRJAM (GRÜNWALD MAGDA)

AZ UTOLSÓ NAP

1944 áprilisában vagyunk. A berettyóújfalui csendőr vegyesőrs irodájában névjegyzék készült a falu területén élő zsidókról.

Rémhírek terjedtek, félelem és izgalom lett úrrá a szívekben. Erdély felől zsidókkal teli lezárt vagonok mentek át az állomáson. Senki sem tudta, hová, merre. A csendőrök ellepték a falut március 22-én, és ettől kezdve a zsidó lakosság csomagolni kezdett, felkészülve a várható fejleményekre. Elkezdődött a zsidóság vezetőinek és módosabb tagjainak internálása. Ezek között volt: Tardos ügyvéd, Zádor Béla nagykereskedő és Kepes József. Öt perc alatt kellett elkészülniük és jelentkezniük. És mindez akkor történt, amikor már megkezdődött az invázió, megtörtént a szövetséges csapatok normandiai partraszállása, napirenden volt a német és a magyar városok bombázása.

Ilyen hangulatban jött el pászách ünnepe. Sok-sok zsidó házból készültek a széder estére. A Teleky utca 9-ben is körülülte a család az ünnepi asztalt, és Grünwald tanító érces hangon olvasta fel a Hagadát: „Ez a sanyarúság kenyerre, amit őseink ettek...” – és a szívekbe belopódzott a félelem, nem lesz-e ez a közeljövőben a mi kenyerünk és a mi sorsunk is. Azután felhangzott az örök kérdés: „Miben különbözik ez az este a többi estétől?” – és ismét a reménytelenség, vajon kapunk-e kérdéseinkre kielégítő választ, vajon velünk lesz-e a jó Isten, és ünnepelhetjük-e jövőre is a szabadság ünnepét?

Ekkor már sárga csillag nélkül nem járhattak zsidók az utcán, engedély nélkül nem szállhattak vonatra.

Kepes Annus engedéllyel érkezett Pestre, hogy segítségére legyen Boriska lányának a szülésnél, utána azonban a Gestapó elfogta, Kistarcsára internálták, onnét pedig Auschwitzba. A faluban maradt leányok, holott nem voltak hozzászokva a nehéz munkához, mezei munkára jelentek abban a reményben, hogy ezáltal megváltoztathatják

sorsukat. De ez sem segített. A zsidó asszonyok süteményt sütöttek, a lányok tarisnyákat varrtak.

Egy nap Grünwald tanító azt a szomorú hírt kapta, hogy a szlovák határ közelében lakó húgát több zsidóval együtt deportálták. Itt is kezdett a helyzet rosszabbodni. Savuot utáni napon Grünwald tanító reggel kiment a lakásából, dél felé megborotválva, szakáll nélkül, megszegyenülten került haza. Lánya először látva így apját, zokogásba tört ki. Néhány nappal ezután, egyik este, a polgári iskola igazgatója lépett be komor arccal hozzájuk:

– Kolléga úr, szomorú hírt kaptam. A falu vezetősége délután elhatározta, hogy holnap sor kerül a deportálásra. Legyenek készen, csomagoljanak be mindent, amit lehet, és aludjanak jól. Több részletet nem tudok, de megígérem önnek, tanár úr, hogy közlöm mindazt, ami majd tudomásomra jut. Mivel a harci helyzet megváltozott, a szövetségesek megkezdték Európa felszabadítását, remélem, hogy a németek nem tudnak sokáig ellenállni a szőnyegbombázások okozta nyomásnak.

– Igazgató úr, köszönöm önnek, hogy felkeresett minket – fordult hozzá Grünwald tanító –, nem tudom, jó-e vagy rossz, hogy előre tudjuk a sorsunkat. Ezen az éjszakán biztosan álmatlanul fogunk forgolódni...

– Isten önökkel, vigyázzanak magukra – búcsúzott e szívből jövő szavakkal az igazgató.

Újból átcsomagolták a holmikat és az ennivalót, majd lefeküdtek.

Másnap reggel dob hang zajára ébredtek. A kisbíró hirdette ki, hogy a zsidók ettől a perctől kezdve a házukat el nem hagyhatják, amíg az autók vagy szekerek meg nem érkeznek. Ezek szállítják őket a téglagyári gyűjtőhelyre.

A kocsik csak dél felé érkeztek meg, és a nagy zűrzavarban nem tudták, mit vigyenek magukkal és mit hagyjanak otthon.

– Kisasszony – mondta az egyik jóakarató csendő – vigyenek magukkal egy lavórt mosakodáshoz, és vedret víznek. Emlékezzenek a szavamra, ezek mindennél hasznosabbak lesznek.

Tamuz hó szép napja volt ez, üresek voltak az utcák, amikor elindult a menet. Berettyóújfalu zsidói – köztük a legidősebb özv. Adler Mártonné és a legifjabb pár hónapos csecsemő, Grósz Endre – nehéz léptekkel bandukoltak a kocsik után szomorú útkon, ahonnan a legtöbben nem tértek vissza többé...

Tovább...

Grünwald tanító mormolta a széder esti Hagadából: – „Urunk, Istenünk kivezetett bennünket Egyiptomból, erős kézzel és kinyújtott karral...” – Vajon a jó Isten ismét kegyes lesz-e hozzánk, és megment-e minket e mostani megaláztatástól és szenvedéstől, mint akkor...

Megsebezve, tele fájdalommal próbáltam meg leírni az „utolsó nap” történetét, és tisztelettel adózni azok emlékének, akik erről az útról nem tértek vissza.

EMLÉKÜK LEGYEN ÁLDOTT, ÁMEN

Izrael, 1980

SCHWARTZ (REINER) KATALIN

A SOÁRÓL NYOLCÉVES VOLTAM AKKOR

Fájdalomról mindig nehéz írni. Még fél évszázad után is fájdalom és gyász emlékezni a holocaustra. Nincs nap, hogy ne gondoljak a légerekre, a menetelésre, a drága család, rokonok, a barátok elvesztésére.

Több évtized múlt el mióta én, a kilencéves kislány 1945. május 4-én a gűnshkircheni haláltáborban felszabadultam. Gondolataimban azonban örökké él a múlt, kísért, feledni nem tudom.

Emlékszem, kislány koromban, milyen barátságos volt Kunhegyes, ahol laktunk. A házak fűdtek a napfényben, a gyűmölcsöskertek felől éreztem az alma és a szilva illatát, majd az esti harmat zamatát.

Azt hiszem így kezdődött: Apám kinyitotta a rádiót és meghallottuk Hitler napiparancsát: „Megűzenem a háborút.” Én, az akkori nyolcéves, bár kevésbé értettem a bemoadó által felolvasott szöveg jelentését, fájt a szidalmazás és a megkülönböztetés. Akkor még nem tudtam megérteni, hogy elvették tőlem a jogot, hogy magyar lehessenek, és, hogy az új törvények másodrendű állampolgárrá degradálták a zsidóságot. Mindenképpen meg akartak szabadulni tőlünk.

Amikor 1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot, az én családom a többi zsidó családdal együtt a kunhegyesi, majd a szolnoki gettóba került. Csendörök hajtottak ki házunkból az utcára, és ahogy visszaneztem a házunkra, láttam, hogy drága szűleim sírnak. A mai napig sem tudom megmagyarázni azt a kimondhatatlan fájdalmat, amit kis szívemben éreztem. Valami olyasmit, hogy mi ide sohasem jövünk vissza. S ez, sajnos, később beigazolódott.

A szolnoki gettóban a környező falvakból odahurcolt sok ezer ember volt összezsúfolva, középkorú szűlők, öregek, fiatal anyák és kisgyermek. Néhányan megpróbáltak kiszökni a gettóból, de elfogták és visszahozták őket. A többieket egy nagy üres térre terelték, és végig kellett néznünk, miként kötik fel a szökevényeket. A gettóban együtt voltunk szűleinkkel, csak legidősebb, húszéves bátyám nem volt ve-

lünk. Szép, magas fiatalember volt, kitűnő tanuló, a kisűjszallási gimnáziumban érettségizett, nagyon szeretett sportolni, és tervezte, hogy tovább tanul. Mérnök akart lenni. Álma a numerus clausus törvény miatt nem valósulhatott meg. Már a gimnázium utolsó évében sokat kellett szenvednie a leventéktől, a magyar Hitler Jugend szervezettől, akik a zsidó diákokat a legpiszkosabb munkák elvégzésére kényszerítették.

Egy reggel arra ébredtünk a gettóban, hogy a csendörök kezdtek összerelni az embereket az állomáson túl álló vagonokhoz. Nagy nehezen felmáztunk. Összepréselődünk csomagjainkkal együtt. Kibíthatatlan volt a meleg, mert csak egy kis ablakon jött be levegő. Mindenki izzadt, és kezdtük leszedni magunkról a ruhaneműt. A magunkkal hozott víz hamar elfogyott, s főleg mi gyerekek és az öregek éreztük nagyon rosszul magunkat. A vonat megállt. Néha-néha, könyörögtünk a bennünket kísérő csendöröknek vízért, de ők csak azt kiabálták, hogy menjünk el az ablaktól. Még Sopron előtt megállt a vonat, kinyitották az ajtókat, csendörök szálltak fel. Nagy hangon kiabálni kezdtek, hogy rövidesen elérjük a határt, ahol átadnak bennünket a németeknek. Előtte azonban adjuk át nekik a nálunk lévő pénzt, ékszer. Mondtuk, hogy nincs már semmink, mert mindent elvettek tőlünk. Ismét kértünk vizet, de csak goromba választ kaptunk. Aztán Sopronba érve átvettek minket a németek.

A vonat tovább ment Ausztria felé. Először Strasshofba érkezünk, innen a Bécs melletti Ébergassingba. Itt kora hajnaltól késő estig nehéz fizikai munkát végeztünk a földéken, mi gyerekek is. Ezt a munkát pár hónapig végeztük, de voltak napok, amikor bevitték bennünket Bécsbe, ahol rengeteg követ kellett eltakarítani. Közben sokszor volt légiriadó, de a zsidóknak, akiknek viselni kellett a sárga csillagot (az enyém mind a mai napig megvan), nem volt szabad semmiféle búvóhelyre bemenni. Még örültünk is, hogy volt légiriadó, mert az alatt nem kellett dolgoznunk. Az SS-örök elbűjtak a pincékbe.

Egy reggel arra ébredtem, hogy édesanyám sír, és varr valamit egy zsebkendőre. Kérdeztem, mi az? Azt válaszolta, a nevemet varrja rá, mert rendelet jött, hogy a gyerekeket összeszedik és elviszik Theresienstadtba. Valóban, felraktak minket egy kis teherautóra, és elvittek. Emlék-

szem, apám az ajtóban állva imádkozott. Nem tudom mi történt, de pár nappal később visszahoztak bennünket, és megint együtt volt a család. Életben maradásomnak egyik csodája volt ez.

Később gyalog indítottak útnak bennünket a mauthauseni koncentrációs láger felé. Hideg, nyirkos idő volt, november lehetett. Esőben, sárban meneteltünk. Ha valaki a megszabott pár perces pihenő után nem állt fel időben, azonnal agyonlőtték az SS-ek. Emlékszem, milyen rémülettel kapaszkodtam anyám kezébe, attól rettegvé, mikor talál el minket az SS golyója. Így értünk el a mauthauseni táborba. Rettentő zsúfoltság volt, és ma sem tudom, hogyan történhetett, de hála a jó Teremtőnek mi megmenekültünk a gázkamrától, a megsemmisítéstől. Csak azt tudom, hogy rengeteg ember között, egyszer csak kint voltunk a hidegben, hóban, majdnem semmi öltözetben. Valami csíkos ruha és bakancs volt rajtunk. Miután sok ezer ember volt összezúfolva, nekünk már nem jutott hely a barakkokban. Sártáborba kerülünk, ahol a csupasz földön, hóban és sárban feküdtünk. Szenvedésekkel teli hónapokat éltünk át a mauthauseni koncentrációs lágerben. Éhezést, hideget, mindennapi kínzásokat, kegyetlenkedéseket, nem szólva a rajtunk való kísérletezésről. Szüleim és mi gyerekek is ekkor már betegek és nagyon gyengék voltunk. Drága anyám mit meg nem tett értünk! Azt a kevés ennivalót, amit adtak, nővérem és köztem osztotta szét. Kibírta a kényszermunkát is, és az ő nagy kitartása, szeretete tartotta egyben testünket-lelkünket, és soványodó karjai ölelésében - mint szárnyak alatt - védettnek éreztük magunkat.

Március közepe lehetett, amikor „halálmarssal” hajtottak el a günskircheni koncentrációs lágerbe. A csontvázra fogyott emberek botladozva támolyogtak, a pribékek pedig hajszolták a sok százból megmaradt keveset. Esett az eső, köd borította az ázott országutat, de mi utolsó erőnket összeszedve mentünk tovább. Sokszor lerogytam, de anyám karja felemelt és tovább vitt. Gyötört az éhség, de csak mentem, mentem hat évvel idősebb nővéremmel és súlyos beteg szüleimmel.

Nagy nehezen megérkeztünk Günskirchenbe, ahol édesapám már a végét járta a flekktífusz miatt. Én minden tilalom ellenére megkerestem apámat, és ahogy akkor,

utoljára láttam őt, azt sohasem fogom elfelejteni. Sok más társa között feküdt piszkosan, soványan, és sajnos már nem ismert meg engem. Soha többé nem láttam őt, ott halt meg, sok zsidó társával együtt embertelen körülmények között.

Drága anyám is megkapta a flekktífuszt, és amikor „appelt” kellett állnunk, sokszor összeesett, de még így is, utolsó erejével támogatott engem és nővéremet. Én már épphogy csak éltem. Mint egy kis macska, állandóan nyafogtam, hogy éhes vagyok. Anyám egy napon megfogta a kezem, és elindultunk a lágerführer barakkjához, ahol németül kért valami ennivalót. Később mondta nekem, hogy ez a lépés egyenlő volt a biztos halállal, de akkor már olyan állapotban volt, hogy semmitől sem riadt vissza.

Egy reggel valaki berohant a barakkunkba, és azt kiáltotta: „Szabadok vagyunk! A német örök már nincsenek a helyükön.” Először senki sem mozdult, mert abban az állapotban fel sem fogtuk a mondat értelmét. Később mások is e hírrel jöttek, akkor kimentünk végre, és ételmet osztogató katonákat láttunk. Amerikai katonák voltak, akik 1945. május 4-én szabadítottak fel minket.

A felszabadulás után lassan kezdtem felgyógyulni súlyos betegségemből. Gyufaszál lábaimon kimásztam ágyamból, hogy megkeressem édesanyámat és nővéremet.

A gyermekkorban átélt szörnyű élmények sűrűn behálózzák életemet. A háború neurózist bocsátott rám, a halálfélelem neurózisát.

A kisgyermekkorban átélt szenvedések és sokkok következtében soha nem lehetett gyermekem...

A város, ahová visszamentem, már nem az volt, amit odahagytam, amikor elhurcoltak onnan. Szerettem volna örülni, hogy látom a házat, az ismert tágakat, majd bemenni oda, ahol orgonailat áradt az udvaron. Szerettem volna látni valakit, akit ismertem, de mindhiába akartam, a városkára köd borult, és befedte a holtak sziluettje.

Haifa, 2000

München lezajlott. A párizsi diáknegyed tele volt olcsó diákszálólóval. Bőröndömet bevitttem a kis Hotel des Carmes ajtaján. A szállodatulajdonosnő – amolyan negyvenéves, tehát rettentően öreg csaj – nekikészült, hogy kitöltse a bejelentőlapot.

– Oú étes-vous né?

Íróttal a kézben várta a válaszat. A félhomályos picinyke fogadótérség mélyéről két szempár figyelte a mutatványt, a rövid lábú, kövér fejű férje, s a nyúlánkabb, soványabb képű házibarád. Javakorabeliek, házikabátban mindketten, arcuk derűs-piros az italtól. Ma már tudom, nem valami rettenetes nehezét kérdezett a szálodás csaj, sőt már annak idején is sejtettem, mit jelent az „oú”, azt jelentette: „hol”, s az „étes vous”, a lenni segédige kérdő alakja sem borított volna ki igazán.

Hanem az „oú étes-vous né”-nek a „né”-je volt a borzalmas.

A szálodásnő pedig azt ismételtette konokul, egyre idegesebben: „Né, né, né, né, né, né?”

Hátrapillantott férfiközönségére, a homályba: haj-haj, nem kevés nehézséggel jár ez a nemzetközi diákszálodás mesterség. Elkezdte mutogatni a kezével, miről van szó. „Né, né, né”. A kéz a talaj közelében kezdte, aztán feljebb-feljebb röpült, még feljebb, „né, né, né” már fent fejmagasságban lebegett, „né, né, né” már egyáltalán nem kérdőjellel: ideges felkiáltójellel. A „né, né, né”, az a „naitre”, születni ige melléknévi igeneve, múlt időben alkalmazva. A mutogatás: ahogyan picikéből egyre magasabbra növekszik az a szálodavendég, „megszületik” s felnő.

Vagyis hát: „hol született, kérem?”

S talán az is: „mikor született?”

Az italtól piros két vígjátéki figura félig egymásra támaszkodva huhogott hátul a félsötétben.

Hát igen. Lehettem, ahogy akkoriban mondták, jól szituált huszonestztendő, Magyarországról jött diplomás patikussegéd, a gimnázium sok különórás francia nyelvgya-

korlata mit sem használt, az első francia mondatnál megbuktam.

Nem turistának érkeztem abba a gyönyörű nyugati országba, tehetős vidéki ügyvéd apám segítségével menekültem a háború elől. Tudni lehetett előre, hogy ki fog törni, s azt is, milyen lesz a jellege: katonaköteles életkorban lévő fiú számára rettenetes, véres, végzetes. Az, amit felületes életrajz szerkesztők találtak ki sorsom fenti fordulatára, tudniillik, hogy mint zsidó, elmenekültem volna az úgynevezett Horthy-fasizmus elől, az egyszerűen hazugság. A „Horthy-fasizmus”, a „Horthy-banditizmus” kifejezést Rákosi Mátyás orosz sugallatra találta ki, a másik propaganda füllentéssel: „Horthy mint Hitler utolsó csatlósa” együtt. Ilyen és ehhez hasonló hazugságrongyokból tákolta össze hamis törvényszerűségeit az orosz helytartó, Rákosi.

Nézzük csak, mi volt az a „Horthy-banditizmus”?

Mi például, a berettyóújfalui polgári iskola apró növendékei, szerettük Horthy Miklós kormányzó urat, szüleim pedig tisztelték a nagy orrú, kopasz, minden gúnyrajzban szípkás cigit szívó gróf Bethlen István miniszterelnököt. Olyan húsz magyar évet éltünk át vezetésük idején, amelyet Móricz Zsigmond – nem volt kisebb az orosz Csehovnál – töltött be csillogással, a világhírű Kodály Zoltán és Bartók Béla tartott fényben úttörő zenével. A csodás *Nyugat* című folyóirat számait mindenki olvashatta, aki akarta, az *Est*-lapokban ott találta Szabó Lőrinc verseit, Kosztolányi és Karinthy Frigyes szívet tépő karcolatait. Hallhatták József Attila és Faludy György dühörögve elmondott verseit a dobogókon, s a tompított világlítású szalonokban. Belevonaglott sok-sok magyar szív – a zsidó magyaroké is – mert magyar alkotások voltak ezek, nem hottentották, s a Kárpátok övezte Duna – Tisza közén keletkeztek, s ott visszahangoznak ma is, nem Óperenciában.

Persze a kakastollas csendőrök parancsba kapták, fogják el a kommunistákat, talpalják meg őket, végső esetben meg is gyilkolhatják, mint szegény Fürsttel és társával tették. Nem „fasiszta dúlás” volt ez a kivégzés, csak éppen szörnyűség, mint néhány évtizeddel később az amerikai Rosenberg házaspár elítélése és kivégzése. Rosenbergék orosz kézre játszottak át amerikai atomtitkokat, de ettől

még Amerika nem lett „fasiszta gazok hazája”, sem elnöke, „véres kezű bandita”.

Az I. világháború végén a győztes nyugatiaknak nem volt kivel szóba állniuk a Monarchia felbomlása után magára maradt Magyarországon. A nyugati hatalmak – s nem Hitler, nem Mussolini – választották ki azt a magas rangú katonatisztet, akinek nyakába sózhatták Trianont, s aki megakadályozhatta, hogy Európa közepén szovjet csatlós Magyarország létezzék. Tiszti különítményei két esztendőn át tartották rettegésben, és gyilkolták azokat, akiket a vörös kurzus szereplőinek vagy újrakezdeményezőinek ítélték. Kétévi dúlás után új kurzus kezdődött: a kormányzó feloszlatta az Ébredő Magyaroknak nevezett terrorgépezetet.

Így lett nálunk tornatanár az újfalu polgári fiúiskolában Bácskai László exszázados úr, a világ legsnájdigabb kis termetű, mosolygós, leszerelt fehérterroristája, akinek humora is volt. Tojúnak nevezte a festett lúdtollat, melyet ünnepi alkalmakkor Bocskai-sapkánkon hordtunk, melynél gyönyörűbb ékszer dobogó szívű vidéki suttyó számára nem létezett a nagyvilágban. Gyönyörködve simogattuk egymáshoz kapaszkodó pehelyállagát, hadi görbületét, szagoltuk – bár nem volt szaga – s ujjunk bőrébe itattuk.

1927-et írtunk. Kilencéves voltam (előbb írtak be az elemibe, s így kerültem egy évvel korábban a polgári iskolába). Osztályunkban paraszt fiúk voltak többségben, de járt oda néhány tisztviselő gyerek is. Ott volt Bacszy Feri, a csipőficamos, borotvaéles eszű osztály legjobbjára, a helyi vámosparancsnokának a fia, akivel egymás családjához járó jó barátok lettünk. S néhány zsidógyerek is, Hercz Lali, akinek hentes és mészáros volt az apja, csodás sültkolbászdarabokat hozott tízóráira, ámbár úgyszólván mindennap átcserele az én fád vajaskenyeres uzsonnámrá. Volt még Feit Gyuri, akit mellbe vághattunk és megkérdezhettük tőle álszent pofával: „Fájt, Gyuri?”

Apám, anyám aggódott Bácskai tanár úr miatt. Kelemen János bácsi, az iskola igazgatója és jó embere ügyvéd apámnak – azt hiszem, képviselte őt valami peres ügyben –, hát igen, Kelemen János bácsi nyugtatgatta.

– Ugyan, derék ember, jó tanár az. Nálunk nem eszi senki az izraelitát, ő sem eheti. Nem ölt az meg soha senkit. Van nekünk kitűnő magyartanárunk, a Deák tanár úr, aki

olyan származású, mint amilyen Te vagy Henrikem, s mindenki tiszteli. Szólok Bácskainak, a fiad miatt teljesen nyugodt lehetsz.

A kis termetű, de csupa izom és szép arcú tornatanár somolygó furcsállással nézett rám. Vadonatúj iskolásgyerek őszi pulóver feszült rajtam.

– Gyere csak, gyere ki a sorból. Gyere ide!

Minden oldalról megnézegetett, mint egy csodabogarat.

– Vigyázzban állsz!

– Igenis, tanár úr...

– És nem pofázunk. Jobbra-áát!

Megcsináltam a nyilván nyomorúságos jobbra-átot.

– Balra át! Hátra arc!

Hümmögve nézegetett.

– Egyik lábad csáléra áll, a másik hajszra. Nálatok ez a vigyázz? Kapd össze magad!

Összekaptam magam.

– Állj közelebb! Közelebb! Még egy lépéssel idebb!

Engedelmeskedtem. Fölszegte az állát, s bőrkesztyűs jobb-jával hegyes kis pofont adott a bal arcomra.

– Hátra arc! Vissza a sorba!

Hát, így voltunk. Rögtön ezután az iskolaudvaron elkezdte osztályunknak a kettős rendek jobbra át betanítását, amely nem semmi, tanúsíthatom. Apró helyreigazító rúgás-socskák, sőt pofonkák húzták alá az oktató munkát. Az egyáltalán nem kiabáló, hanem inkább amolyan lenéző jókedvvel mosolygó Bácskai tanár úr katonásra betanította azt a puhány gyerekbandát, akik voltunk.

A tanítási nap végén megfogott a kapugádorban. Meghúzogatta derekamra az új pulóvert.

– Ti gazdagok vagytok, igaz-e?

Erre nem tudtam mit felelni.

– Na jól van, hátra arc, eredj haza, in-dulj!

Tette mindezt elegáns és irigylendő body-building tartásban, szép fehér fogával kutyamód vicсорítva, semmint mosolyogva.

Tornaórán ősszel is, télen is a városkán át vonultunk ki egészen a BUSE futballpályáig. Ahogy kiléptünk az iskolakapun, a járda mellett várakozó szekérbe befogott ló megbokrosodott, engem jól mellberúgott.

– Gyere ide – mondta a tornatanár úr. – Nincs bajod?

- Nincsen, tanár úr.

Megtapogatta vastag posztó télikabátomat.

- Ha cigánygyereket ér ez a rúgás a lyukas ingében, vihették volna a temetőbe. Hátra arc, be a sorba!

Mielőtt a menet a sportpályára ért, el kellett haladnunk a kupleráj előtt. A kiskamaszok mind tudják: az ott a kupleráj, ott laknak a kurvák - mindenki kuncogott vagy röhögött. Röhögni nem volt tilos, Bácskai tanár úr nem szólt semmit. Leventepuskát vitetett az egyik osztálytársunkkal, intett neki, hogy ide a fegyverrel. Szájára tette az ujját. Csend. Mindenki hallgat. Villámgyorsan betölti a puskát, vállhoz szorítja, majd elcsattan a pici lövés. A következő pillanatban hanyatt veti magát, és lehull egy jó nagy varjú a távoli faágról.

- Tarisznys gyerek, érte futunk!

Van a puskvívó gyerek, van a tarisznys gyerek.

- Nem nézegetjék! Be vele a tarisznysába.

- Hozzáteszi: - Finom varjúleves, ismerős cigány családnak. No igen. Tizenkét óra fővés elég neki, máris ehető a varjú.

Ez a szép Bácskai tanár úr, bensőséges haverjával a fiatal Zsugovics állatorvossal végigcigányozza, végigudvarolja a csonka vármegyét.

Berettyóújfalu csonka Bihar megye székhelye, Nagyvárads helyett, mely akkor már a románoké. Nem is beszélve apám születési helyéről, Nagyszalontáról, a Tardos család ősi fészkeről (persze nem úgy, mint a dzsentrí családoknál). Apám nővére pékné, éjszaka a lisztesládában megvetett ágyneműben alszom, apai nagyapám hírneves női szabó volt, hozzá járt az akkor még meg nem csonkított megye hölgykoszorúja. A múlt században, a kiegyezés idején repültek ide a Vadgerlék - a Turteltaubok - Galiciából, Kassára, Szolnokra, Békéscsabára, Gyulára. Az első két szép városban kereskedők lettek a nagybácsikák, a másik kettőben ügyvédjelöltek, majd letelepedett köz- és váltóügyvédek, mint azt olvasni lehetett a berettyóújfalu apám házában díszelgő, magasra rögzített foglalkozást jelző táblán.

Szóljunk már egy szót arról, hogyan élt, Berettyóújfalu tízezer lakosú alföldi mezővárosában mindenféle osztálybeli magyar, de főleg paraszt; ezerszám mindenféle osztálybeli, de főként vallásos szegény zsidó, vagy ahogyan

utóbbiakkal érintkező tapintatos nem zsidók kiejtették a Mózes vallású nép túlságosan zs-betűs, túlságosan rosszul zsongó, minden próbának kitett, nemzetközileg szétgarizált nevét: **HIDÓ**. Ahogyan vitéz dr. Kádár László ügyvéd, családunk tőszomszédja, apám megkülönböztetett koléga-barátja, s annak Laci fia, igaz szívbeli haverom mondta, amikor átküldöttük hozzájuk nagyobb csomagban a hűsvéti ajándékot: „Jaj, Henrik, jaj Tiborkám, a finom **hidópászkát** köszönettel megkaptuk.” Cserébe karácsony napját minden évben nagy udvarházuk nappali szobájában töltöttem, földre kuporodva a karácsonyfa mellett. Mi nem állítottunk karácsonyfát. Lacika, Kati vagy éppen Muci frissen kibontott ajándékaival szórakoztam, ettem a szaloncukrokból, forgattam a gyönyörűen illusztrált könyvek lapjait, és regényes kitalálmányokkal kísértem Jézus Krisztus portréit s megpróbáltatásának állomásait. Lacika, aki nálam két évvel fiatalabb volt, szájtátva hallgatott. Elregéltem neki a Megváltó bányászéveinek viszontagságait, löversenykalandjai közül felemlítettem néhányat. Én voltam a tájékozott nagyfiú, akkor már lehettem olyan öt- vagy hatéves.

Néhány elbocsátó szó eme fejezet végén: Hercz Lalit, szívbeli barátomat s bátyját, Ferit, természetesen mint munkaszolgálatost lemeszárolták. Nem tudom mi lett Kádár Laci-val, talán őt is megölte a háború? Igen, most már emlékszem, úgy volt. Foglalkozása katonatiszt lett, és meg kellett halnia a Don-kanyarban.

Anyámat s két húgát, nagyanyámat, unokatestvéreimet mind belefojtották a lengyelországi gázba. Mint minden más újfalu **hidót**. Apám és öcsém? Néhány gazdag helybeli hittárssal Bécs mellé kerültek, cserére szánták őket a németek. Ebből aztán nem lett semmi. Apám hazagyalogolt a háború végén, és öcsém is, kitérve Borba hurcoltak volt.

Hát a nem rendezett vallású, velünk egyfajtajú Deák polgári iskolai magyartanárból mi lett? Erős csapásokkal verte a fejünkbe Petőfi, Vörösmarty, Arany, Tompa Mihály verseit (ma is kívülről fújom mindet), a Jóistenke áldja meg érte, akárhogyan végezte is. Valójában mi történt vele, nem tudom. Írni is ő tanított meg, magyar dolgozataimat ragyogó tekintettel olvasta fel, magyaráította, áthúzta bennük a németes egy számnevet. Bár itt lenne most is és átjavíthatná a

Pesten megjelenő esszék és újságcikkek szörnyű „lukácsgyörgyös” „egy, a” rengetegét.

Vajon mi lett Bácskai tanár úrral? Elkapta-e őt a nyilas éra heve, s visszarántotta-e a húsz év előtti terrorista szerepbe? Ezt kívánná a zsurnaliszta logika. Nem így történt, hanem a jó magyar operett-logika érvényesült, a hollywoodi **pesti hídó** producerek és rendezők hívó erkölcsstana, a Rákosi nyomán fasisztának csúfolt Horthy-korszak bőségpárti realizmusa. Bácskai tanár úr feleségül vett egy édes, fejtezőig szeplős félzsidó lányt, Szatmári bankár Lilijét, aki mellesleg szegről-végről rokonunk is volt. Született egy mokány-barna Lacika fiúk. Egy egri kiránduláson láttam nagyapukájával a Várhegyen, egy padon: ugyanis a nagyapa pihent azon a padon, a kicsi Lacika süvöltve ide-oda cikázott.

- Gyere nagyapa! Gyere nagyapa!

Adja Isten, hogy megmaradtak-légyen, jobban mondvá, hogy pici Lacikának ne számolta fel-légyen a német SS és Szálasi vezér a halált érdemlő **negyed hídóságot**.

Párizs, 2000

BERETTYÓÚJFALU - EGYPÁRAN A SOK KÖZÜL

ADLER (ÁCS) JÓZSEF
nyomdász

Született Berettyóújfalun, 1904-ben
Meghalt Budapesten, 1979-ben

Adler Béla nyomdász legkisebb gyermeke volt. Nagypapja Adler József (szül. 1836-ban) Hencidáról érkezett Berettyóújfaluba. Dédapja Adler Mózes (szül. 1810-ben) Hencidán volt árendás. Édesanyja Rosenbaum Etelka, Auschwitzban pusztult el. Nővére, Erzsébet (szül. 1900-ban, később Paszternák Dezsőné) fiatalon, 1936-ban halt meg. Másik nővére, Olga (szül. 1903-ban) megjárta a poklok poklát, Auschwitzot, férje, Lócsei András ott pusztult el.

Adler Jóska fiatalon kitanulta édesapja mesterségét és nyomdász lett. Édesapja, Béla 1925-ben meghalt és nyomdáját veje, Paszternák Dezső örökölte. Jóska, szorgalmas ember lévén, saját nyomdát alapított, Berettyóújfalu negyedik nyomdáját. Mivel már fiatalon közszeretnek és megbecsülésnek örvendett, hamarosan a legjobban jövedelmező nyomdát tudhatta magáénak. Könyvkötészetet, valamint papír- és írószerboltot is nyitott. Már a harmincas években bevezette az önkiszolgáló bevásárlást. Mindenki vihetett, amire szüksége volt, és ha tudta, fizette.

Édesapja nyomdájában részt vett a *Sárrét* című folyóirat megjelentetésében, majd 1934-ben, önálló nyomdászként, *Komádi és Vidéke* címmel indított politikai-társadalmi hetilapot, amit Szabó Pál biharugrai íróval való barátsága tett lehetővé. 1935-ben pedig az Adler nyomdában látott napvilágot a *Kelet Népe* első száma. A merész vidéki nyomdász vállalta a kockázatot, hogy országos jelentőségű, új irodalmi-művészeti folyóiratot teremtsen, amely rövidesen a népi írók legjelentősebb és legrangosabb orgánumává vált.

Többek közt Szabó Pál, Barsi Dénes, Nadányi Zoltán, Sinka István és Veres Péter tették a folyóiratot országos érdeklődésűvé. Igaz, hogy a folyóirat Szabó Pál érdeme volt, de nem véletlenül írta ajánlasként *Ahogy lehet* című kötetében: „Ács-Adler Józsefnek a régi, szép és közös harcainkra emlékezve, barátod, Szabó Pál”.

Adler József nyomdászként, megőrizve zsidó identitását, beállt a haladó gondolkodásúak és a régi rendet elítélők táborába. Mindent támogatott, ami haladó és emberközeli volt. A *Kelet Népe* kiadásának révén szert tett írók és politikusok, zsidók és keresztények, szocialisták és kommunisták, dzsentrik és földművesek barátságára, megbecsülésére, akik tisztelték tiszta szándékú önzetlen magatartását. 1938-ban a *Kelet Népe* (ötödik vagy hatodik száma után) minden ellenszolgáltatás nélkül átkerült Móríc Zsigmondhoz Budapestre, és ott jelent meg egészen 1942 szeptemberéig, az író haláláig.

Adler, mint sokan a faluból, 1942-től 1944 végéig munkaszolgálatos volt, ahonnan golyóval a vállában szökött meg. Pesten barátja, dr. Gábor Áron újságíró Géza utcai lakásában bujtatta. E bátor emberrel való barátsága Újfaluba nyúlik vissza, s most menedéket adva neki és még másik hat zsidónak, saját életét kockáztatva gondoskodott ellátásukról. Gábor Áron később orosz hadifogságba került, majd hazakerülve a kommunisták üldöztetése miatt Németországba emigrált, ahol a Szabad Európa rádió irodalmi főszerkesztője volt.

Adler József Gábor Áron lakásából indult haza Berettyóújfaluba, ahol számára: „*Még a levegő is más volt.*”

1945-ben, a felszabadulás után nyomdáját üzempéptelenül találta, újjászervezte, és azonnal munkához látott: a Szociáldemokrata Párt megbízásából kiadta a *Bihar Népe* című hetilapot.

1947-ben megnősült és az államosításig feleségével, Györgyivel Berettyóújfalun élt.

1945-1950-ig a KISOSZ (Kisiparosok Országos Szövetsége) megyei elnöke volt. Majd egyik napról a másikra, az egy életművet eltörölő államosítás után felkerült Budapestre, és kocsikísérőként kereste szűkös kenyerét a FŐSPED-nél. Később különböző nyomdákban dolgozott mint lektor. 1951-ben született fia, András.

1966-ban megválasztották a Magyar Izraeliták Országos Képviselő (MIOK) és a Budapesti Izraelita Hitközség (BIH) főtitkárává. Ezen a poszton is igyekezett javítani az öreg, volt üldözöttek sorsán. Erőfeszítéseket tett, hogy a pesti és vidéki elhagyott templomokat múzeumnak és könyvtárnak használják. Beosztásánál fogva módjában állt segíteni a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága munkáját. 1970-ben betegsége miatt nyugdíjba vonult.

1979 november 4-én gyászbeszédében Scheiber Sándor professzor e szavakkal búcsúzott tőle:

„... Így maradjon meg bennetek alakja, a mindig mosolygó, szolgálatkész, szinte alázatos emberé, aki másokért akart élni, másoknak akart örömet szerezni.”

Halálának huszadik évfordulójára (ötven évre rá, hogy elhagyta Berettyóújfalut), 1999 nyarán megjelent a városháza kiadásában, Kocsis Csaba szerkesztésében, a *Bihari Füzetek* ötödik számában egy nagyon szép megemlékezés: *Berettyóújfalu híres nyomdája* címmel.

BERG JÓZSEF dr.
főrabbi

Született Konyáron, 1904-ben
Meggalt Natanján, 1983-ban

A Budapesti Rabbiképző Intézetben szerzett rabbi diplomát, és egyidejűleg hebraistaként bölcsészdoktori oklevelet.

Matematikai és fizikai tanulmányokat is folytatott.

Aszódon, majd Kispesten volt főrabbi.

A negyvenes évek elején jelent meg népszerű vallásfilozófiai könyve: *Tíz beszélgetés veled* címmel.

1944-őszén Pesten menedékhelyet szervezett az elhurcolt szülők magára maradt árva gyermekei számára.

1950-ben alijázott családjával. Jeruzsálemben, majd Natanján dolgozott pedagógusként. Ő volt az egyetlen magyarországi rabbi, aki először Jeruzsálemben, később Natanján megszervezte saját imaegyesületét. A rendkívül sokoldalú ember, egyéniségéből csak úgy sugárzott a tanítás és nevelés szelleme.

Izraelben ő töltötte be Berettyóújfalu és Környéke éves megemlékezéseinek rabbi feladatát, imádkozott az elpusztultak emlékéért, és a megmaradtak jövőéért.

Berg József sokszor említett mondását idézzük:

„Az ember kétszer halhat meg: egyszer az elmúlással és egyszer az elfeledéssel.”

A BLUM RABBICALÁD

BLUM AMRAM
főrabbi

Született Hajdúsámsonban, 1834-ben
Meggalt Berettyóújfalu, 1907-ben

A legendás prágai Máhárál rabbi leszármazottja.

Apja Jichak Jákov, Hajdúsámson rabbija volt, később a nagykárolyi rabbi bíróság elnöke lett. Nagypapa Rosenbaum Amram, Irsa és Mád rabbija volt, akit becsületessége és emberszeretete miatt kortársai hászidnak neveztek.

Blum Amram először Rab Simon Szófer nagymártoni rabbinál, később Budapesten Rab Hajim Szófernél, majd Pozsonyban Rab Smuel Benjamin Szófernél fejezte be tanulmányait.

Első felesége a bagaméri Rab Mose Leb lánya volt. Második felesége Szára, Kahana-Heller Krakkó híres rabbija, a Toszefet Jom Tov leszármazottja volt.

1858-ban kinevezték Álmosd rabbijának. 1864-ben Hegyalja-Mád, majd 1881-ben Huszt rabbija lett. 1883-tól haláláig 1907-ig Berettyóújfalu híres főrabbi volt. Ott van eltemetve.

Fiai apjuk nyomdokában léptek. Jichak Jákov Berettyóújfalu volt daján. Juda Cvi Hannusfalván, Mose Náchum Nagyváradon, Meir Balmazújvárosban, Katriel nevű fia pedig Németországban működött rabbiként.

Vejei, Gerson Stern Marosludas rabbija, Jozsef Cvi Szófer Hajdúsámson rabbija, Jozsef Hajim Fisman Mezőtelegd rabbija, Menáse Klein Debrecen rabbija volt.

Fő műve a *Bét Seárim*. Talmud-tudását, egyszerűségre és világosságra törekvő stílusát hétszázon felüli responzum őrzi. Sajnos kéziratának tetemes része a vész-korszakban megsemmisült.

Blum Amram igaz erénye az őszinteség volt, megvetette a hazugságot, mély képzettséggel bírt, nagy hírnévnek örvendett.

Korunk egyik legnagyobb Talmud-tudósa volt.

BLUM BEN CION

főrabbi

Született Berettyóújfalun, 1880-ban
Meghalt Budapesten, 1945-ben

Blum Amram elsőszülött fia. Pozsonyi jesivában tanult. Téglásról nősült, Goldát, Fánt Zeev Israel rabbi lányát vette el. Hat gyermekük született. Fiai: Smuel Juda, Jozsef Dov, Árie és Jehezkel. Lányai: Mirjam és Ethel. Mirjam férje Dávid Slomo Frenkel, dajánként működött Újfalun. Etel férje, Mose Efraim Schwartz a büdsszent-mihályi jesiva vezetője volt. Árie és Jozsef Dov Brooklynban él. Felesége, Golda, 1966-ban halt meg New-Yorkban.

1929-től Berettyóújfalu főrabbija volt. A nagyváradi gettóból a budapesti gettóba került, 1945-ben pár nappal a felszabadulás előtt ott halt meg.

Budapesten a mártírok kertjében (Dohány utcai templom) van eltemetve.

Részlet egy Pesten megjelent újságcikkből:

RABBI INSTALLÁCIÓ BERETTYÓÚJFALUN

Vasárnap, 1929. szeptember 8-án a legünnepélyesebben és impozáns külsőségek mellett folyt le Berettyóújfalun az új főrabbi, Blum Ben Cion fényes beiktatása.

Már Püspökladányban vette kezdetét a fogadtatás, ahová a Hitközségnek, a Hevrának, valamint a Sasz Hevrának nagyszámú küldöttsége, Braun Adolf Sasz Hevra elnökkel az élén utazott a főrabbi elé. Itt Liebstein Lajos Hevra elnök üdvözölte elsőnek, közvetlen, szép szavakkal az

új főpapot, amelyre ő szeretetteljesen válaszolt. A legközelebbi állomáson a Szarvasi Hitközség egy nagyobb küldöttsége – akik autóval jöttek odáig – szállt fel a vonatra.

A berettyóújfalui állomásnál már óriási tömeg várta az új főrabbit. Itt dr. Nagy Ede Újfalu tekintélyes ügyvédje köszöntötte, gyönyörű, magas nivójú beszéddel a hitközség új lelkipásztorát. Blum főrabbi megaláztatottan köszöntötte meg a szíves fogadtatást. Azután özv. Kovács Mórné a nőegylet elnöke, egylete nevében szívélyesen üdvözölte a főrabbinét. A főrabbi első útja boldogult szülei sírjához vezetett, ahol zokogva fohászkodott az egek urához, hogy méltó utódja tudjon lenni nagy híru édesatyjának, Reb Amram hagaonak. Ezután felvirágozott autókön és kocsikön a főrabbit lakására kísérték.

Közben az ünneplő közönség az iskola udvarán felállított nemzeti, valamint Bihar megye színeiben fellobogóztott óriási dízsátorba gyülekezett, és izgatottan várta az ünnepély kezdetét. Négy óra előtt az egyházak, a megye, a hatóságok, a község, a katonaság, az iskolák és más intézmények küldöttei is megjelentek, és a hitközség legelőkelőbbjeiből alakult küldöttség a főrabbiért ment. A megjelent notabilitások sorában ott volt dr. Hajdú Gyula református lelkész, a katolikus egyházat Gyenes György plébános képviselte. A vármegye nevében dr. Fráter László alispán volt jelen, a község előljárósága nevében Pozsár főbíró és Szikszay vármegyei főjegyző jött el. Ott volt vitéz Keresztély János Bihar vármegyei testnevelési főfelügyelő, a helybeli honvéd gyalogezred kiküldöttje, a polgári iskola igazgatósága stb. Képviseltette magát Strasszer főrabbi az élén a Debreceni Ortodox Hitközség, a Szarvasi Hitközség, a Derecskei Hitközség Kohn főrabbi, a Bajomi Hitközség főrabbi, és a helybeli anyakönyvi kerülethez tartozó összes fiókhitközségek.

Dörgő éljenzés fogadta a megjelent főrabbit, és kezdetét vette a tulajdonképpeni beiktatás. A hitközség, valamint a fiókhitközségek nevében Kepes Lajos, a népszerű és agilis elnök üdvözölte rövid, markáns, de gyönyörűen felépített beszédében, szeretetteljes szavakkal az új főpapot, különösen kérve őt, hogy „az ifjúság valláserkölcsei nevelésével szent Tóránk fényét emelje”. Ezek a mély érzésű és

szónoki készséggel előadott szavak óriási hatást váltottak ki. Zúgó tapsorkán hangzott fel az ünneplő közönség soraiból.

Blum főrabbi az udvarban felállított, virágokkal díszített szónoki emelvényre lépett, és meghatottságtól remegő hangon köszöntö meg a felé áradó szeretetteljes fogadtatást. Székfoglaló tiszta magyar beszédének legfőbb alaphangja volt, hogy méltó akar lenni a nagy bizalomhoz és szeretethez, melynek úgy kíván legjobb tudása szerint eleget tenni, hogy mindenben nagy nevű édesatyja nyomdokai-ban akar haladni, akit a hitközség rajongó szeretete és tisztelete övezett. Ehhez az Örökkévaló segítségét kéri. A főrabbi izzó hazafiasságtól átfűtött, körülbelül egy óráig tartó, magas szárnyalású beszédének zárszavai frenetikus hatást váltottak ki még a más felekezetű hallgatóság körében is.

Ezután a főrabbit felvirágozott baldachin alatt vitték a templomba, ahol Ilyóvi főkántor szépen betanított énekkarával fogadta. A Minha ima után a főrabbi német Talmud- és Midras-magyarázatokkal átszótt gyönyörű beszédet tartott, s a nagy felindulástól, hogy most ő tölti be boldog emlékü atyja rabbiszekét, szavai zokogásba fűltek.

Az installációt háromszáz terítékes díszvacsora követte, ahol először Schlésinger Jakab, a Szarvasi Hitközség alelnöke búcsúzott el hitközsége nevében a távozó szeretett főrabbitól. Majd a derecskei és a biharnagybajomi főrabbi, Blum Ignác és Hoffmann Márton, valamint Schwartz Ede nyíregyházi Hевра elnök, Kepes Jakab és Klein Gyula helybéli tekintélyes kereskedők, továbbá Jakov Frankel főrabbi emelték beszédeikkel az ünnepély fényét. Válaszában a főrabbi főként a szarvasiaknak köszöntö meg azt a sok szeretetet, amellyel őt ottani működése alatt övezték. Az ízletes vacsora után, amelynek elkészítésénél a legelőkelőbb hölgyek működtek közre, a főrabbit új otthonába kísérték. A gyönyörű beiktatás megrendezése Kepes Lajos elnök fáradhatatlanságát és agilitását dicséri, s ebben őt az egész előjáróság lelkesen támogatta.

BLUM JUDA CVI

főrabbi

Született Mádon, 1872-ben

Meghalt Hannusfalván, 1917-ben

Édesapja, Amram Blum főrabbi, a *Bét Seárim* című könyv szerzője, Mádon volt rabbi. Édesapjánál tanult Tórát és tizenkilenc éves korában Magyarország leghíresebb Talmud-tudósaitól kapta meg a rabbidiplomáját.

Feleségül vette Ehrenfeld Rebbekát, a híres bölc, Hatam Szófer nagy tudású unokájának, Ehrenfeld Josua rabbinak a lányát. Apósa akkoriban a Berzevic, Sárospatak és Nagysurány közösségei rabbinikus bíróságának vezetője volt. Ő volt a szerzője a *Sevet Szófer* című Tóra-magyarázatnak. Blum főrabbi apósánál tanult néhány évig, majd 1897-ben kinevezték Hannusfalva és környezete szlovákiai közösségeinek rabbinikus bírósága vezetőjévé, az időközben elhunyt Eliezer Hájim Deutsch rabbi helyére, aki a *Tvuát Szádé* című responzum szerzője volt. Kapcsolatban állt a korszak legnagyobb Talmud-tudósaival, akik kedvelték és nagyra becsülték. Különösen mély barátságot alakított ki a *Levus Mordechaj* című responzum írójával, a mádi közösség rabbinikus bíróságának fejével, Mordecháj Winkler főrabbiával.

Blum rabbi vezette a hannusfalvi jesivát. Az I. világháború alatt, 1917-ben, mindössze negyvenöt éves korában, megbetegedett és elhunyt.

Számos eredetiségről és bölcsességéről tanúskodó írást és responzumot hagyott hátra, ám hagyatékának nagy része megsemmisült a vészkorszakban. Fiának, Jozsef Dov Blum rabbinak, csodával határos módon sikerült megmen-teni néhányat apja kézíratai közül, ezeket később közreadta. A responzumgyűjtemény *Sáárit Juda* címmel jelent meg.

A holocaust után földi maradványait Izraelbe szállították és fiai, Jozsef Dov és Amram, Jeruzsálem felszabadítása után az Olajfák hegyén helyezték azokat örök nyugalomra.

BLUM JOSZEF DOV

1940-től a budapesti Joint iroda vezetője volt, és tevékenyen segítette az európai zsidóság menekülését. Többek között sikeresen megszervezte gyermekek egy csoportjának kimenekítését Magyarországról, akik Törökországon és Szírián keresztül jutottak el vonattal Izraelbe. E két vonaton több mint hatszáz gyermek menekült meg a biztos haláltól. 1940-ig Pozsonyban élt, ahol a zsidó érdekeltségű bank kölcsönügyeinek igazgatójaként tevékenykedett.

1944-ben, a német megszállást követően, a Kasztner-vonattal, Bergen-Belsenbe került, és csak 1944 végén érkezett meg Svájcba.

1945 szeptemberében alijázott, majd 1946-tól 1950-ig a Joint törökországi, görögországi, olaszországi illetve ausztriai irodáinak igazgatójaként dolgozott. A Hátrányos helyzetű bevándorlókat segítő intézet megalapítói közé tartozott és Jeruzsálemben éveken keresztül állt az intézmény élén, miközben a konstruktív kölcsönök osztályát is vezette. Neje, az erdélyi születésű Dux Zelda, annak a József Dux főrabbinak volt a dédunokája, akinek tudását még Hatam Szófer is nagyra értékelte.

Blum József Dovnak és nejének három gyermeke született, Juda, Amram és Lea.

BLUM JUDA CVI professzor

Született 1931-ben

1945-ben alijázott miután kiszabadult a bergensbelseni koncentrációs táborból. A Jeruzsálemi Héber Egyetemen szerzett jogi diplomát, majd tanulmányait Londonban folytatta, ahol nemzetközi jogból doktorált. 1965-től kezdve a Héber Egyetemen tanított és számos külföldi egyetemre (Sidney, New York, Michigan, Austin, Dél-Kalifornia, New Orleans, Miami etc.) kapott meghívást vendég előadóként.

1976-ban Izrael ENSZ küldöttségének tagja, majd 1978-1984-ig Izrael ENSZ képviselője és nagykövete volt. Részt vett a Camp Davidben megkötött békeszerződés előkészítésében és Tabában folyó tárgyalásokon (1966-1988).

Számos értekezést publikált a nemzetközi jog területén héberül, angolul és németül. 1973 és 1978 között a Héber Enciklopédia jogi szócikkjeinek szerkesztője volt.

Tevékenysége elismerésül a Yeshiva University díszdoktorává avatták.

Jeruzsálemben él.

BLUM MENÁHEM AMRAM

Született 1933-ban

1945-ben alijázott, testvérével együtt. A Jeruzsálemi Héber Egyetemen szerzett jogi diplomát. A Népjóléti Minisztérium jogi tanácsadójaként dr. József Burg és Mikháel Hazáni miniszterek munkáját segítette. Számos fontos törvényjavaslat megfogalmazását kezdeményezte és készítette elő, köztük a Menhelyek felügyeletének és a Rászorulóknak védelmének törvényét.

1973-tól 1994-ben történt nyugdíjba vonulásáig az Igazságügyi Minisztériumban tevékenykedett, mint az eltűnt személyek vagyona, valamint a csődbe ment vállalatok és személyek gondnokaként.

Beosztásánál fogva több törvénymódosítást és törvényjavaslatot kezdeményezett és fogalmazott meg, köztük az Eltűnt személyek vagyona gondnokának feladatait szabályozó törvényt, az Örökösödési törvényt és az Elmebetegnek védelmére vonatkozó törvényt.

A csődbe ment vállalatok és személyek gondnokaként az El Al Légitársaság és az Israel Alliance Hajózási Vállalat ideiglenes vagyonfelügyelői feladatát is ellátta.

BLUM LEA

Szociális dolgozóként időssekkel és holocaust túlélőkkel foglalkozott. Férje Izidor Witman, a Bezek telefonvállalat egyik főmérnöke és igazgatója.

Lea 2000-ben hosszú betegség után hunyt el.

HERCZ FARKAS

hentes és mészáros

Született Berettyóújfalun, 1874-ben

Meghalt Auschwitzban, 1944-ben

Édesapja Hercz Jákov (szül. 1840) és édesanyja Monschein Eszter Derecskéről érkeztek Berettyóújfalura.

Nagyapja Hercz Izidor (szül. 1810) Derecskén volt árendás.

Hercz Farkas fiatalon kitanulta a hentes és mészáros mesterséget. 1892-ben már felszabadulva Budapesten és Berettyóújfalun a szakmájában dolgozott. 1899-ben önállósította magát. 1901-ben házasodott, felesége,

Gács Mária (szül. Berettyóújfalun, 1882). Hat gyermekük született. Az I. világháborúban a III. honvéd gyalogezred kötelékében küzdött a szerb-olasz-országi fronton. 1918-ban tért haza, felesége ez idő alatt felvirágoztatta húsüzletüket, a főutcán (Kossuth utca 1.), a vármegye házával szemben álló boltot. Az akkoriban igen modernnek számító, a legkorszerűbb berendezésekkel működő üzlet az egész vármegye büszkesége volt – az államosításig. Húsfeldolgozó üzemét Hoffer Schrantz-féle két és fél lóerős dinamóval szerelte fel. Három segéddel dolgozott.

Hercz Farkas, modern szemléletű zsidó emberként a Berettyóújfalui Hitközség oszlopos tagja volt. Gyermekeit zsidó szellemben, jó polgároknak nevelte. A kiváló egyéniségű, szociálisan érzékeny gondolkodású ember dolgozóinak jó munkafeltételeket biztosított. Azon zsidók közé tartozott, akik Berettyóújfalun fejlődését elősegítették. Az Ipartestületnél előjárósági tisztséget töltött be. Hosszabb ideig volt pénztáros a községi képviselőtestületben és a Tiszántúli Hentes-szövetség állandó tagja volt. Nemcsak az iparában, hanem a közéletmezés terén is elvülhetetlen érdemei vol-

tak. A családnak saját hizlaldája és vágóhídja volt. (A hizlalda óriási területen még 1990-ben is működött a Dózsa György Termelőszövetkezet tulajdonában.) Az elsőszülött fiút, Hercz Ferencet, kiváló szakmai képességeiért az Ipartestület 1928-ban díszoklevéllel tüntette ki. A második fiú Hercz Béla, és a legkisebb fiú, Hercz Lajos, is a húsüzemben dolgozott. Bélának később saját hentesáru üzlete lett. Hercz Farkas az egész megyére kiterjedő állat-felvásárlással is foglalkozott, az állatokat különféle cégeknek küldte szét az országban és külföldre is. Az évek során így igen jómódú embereké váltak. Béla, a középső fiú, közszerepetnek örvendő tagja volt a berettyóújfalui BUSE futballcsapatnak.

A zsidótörvények sok fájdalmat és gondot okoztak ennek a családnak is. Hercz Farkast Kistarcsára vitték, ahol kegyetlenül megverték, és azzal a feltétellel engedték haza, hogy minden értéktárgyát, készpénzét adja át a hatóságoknak. A három Hercz fiúból Hercz Lajos és Ferenc 1942-ben munkaszolgálatra vonult be. Ukrajnába vitték őket, ahonnan soha többé nem tértek vissza. Hercz Béla megjárva a dachau és buchenwaldi haláltáborokat, 1945-ben tért haza Újfaluba. Nővéreivel, Rózsival újraindították az üzletet, amely az államosításig prosperált. Béla, házasságkötése után, kisfiával és feleségével 1956-ban Izraelbe ment.

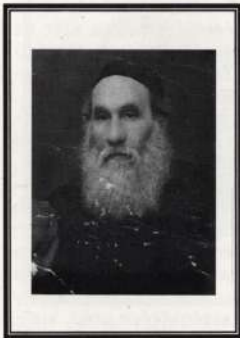
A család többi tagja, Hercz Farkasné (szül. Gács Mária) és a két lány Hercz Sárika és Hercz Helén a nagyváradi gettóból kerültek Auschwitzba, ahonnan soha többé nem tértek vissza. Hercz Rózsit férjével, a textilkereskedő Reiner Aladárral és három gyermekükkel kunhegyesi otthonukból a szolnoki gettóba vitték. Onnan Ausztriába, majd a mauthauseni és günskircheni koncentrációs táborba deportálták őket. Reiner Aladár a günskircheni táborban halt meg flekktífuszban.

Első házasságából származó fia, Nyúl László ugyan túlélte a vészkorszakot, de rövid idővel később tragikus körülmények között elhunyt. Hercz Rózsi két lányával Reiner Katalinnal és Reiner Teréziával életben maradt, ő Izraelben halt meg 1979-ben hosszú betegség után. Reiner Katalin Izraelben férjhez ment Schwartz Istvánhoz, ma is ott él özvegyként, nővére, Terézia (dr. Lukács Sándorné) pedig Pesten.

HOFFMANN MÁRKUS-MORDECHAJ

daján – rabbi

Született Zentán, 1876-ban
Meggalt Bné-Brákban, 1974-ben

Tanulmányait Szatmár németiben Grünwald rabbinál, majd Máramarosszigeten Teitelbaum rabbinál végezte. 1900-ban feleségül vette Rosenberg Liebét. Házasságukból tíz gyermek született, öt fiú és öt lány.

Hajdúhadházán apósának segített a jesiva vezetésében.

1912-ben Berettyóújfalura költöztek, ahol a dajáni (vallási bíró) tisztséget töltötte be 1944-ig.

Nagy tudása és igazságszeretete miatt tiszteletben és szeretetben volt része, úgy neki, mint családjának. Könyve halála után jelent meg: *Imrei Mordechaj* címmel.

A nagyváradi gettóból Kasztner jóvoltából ő is a „másik” vonatra került, Auschwitz helyett Budapestre, feleségével, két lányával és négy unokájával együtt. Öt gyermeke a vészidőszak áldozata lett.

Ők a pesti gettóban vészelték át a háború utolsó időszakát.

A felszabadulás után visszakerült Berettyóújfaluba, és 1948-ig ő lett a kis létszámú közösség főrabbi.

1948-ban Izraelbe alijáztak. Bné-Brákban élt szerető családjá körében és mint rabbi tevékenykedett. (huszonhét unokája volt).

1974-ben halt meg.

EMLÉKE LEGYEN ÁLDOTT

A KEPES CSALÁD

bor- és sör nagykereskedők, rum- és likörgyárosok
Berettyóújfalun

KEPES ALBERT

Született Vértesen, 1851-ben
Meggalt 1927-ben

1893-ban alapította Berettyóújfalun a vármegye egyik legtekintélyesebb szesznyagkereskedését.

Olyan kiváló egyéniség volt, hogy a közélet minden rétegéből igyekeztek őt a maguk részére megnyerni. A községi képviselőtestület, valamint a Bihar vármegye Vilamossági Részvénytársaságának alapító és igazgatósági tagja volt. Az Iparkamara és a Szesznyagkereskedők Egyesületének vezetőségi tagja volt.

Hitközségi elnök, a Szentegylet vezetőségének egyike.

1883-ban vette feleségül Farkas Esztert, házasságukból nyolc gyermek született, négy fiú és négy lány.

Fiai: Jakab, Sándor, Lajos és József.

Lányai: Sarolta, Matilda, Irma és Margit.

1918-ban maga mellé vette üzletébe fiát, Kepes Józsefet és 1921-ben a Kolozsnagyidában született vejét, Dávid Józsefet.

KEPES JAKAB

benzin-, petróleum- és olaj nagykereskedő

Született Berettyóújfalun, 1885-ben

Középiskoláit a pozsonyi híres Hatam Szófer jesivájában végezte, és a pozsonyi felső kereskedelmiben érettségizett. 1910-ben feleségül vette Friedmann Rózsit, két fiúk született, Imre és Ernő. Aktív volt a hitközségi életben.

SMUEL HAKOHEN WEINGARTEN

Levele Kepes Cvihez, Kepes Jakab fiához (fordítás héberből)

Tisztelt Kepes Cvi!

Megboldogult apád tanítványa volt a pozsonyi jesivának, abban az időben, amikor én is ott tanultam. Főként a jesiva előadótermében találkoztunk. Pozsonyban – nem mint ma, amikor a tanítványok együtt tanulnak a tanteremben – a diákok szobatársaikkal tanultak a lakásukban. Én a Kapucziner utca 3-ban laktam, apád pedig az 5-ben. A két ház között egy utca vezetett le a Kapucziner utcából, ahol lépcsőkön kellett lemenni, ez volt az úgynevezett „széleslépcsők”.

A véletlen folytán a szobám ablaka a második emeleten, szemben volt megboldogult apád szobája ablakával, ugyanazon a szinten. Sokszor irigyeltem őt. Nem tudtam oly korán felkelni reggel, és oly későn hazatérni a szobámba, hogy ne világított volna a petróleumlámpa nála, (ki álmodott volna akkor villanyról) és ne a könyv fölé hajolva tanulta volna a Talmudot. Szorgalma csodálatra méltó volt. Ami közös volt még bennünk, hogy a mizrahi cionista mozgalomhoz tartoztunk, amit a jesiva vezetősége ellenzett. Emlékszem bécsi látogatásunkra dr. Herzlnél. Minthogy a jesiva hivatalosan felső rabbiképző volt, így négy középiskola és érettségi vizsga volt kötelező. Hogy ezeket letehessük, a jesiva tanulmányainkon kívül közismereti tárgyakat is tanultunk. Édesapád felső kereskedelmibe járt, én pedig gimnáziumba.

Isten segedelmével én már túl vagyok a 80. éven és már sok mindent elfelejtettem. Dr. Tomasov cionista volt,

így a jesiva cionista tanítványai kötődtek hozzá, sokszor látogattuk őt a lakásban.

Ezt a keveset tudtam felsorolni a múlt emlékeiből, boldoggá tesz ha soraimmal örömet okozhattam.

Smuel Hakohen Weingarten

KEPES SÁNDOR

bőrkereskedő

Született Berettyóújfalun, 1892-ben

Felesége Weisz Hedvig, házasságukból egy lány született, Edit. A pesti Tompa utcai templomnak volt elnöke.

KEPES LAJOS

fakereskedő, hitközségi elnök

Született Berettyóújfalun, 1895-ben

Középiskoláit Pozsonyban végezte. Később az erdélyi, majd a galíciai fakitermelőknél dolgozott. Az I. világháborút a lugosi 8-as tüzérezred kötelékében harcolta végig. 1919-ben önállósította magát, és feleségül vette Asztalos Piroskát. Házasságukból két leánygyermek született, Margit és Erzsi. A berettyóújfalui hitközség elnöke volt.

KEPES JÓZSEF

Született: Berettyóújfalun, 1897-ben

Iskoláinak elvégzése után, 1913-ban ismereteinek gyarapítása végett másfél évig a frankfurti Süddeutsche Cognacbrennerei cégnél dolgozott. 1917-1918-ban Nagyváradon a 34. tüzérezredben katonáskodott.

1918-ban belépett apja üzletébe.

1921-ben nőül vette Klein Annát, házasságukból egy leány-gyermek született, Boriska.

A Sörkereskedők Országos Szövetségének alelnöke, községi képviselő volt.

KONRÁD GYÖRGY

író

Született Berettyóújfalun, 1933. április 2-án

A magyar állampolgárságú és anyanyelvű, vallását tekintve zsidó család a Bihar megyei Berettyóújfalun élt. Jó gyerekkora volt, barátságos szülői ház, nagy rokonsággal. Felmenői Debrecenben, Miskolcon, Brassóban, Kolozsváron és Nagyváradon éltek, amit, az I. világháborút követő békeszerződés Romániához csatolt, a tengelyhatalmak azonban 1940-ben visszaadtak Magyarországnak.

Öt unokatestvérét 1944-ben Auschwitzban és Mauthausen-ben megölték. Apjának három testvére, anyai ágon két nővére jutott erre a sorsra, egyik anyai nagybátyját a nyilasok az utcán agyonlőtték. Szüleit a Gestapo letartóztatta és Ausztriába deportálta, ők életben maradtak. Az akkor tizenegy éves Konrád György és nővére Éva, valamint két unokafivére budapesti rokonoknál túléltek a háborút, a többi berettyóújfalui zsidó gyereket 1944 júniusában megölték.

Berettyóújfalun a 18. század vége óta laktak zsidók. Az első, aki megtelepedett, Konrád György ükapja, Gottfried Salamon volt, aki kocsmát és szatócsboltot nyitott, és azt örököül hagyta fiára, Gottfried Sámuelre, aki már ötvenholdas gazda is volt, erős, tekintélyes ember, a kocsmában rendet tartott, durva beszédet nem tűrt, de betyárokat is fogadott. Meg van még a képe, erélyes, csontos, napbarnított arcú, szívós férfi kettéágazó szakállal. Hetvennyolc éves korában, özvegyemberként, újra nősült. Még áll a derékig érő, fehér-márvány sírköve, csak héber betűkkel, a berettyóújfalui temetőben. Apai nagyanyja, Gottfried Karolina, mint mondják, kedves, jó humorú, gömbölyded néni volt, keményfejű,

uralkodott háza népén, az asztalnál legalábbis, ahol a segítők és az inasok is a mesterrel együtt ebédiztek. Három lánya született és utánuk egy fiú, Konrád György apja, József. A mester, vagyis a nagyapa, Kohn Ignác, bádigos volt, és embereivel ő gyártotta a környéknek horganyzott vaslemezéből a vedret, kannát, teknőt, megbízható kisipari portékát. A nagyapa nem örült, amikor a gyári áru előzönlötte a piacot, kénytelen volt átállni a kereskedelemre, 1878-ban alapított vasüzlete a századfordulón már a legnagyobb volt a környéken. Nagyanyja restelkedett, amikor negyvenhárom éves korában megint teherbe esett. Megszületett apja legkisebb, legkedvesebb leánytestvére, a dédelgetett szép Mariska. Hogy Karolina és Ignác élemedett fővel is szerelmeskedik, ezt akkoriban, úgy látszik, titkolni lett volna illendő.

Még áll mindkettejük ember magasságú fekete gránit sírköve a berettyóújfalui elhagyatott, gyommal benőtt zsidó temetőben, ahová évtizedek óta nem temettek el senkit. Ignác kevéssel túlélte a feleségét, és ezt a megállapítást vésette magyarul a sírkövére: „Boldogságom, büszkeségem voltál.” A vaskereskedő apa virilista volt, első adófizető a tizenkétezres nagyközségben, s mint ilyen az úri kaszinónak is tagja, de nem ment el oda sosem.

A szülői házban anyja családja volt a módosabbik, nem is annyira a nagyapa, mint inkább a nagymama gyakorlatias erélye és üzletasszonyi tehetsége révén. Nagyapja inkább könyvolvasó ember, akit talán nem is nagyon érdekelt a vállalkozások. Tíz évvel nagymama halála után újra nősült. Volt egy igen rátermett veje, s általa a családnak mindenféle üzeme: bútorgyár, bitumen és mészgyár, erdőkitermelő telepek. A család második generációjának tagjai éltek a maguk életét a deportálás előtt, magyar zsidó polgárok voltak, kereskedő, gyáros, orvos, bankár, patikus, látszerész. Apja üzletének a jobb oldali utcai ajtófélfájára oda volt ferdén szögezve a mezüze, egy gyöngyháztokba foglalt pergament tekercs, amelyen kézzel írva a Sema, a péntek esti főima állt: „Halld Izráel, az Úr egyetlen és örökévaló.” Alatta egy fémtáblácska, amely a történelmi Magyarország az 1914-es kontúrját mutatta, és ezen belül feketére festve az 1920-as, eredeti területének harminc százaléka csonkított Magyarország azzal a jelszóval: „Nem, nem, soha!” Annak jeléül, hogy ebbe a veszteségbe soha-

sem törődünk bele. A családtagok úgy képzelték, hogy ők egyszerre jó magyarok és jó zsidók. Apja generációja érettségizett, a fiú nemzedéke a harmadik, egyetemet végzett, textilmérnök, biológus, vegyész, közgazdász, matematikus és író lett belőlük. A család harmadik nemzedékének tagjai értelmiségiek, kritikus szelleműek, apja ellen sztrájkot szervező baloldali mérnök, partizáncsoportot szervező kicsapott orvos, lázadó humán értelmiségiek. Konrád György középiskolai tanulmányait a debreceni református kollégiumban és a budapesti Madách Gimnáziumban végezte. A gimnáziumban belépett a diákszövetségbe, a szervezetből 1949-ben egy írása miatt kizárták, majd visszavették majd megint kizárták, aztán 1956-ban írtak, hogy visszavennék, nem válaszolt a levélre. Polgári származása és viselkedése miatt az egyetemről is többször kizárták, tanárai pártfogásának köszönheti, hogy végül is 1956-ban levezsgázhatott és magyar szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett a budapesti bölcsészkaron. Heteken át egy halva született folyóirat, az *Életképek* munkatársa volt, mely az akkor feléledő kritikai gondolkodás egyik orgánusaként alakult. Az első lapszám 1956. október 23-án jelent volna meg. Aznap tört ki a forradalom. Konrád György a nemzetőrség tagja lett, őrizte az egyetemet, de nem lőtt senkire, fegyverét időnként megsérteltatta, később elásta. A nagy kiáramlás idején, amikor a többiek elmenekültek, Konrád György nem ment velük nyugatra, ő akkor már családosan itthon maradt. Anyanyelvén beszélni és írni itthon, Magyarországon volt számára a legkézenfekvőbb.

A forradalom után három évig állástalan volt, lektorált, fordított, alkalmi munkákból élt, majd 1959-től hét éven át gyermekvédelmi felügyelő volt a budapesti VII. kerületi Tanácsnál. Ahogy akkor mondták: problematikus gyerekekkel és körülöttük problematikus felnőttekkel kellett foglalkoznia. Hét éven át járta a zsúfolt bérházakat, majdnem minden fajta lakót megismert, megtanulta viszonylagosítani, mind a normálist, mind a deviánst. Félállásban Gogol, Turgenev, Tolstoj és Dosztojevszkij összegyűjtött műveit szerkesztette, a vastag könyvek bőrkötésben, bibliofil papíron jelentek meg. 1965-től 1973-ig városszociológusként a Városerősségi Tudományos és Tervező Intézet munkatársa volt. Nem értett hozzá, de beletanult járta az országot,

kérdeztetett mindenféle embert, érdekelte a település, a város, mint kulturális galaxis, vagy ha tetszik, mint végtelen regény. 1969-ben jelent meg első regénye: *A látogató*. Második regényének közlését 1973-ban elutasították, állásából a politikai rendőrség nyomására elbocsátották, a foglalkozási tilalmat közlési tilalom egészítette ki, mely tilalom tizenhat évig, vagyis 1989-ig érvényben volt. Tagja volt annak a baráti, féllegális hálózatnak, amely demokratikus ellenzéknek is nevezte magát. 1974-ben barátjával és kutatótársával, Szelényi Ivánnal egy társadalomelméleti könyvet írtak, amelynek kéziratát a rendőrség megtalálta, a szerzőket letartóztatta és felajánlotta a kivándorlás lehetőségét. Szelényi ment, Konrád maradt. Ezután többé Magyarországon nem volt állása. 1989-ig regényeit és esszéit Konrád György nyugati kiadóknál jelentette meg. Otthon pedig főként Demszky Gábor földalatti AB kiadójánál. 1988-ig párttagja nem volt, de az Írószövetségnek igen. 1988 őszétől kezdve az akkor megalakult SzDSz Országos Tanácsának tagja. 1989-ben öt könyve jelent meg Budapesten. 1990-ben megválasztották a Nemzetközi PEN elnökének. 1984-ben Herder-díjjal, 1989-ben Kossuth-díjjal, 1991-ben a Német Könyvszakma Békédíjával tüntették ki. Három alkalommal töltött hosszabb időt külföldön, előbb a DAAD Német Akadémiai Csereszolgálat és a Harcourt Brace New York-i könyvkiadó, majd a berlini Wissenschaftskolleg és a New York University ösztöndíjával, illetve a Colorado College vendégtanáraként. A kilencvenes évek elején egyik kezdeményezője volt a magyarországi Demokratikus Chartának. 1997-ben megválasztották a Berlin-Brandenburgi Művészeti Akadémia elnökének

Konrád György regényei: *A látogató*, *A városalapító*, *A cinkos*, *Kerti mulatság*, *Kőóra*, *Hagyaték*; esszéket: *Az autonómia kísértése*, *Antipolitika*, *Európa köldökén*, *Az újjászületés melankóliája*, 91-93, *Várakozás*, *Áramló leltár*, *Útrakészen*, *Mit tud a leveli béka?*

Konrád György háromszor kötött házasságot, 1955-től 1963-ig Varsa Verával, 1963-1979-ig Láng Júliával élt. 1984-óta felesége Lakner Judit. Mindhárom felesége bölcsésztanár. Öt gyermeke született, Anna, Miklós, Áron, József és Zsuzsanna.

LIEBSTEIN SÁNDOR (SMUEL)

Született Berettyóújfalun, 1916-ban.

Édesapja Liebshtein Lajos terménykereskedő volt. A hitközség egyik oszlopos tagja, a Hevra Kadisa elnöke. Édesanyja Heller Fáni, fiatalon harmincéves korában meghalt. Édesapjuk nevelte a három gyermeket, Klárit (szül. 1915-ben), Sanyit, szül. 1916-ban) és Jenőt, (szül. 1918-ban).

Liebshtein Sanyi édesapjával járt a templomba és nagyon fiatalon megtanult kadist mondani.

A gyászév után édesapja újra házasodott Fusch Margittal, és 1924-ben született negyedik gyermeke, Judit, aki 1944-ben elpusztult a halálmenetben.

1939-ben dr. Szilárd ügyvéd révén kapcsolatba került a cionista mozgalommal, és hamarosan egy kis újfalu csoporttal, a cionista szövetség segítségével, Bulgárián keresztül ötödikével megérkezett Palesztinába. Vele érkezett Asztalos László és felesége Éva (az egyetlen nő a csoportból), Kepes Eri és Dávid Israel. Még ebben az évben csatlakozott hozzájuk öccse, Jenő és Grünwald Imre.

Sajnos kevesen voltak ők, akik megérezték az idő szavát, és idejében otthagyták az apák kitaposott és biztosnak vélt útját.

Palesztinában nehéz körülmények között indult be az élet, de mivel minden akkori bevándorló a semmiből kezdte, így az idealizmus és a cionizmus határozta meg életüket.

Liebshtein Sándor 1948-ban házasodott Szász Zsófiával, élete hűséges társával. Két gyermekük született, Judit és Joni. Előbb Tivonban éltek, majd Haifára került a család. Először a Blu Bandban, majd a Bank Hapoalimban dolgozott és

onnan is ment nyugdíjba. 1954-ben megszervezte az első „Berettyóújfalu és környéke” mártírjainak megemlékezését (azkaráját). Ezt a társadalmi feladatot központi célul tűzte ki magának, évről évre megtervezte, megszervezte, ezeket a találkozásokat.

Az azkarákat eleinte felváltva a bné-bráki „Agudat Reim” templomban vagy a jeruzsálemi „Pusztulás pincéje” előtti térségen tartották.

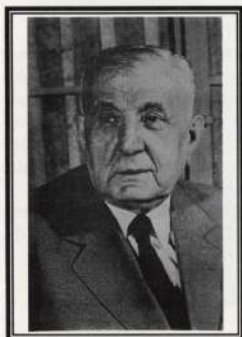
1998-ig, betegségéig, fáradhatatlanul munkálkodott az újfaluaiak összetartásán, az elpusztultakról való megemlékezésen és az élők segítésén. Negyvenöt éves odaadó munkáját mindenki nagyra becsülte és sok szép, megható köszönőlevélben nyugtázták önzetlen tevékenységét. A rendszeres megemlékezéseknek sajnos évente egyre kevesebb résztvevője volt az elhalálozások miatt.

Az évek során sokan segítettek neki a szervezésekben: Grünwald Cvi Imre, Schnér Pál, Altmann László, dr. Berg József és Markovits Jákóv.

SALAMON BÉLA

színész, kabaréigazgató

Született Beregrákoson, 1885-ben
Meggalt Budapesten, 1965-ben

Elemi iskolába hatéves korától Berettyóújfaluba járt. Bár szülei a községben éltek, ő tizenkét éves korában Pestre került.

Pályafutását műkedvelőként kezdte, színészi tanulmányokat nem végzett.

1914-től a Royal Orfeum akkori Sörkabaré-jában lépett fel.

Nevét az *Apollo* kabaréban játszott *Vonós négyes* című jelenet tette ismertté 1921-ben.

1923-ban alapította, és Nagy Endrével közösen igazgatta a Teréz körúti színpadot. Játszott a főváros szinte valamennyi kabarészínpadán.

A Vidám Színpadnak megalakulásától (1951) kezdve nyugalomba vonulásáig (1965) tagja volt. Kabarészínészi népszerűségét annak köszönhette, hogy állandó szerep-körében, a félszeg, pesti kisember alakjában, nemcsak e típus sutaságát, hanem – hol epésen, hol érzelmesen megnyilvánuló – jogos indulatát is kifejezésre juttatta.

Több filmben játszott epizódszerepet, napilapok, folyóiratok hasábjain számos krodija, karcolata jelent meg.

Művei: *Hej, színművész* (Bp., 1939), *Szódásüveg és környéke* (Bp., 1964)

Részlet Szuha Balázs: *Kiadom magam című könyvéből:*

„Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember. Ezt az embert mindenki ismerte, mindenki szerette. Nagy ember volt, de élete végéig megmaradt kisembernek. Szerény volt, de nagy lábon élt. Negyvenhetesen. És erre nagyon büszke volt. Emelt fővel viselte lábait. A színpadon szerepeiben mindig bajba került, de a végén mindig ő győzött. És mert Közép-Európában élt és a huszadik században, az életben is gyakran került bajba, de ezt is megúsza. Ezt az embert úgy hívták: Salamon Béla.”

Részlet Salamon Béla: *Szódásüveg és környéke című írásából:*

„A hetvenkettedik évemet taposom. Még egészen fiatal voltam, amikor a szüleim már beírtattak az iskolába Berettyóújfalun. Szorgalmas gyerek voltam. Nyolc év alatt lerohantam a hat elemi. Már nem emlékszem pontosan, miért tartott ilyen sokáig a hat elemi. Azt hiszem azért, mert túl lelkiismeretes voltam, de az is lehet, hogy voltak jó barátaim, akiknek a kedvéért egy-egy osztályban több időt töltöttem a kelletnél. Sajnos akkor még nem volt foci, ami miatt érdekes lett volna bliccelni az iskolát. De volt laufméta. Tizenkét éves koromban kerültem fel Pestre, ahol szüleim beírtattak a polgáriba. Így lettem polgári származású. Nem véletlen, hogy már akkor húzódoztam ettől az iskolától. Azt mondták rólam később, hogy kispolgári vagyok, ami igaz is volt, mert összesen csak egy polgárit jártam. Azt is nehézségekkel. Pedig olyan svunggal indultam, azt hitte az apám, hogy legalább kettő lesz belőle. De nem lett. De azt az egy polgárit mégis elvégeztem, tiszta négyessel. Már akkor! Igaz, hogy nem is hengegtem a négyeseimmel, mint a mai fiatalok az övéivel. Micsoda világ volt akkor, s micsoda négyesek voltak!”

SALOM DANNY (WEISZ ERNŐ)

hírszerző, festőművész

Született Berettyóújfalun, 1928. április 22-én

Meghalt Izraelben, 1963. május 21-én

Édesapját, Weisz Kálmánt Bergen-Belsenbe hurcolták, ahol éhen halt. Jenő testvérét, már 1943-ban behívták munkaszolgálatra. Ernő, édesanyjával Helénával, és két testvérével (Tibor és Magda) a debreceni gettóból az Auschwitzba irányított vonatra került. Ez a vonat azonban Kasztner jóvoltából Auschwitz helyett Bécs környékére érkezett. Innen tizenhat évesen megszöktette családját. Egy osztrák parasztcsaládba, Mária Grausenburger házába kerültek.

Ő bújtatta őket, majd hamis papírokat szerzett számukra Varga névre (mint menekült magyar fasiszták). Később a németek begyűjtötték az összes menekültet az oroszok előli visszavonuláskor. A hadifogolytáborban Ernő útjelző táblákat kezdett festeni, jó kapcsolatba került a tisztekkel, és elérte, hogy szabadon engedjék a családot és menlevelet kapjanak. Ezután visszakerültek Máriahoz Grafenwörthbe, ott voltak a háború végéig. Onnan visszamentek Debrecenbe, ott találkoztak Jenővel. Majd az egész család (mama és négy gyerek) átmenetileg visszatért Ausztriába, ahol Ernő és Jenő kapcsolatban lépett az Alija Béttel. Igazolványhamisítással kezdték segíteni az angol területről amerikaiakra menekülő zsidó csoportokat, ahonnan már tovább menekülhettek Palesztina felé. Később csatlakoztak az egyik csoporthoz, és a Mordé Hágetaot hajóval akartak Palesztinába érkezni. Az angolok elfogták a hajót, és Ciprusra száműzték őket, ahol a Palmach ügynökei részére készítettek hamis igazolványokat, ez lehetővé tette számukra a szabad közlekedést. 1948-ban a tábor felszabadulása után érkeztek Izraelbe.

Jenő (Jákov) a Moszadhoz került, ahol kivételes tehetsége miatt 1958-ban Ben Gurion is kitüntette, majd 1962-ben megkapta az Izrael Díjat.

Ernő (Salom Danny) szintén a Moszadhoz került. 1952-ben megnősült, majd 1959-ben a Moszad kiküldte Párizsba, ahová feleségével (Sulával) és két lányával (Mika és Méjráv) érkezett, és folytatta a hamis papírok készítését, többek között több száz marokkói zsidó is az ő bravúros munkájának köszönhetően alijázását. Párizsban festésszel is foglalkozott, ez volt élete egyik nagy szerelme. 1962-ben a párizsi Modern Művészeti Múzeum által rendezett kiállításon spanyol, francia és marokkói tájképeket mutatott be. Elnyerte a marokkói tájak festőinek a marokkói király által adományozott első díjat, melyet azonban izraeli állampolgársága miatt nem vehetett át. Közben beiratkozott egy művészeti iskolába, ahol vitrázs technikát tanult.

Amikor Rafi Eitan utasítást kapott Iszer Hareltől Adolf Eichmann elfogatásának előkészítésére, a csoport tagjai között ott volt Salom Danny is. Argentínában megfeszített munkával járult hozzá az Eichmann-akció sikeres kivitelezéséhez. 1963-ban 35 évesen halt meg.

Tibor (Aryeh) szintén a Moszadhoz került. Később fogorvosi diplomát szerzett a tel-avivi egyetemen, majd az Avni Művészeti Intézetben festészet és szobrász szakon végzett. Ezután a Bécsi Akadémián vitrázs művészetet tanult. Az 1200-ban épült eggenburgi Szent Stephan katolikus templom egyik vitrázsát ő készítette, ezzel elnyerte a város Arany Díját, és az osztrák professzori címet. Később az osztrák művészet és tudomány nagykeresztjével tüntették ki. Számos nemzetközi és hazai kiállításon vett részt. Alkotásai megtalálhatók izraeli és külföldi múzeumokban. Ramat Ganban él családjával.

Magda (Jaffa), a negyedik testvér, a katonai szolgálat után férjhez ment, és családjával Tel-Avivban él. Édesanyjuk, Heléna, 1986-ban halt meg Izraelben.

Mária Grausenburgernek, a család megmentőjének Jeruzsálemben a Jad Vasémban fát ültettek a Világ Igaza fasorban.

TARDOS TIBOR

Párizsban élő író

Született Berettyóújfalun, 1918-ban

Édesapja dr. Tardos Henrik (szül. 1889) jó nevű ügyvéd volt Újfalun. Édesanyja Katz Rózsi (szül. 1890). Testvére Tardos Péter zene és dalszövegíró volt. Tibor a debreceni zsidó gimnáziumban érettségizett. Gyógyszerészség diplomát szerzett a budapesti egyetemen. Később a párizsi Sorbonneon földrajzot és térképészetet tanult. Élete nagyobbik felét Franciaországban töltötte, mint francia nyelvű író. Ma is ott él.

Részt vett a francia ellenállási mozgalomban. 1948-ban visszatért Budapestre. A Szabad Nép szerkesztője lett, kétszer is megkapta a József Attila-díjat.

Rákosi irodalmi ellenzékeként három másik neves zsidó író-társával 1956-ban másfél évre bebörtönözték.

1964-től újra Párizsban él és alkot, elismert francia író. Művei neves párizsi kiadóknál jelentek meg (többek között Gallimard, Le Seuil, Maspero stb.), munkásságát nagy francia lapok méltatták. A francia becsületrend lovagi fokozatával tüntették ki.

1970-ben járt először Izraelben, ahol régen látott berettyóújfalusi barátaival is találkozott.

Idézet tőle:

„Ez Natanján történt, pontosabban a Natanja melletti házid negyedben, Kirját Cánzban. Bementem egy héderbe. Láttam a pajeszos gyerekeket, s egyszer csak elbőgtem magam. Hogy miért? Ha én azt tudnám. Talán azért, mert egyszerre megértettem, hogy a zsidóság örök. Pedig én magam sohasem jártam héderbe. Úgy látszik a zsidóság mélyebben van az emberben, mint ahogy gondolnánk életünk első ötven esztendejében.”

NEVEK

1944. áprilisában a körzeti csendőrkerületek kapták azt a feladatot, hogy összeírjanak minden magyarországi zsidó lakost. Berettyóújfaluból 978 zsidó személyt jegyzett fel a debreceni VI. csendőrkerület. (Az eredeti összeírás másolatából két lapot közléteszünk.) Kutatásaink során, személyes vagy írásbeli bejelentések alapján fedtük fel azon személyek kilétét, akik 1944 áprilisa előtt hagyták el Berettyóújfalut. Az általunk közétett lista 1051 nevet tartalmaz.

A 0-al jelölt 654 személy a vészkorszak áldozata.

Emlékük legyen áldott

Név	Leánykori név	Szül. év	Anyja neve
vészkorszak áldozata			
ADLER BÉLÁNÉ	⚭ Rosenbaum Etel	1866	Márkus Mária
ADLER JÓZSEF	⚭	1904	Rosenbaum Etel
ADLER ERNŐ	⚭	1895	Schwartz Karola
ADLER ERNŐNÉ	⚭ Balázs Mária	1897	Fried Hermina
ADLER HEDVIG	⚭	1927	Balázs Mária
ADLER LÁSZLÓ	⚭	1922	Balázs Mária
ADLER MÁRTONNÉ	⚭ Singer Rozália	1856	Gács Katalin
ADLER PÁL	⚭	1879	Gács Katalin
ALTMANN IGNÁC	⚭	1891	Wollember Cili
ALTMANN IGNÁCNÉ	⚭ Herskovits Hermin	1879	Farkas Borbála
ALTMANN LÁSZLÓ	⚭	1913	Herskovits Hermin
ALTMANN LÁSZLÓNÉ	Klein Elza	1913	Schwartzkopf Ila
ALTMANN ÉVA	⚭	1942	Klein Elza
ALTMANN MÓR	⚭	1892	Dávidovits Sarolta
ALTMANN MÓRNÉ	⚭ Fodor Margit	1902	Kaufmann Vanda
ALTMANN PÁL	⚭	1926	Fodor Margit
ALTMANN IMRE	⚭	1924	Fodor Margit
ALTMANN VILMOS	⚭	1911	Herskovits Hermin
ALTMANN VILMOSNÉ	Grünfeld Borbála	1911	Reich Etelka
ALTMANN GYÖRGY	⚭	1930	Grünfeld Borbála
ASZTALOS BERNÁTNÉ	⚭		
ASZTALOS JÓZSEF	⚭	1897	Gleitner Eszter
ASZTALOS JÓZSEFNÉ	⚭ Katz René	1895	Hidvéger Márta
ASZTALOS ÁGNES	⚭	1921	Katz René
ASZTALOS MIHÁLY	⚭	1892	Fried Eszter
ASZTALOS MIHÁLYNÉ	⚭ Weisz Róza	1899	Schwartz Regina
ASZTALOS BARNABÁS	⚭	1916	Weisz Róza
ASZTALOS HERMANN	⚭	1891	Fried Eszter
ASZTALOS HERMANNÉ	⚭ Neumann Etelka	1897	Engel Regina
ASZTALOS MIKLÓS	⚭	1932	Neumann Etelka
AUSPITZ FERENCNÉ	⚭ Wertheimer Margit	1904	Wertheimer Margit
AUSPITZ GYÖRGY	⚭	1924	Wertheimer Margit
AUSPITZ KÁLMÁN	⚭		

AUSPITZ KÁLMÁNNÉ	♂			
AUSPITZ BELLA	♂			
AUSPITZ SÁNDOR	♂		1891	Grósz Leona
AUSPITZ SÁNDORNÉ	♂	Reich Aranka	1900	Lőwy Relli
AUSPITZ KLÁRA	♂		1927	Reich Aranka
AUSPITZ ANNA	♂		1931	Reich Aranka
AUSPITZ PÁL			1913	Kohn Frida
AUSPITZ PÁLNÉ		Fisch Margit	1912	Waltner Regina
AUSPITZ KATALIN			1921	Spenadel Róza
BACHSCHÜTZ GYÖZŐ			1925	Mandel Etel
BACHSCHÜTZ BÉLA	♂			
BACHSCHÜTZ ESZTER	♂			
BACHSCHÜTZ BELLA	♂			
BÁRMINKA BÉLA			1924	Gombó Janka
BAUER BERNÁTNÉ		Lévai Eszter	1869	Kupfestein Mária
BAUER JENŐ			1906	Kohn Pepi
BAUER JENŐNÉ		Schwartz Julia	1902	Klein Hani
BAUER LÁSZLÓ			1927	Schwartz Julia
BAUER IMRE	♂		1928	Schwartz Julia
BAUER LILI			1930	Schwartz Julia
BAUER IRÉN			1933	Schwartz Julia
BAUER EDIT			1939	Schwartz Julia
BAUER PÁL	♂		1869	Schwartz Julia
BAUER MANÓ	♂		1884	Spielmann Mária
BAUER MANÓNÉ	♂	Lőwi Blanka	1882	Engel Rózsa
BAUER IMRE	♂		1913	Lőwi Blanka
BAUMGARTEN BÉLA	♂		1909	Nyul Fáni
BAUMGARTEN BÉLÁNÉ	♂	Feurwerker Erzsi	1917	Lőwy Olga
BAUMGARTEN MÓR	♂		1876	Stein Regina
BAUMGARTEN MÓRNÉ	♂	Nyul Fáni	1874	Mózes Sára
BAUMÖL SÁNDOR			1898	Weinberger Hermin
BAUMÖL SÁNDORNÉ	♂	Löb Margit	1905	Witzbaum Hani
BAUMÖL DEZSŐ	♂		1933	Löb Margit
BAUMÖL HANNA	♂		1934	Löb Margit
BAUMÖL ERNŐ	♂		1936	Löb Margit
BAUMÖL MIKLÓS	♂		1939	Löb Margit

BAUMÖL KLÁRA	♂		1940	Löb Margit
BECK KÁROLYNÉ	♂	Bleyer Róza	1857	Schwartz Stefánia
BERGER JENŐ	♂		1892	Grünfeld Karolin
BERGER JENŐNÉ	♂	Schwartz Gizella	1894	Gáts Mária
BERGER JÓZSEF	♂		1897	Fisch Lina
BERGER JÓZSEFNÉ	♂	Klein Eszter	1903	Róth Regina
BERGER IRÉN			1922	Klein Eszter
BERGER KLÁRA			1923	Klein Eszter
BERGER SÁNDOR			1925	Klein Eszter
BERGER MARGIT			1929	Klein Eszter
BERGER LÁSZLÓ	♂		1931	Klein Eszter
BERGER VILMOS	♂		1897	Grünfeld Karolin
BERGER VILMOSNÉ	♂	Schwartz Teréz	1900	Kohn Hermin
BERGER MAGDA	♂		1931	Schwartz Teréz
BERGER ÉVA			1933	Schwartz Teréz
BERGER SÁNDOR	♂		1935	Schwartz Teréz
BERKOVITS ARANKA			1892	Majzeln Záli
BERKOVITS LAJOS	♂		1884	Bermann Regina
BERKOVITS LAJOSNÉ	♂	Guttmann Julia	1896	Klein Berta
BISZTRICZ RÓZA			1927	Berkovits Lenke
BLAU ÉVA			1933	Weinberger Sara
BLAU PÉTER	♂		1898	Löv Helén
BLAU PÉTERNÉ	♂	Weinberger Sara	1902	Gotner Berta
BLAU LÁSZLÓ	♂		1929	Weinberger Sara
BLAU SZERÉNA	♂		1893	Csillag Mária
BLAU BERTA	♂			Csillag Mária
BLAU JAKAB	♂			Csillag Mária
BLAU JENŐ				Csillag Mária
BLAU REGINA	♂			Csillag Mária
BLAU SÁNDOR	♂			Csillag Mária
BLAU VILMA	♂			Csillag Mária
BLAU ZSIGMOND				Csillag Mária
BLEIER IGNÁCNÉ			1878	Schwartz Amália
BLUM BEN CION BÉLA			1875	Heller Sára Záli
BLUM BEN CION BÉLÁNÉ		Paneth Gizella	1880	Rosenfeld Amália
BLUM KÁROLY			1916	Paneth Gizella

BLUM LEÓ		1920	Paneth Gizella
BLUMENFELD ÁBRAHÁM	♂	1904	Lidenfeld Regina
BLUMENFELD IZIDOR		1901	Fried Ilona
BLUMENFELD IZIDORNÉ		1896	Stark Betti
BLUMENFELD IZIDORNÉ	♂		
BLUMENFELD DÁVID	♂		
BLUMENFELD ANDOR	♂		
BLUMENFELD ERNŐ	♂		
BLUMENFELD JÓZSEF		1906	ismeretlen
BLUMENFELD JÓZSEFNÉ	♂	1915	ismeretlen
BLUMENFELD MAGDA	♂	1940	Gelberger Teréz
BLUMENFELD MILI		1895	Fried Hani
BLUMENFELD RÓZSI		1897	Fried Hani
BOKOR MIKSA		1876	Engel Debora
BOKOR MIKSÁNÉ		1890	Freibauer Katalin
BRACHMANN ISTVÁN	♂	1902	Lissauer Róza
BRACHMANN ISTVÁNNÉ	♂	1904	Popper Hermina
BRAUN BÉLÁNÉ		1899	Neumann Cili
BRAUN ADOLF		1876	Klein Mária
BRAUN ADOLFNÉ	♂	1895	Holhcer Lujza
BRAUN JÓZSEF	♂	1879	Fenákel Teréz
BRAUN JÓZSEFNÉ	♂	1895	Bleier Róza
BRAUN BORBÁLA	♂	1909	Beck Margit
BRAUN ANDOR	♂	1931	Weisz Irén
BRAUN EDÉNÉ	♂	1867	Rotschild Hani
BRAUN MIHÁLY		1907	Weisz Paula
BRAUN FERENCNÉ	♂		
BRAUN GYÖRGY	♂		Weisz Irén
BREUER FERENC		1910	Berkovits Kornélia
BREUER FERENCNÉ		1910	Felzner Judit
BREUER ANDRÁS		1938	Kováts Borbála
CSILLAG MÁTYÁSNÉ		1877	Grünberger Róza
CSILLAG SALAMON		1895	Schwartz Fáni
CSILLAG SALAMONNÉ	♂	1896	Leiner Mária
DÁVID ALBERT	♂	1928	Kepes Margit
DÁVID IZRAEL		1920	Kepes Margit

DÁVID JÓZSEF	♂	1893	Grün Záli
DÁVID JÓZSEFNÉ	♂	1896	Farkas Eszter
DAVIDOVITS MARGIT		1920	Rottenberg Hermin
ÉBER ISTVÁNNÉ dr.		1919	Kohn Ilona
ÉBER ZSUZSANNA		1939	Spennát Erzsébet
EISENBERGER LÁSZLÓ		1912	Schwartz Szeréna
EISENBERGER LÁSZLÓNÉ	♂	1923	Klein Karolin
EISENBERGER LAJOS	♂	1886	Popper Regina
EISENBERGER LAJOSNÉ	♂	1886	Roth Mária
EISENBERGER SÁRA	♂	1900	Popper Regina
ELFENBEIN ADOLF	♂	1893	Lichtag Hermina
ELFENBEIN ADOLFNÉ	♂	1893	Fenákel Katalin
ELFENBEIN IMRE		1922	Dávid Frida
ELFENBEIN KATALIN		1924	Dávid Frida
ELFENBEIN LÁSZLÓ		1925	Dávid Frida
ERŐS LAJOS dr.		1884	Kulka Róza
ERŐS LAJOSNÉ	♂	1895	G.Nagy Ilona
FARAGÓ ANTAL	♂	1893	Grósz Antónia
FARAGÓ ANTALNÉ	♂	1902	Rosenblüth Kata
FARAGÓ KÁLMÁN	♂		
FARAGÓ KÁLMÁNNÉ	♂		
FARAGÓ VIKTOR	♂		
FARAGÓ VIKTORNÉ	♂		
FARAGÓ KATI	♂		
FARAGÓ BORBÁLA	♂		
FARAGÓ ZOLTÁN	♂		
FARAGÓ ÁGNES	♂		
FARKAS ANNA	♂		
FARKAS MÓR MÓZES		1927	Katz Olga
FARKAS ERNŐ	♂	1873	Oppenheim Mária
FARKAS LÁSZLÓ	♂	1901	N.Feudrich Etel
FARKAS SÁNDOR	♂	1912	N.Feudrich Etel
FARKAS MAGDA	♂	1916	N.Feudrich Etel
FARKAS PIROSKA	♂	1919	N.Feudrich Etel
FARKAS FARKAS	♂	1922	N.Feudrich Etel
FARKAS FARKASNÉ	♂	1876	Schwartz Teréz
	♂	1880	Krausz Zsuzsanna
	♂		Glück Mária
	♂		Kepes Margit
	♂		Spennát Erzsébet
	♂		Schwartz Edit
	♂		Kiss Szerén
	♂		Dávid Frida
	♂		Fodor Mariska
	♂		Steiner Anna
	♂		Brüll Margit
	♂		Lidenfeld Erzsé

FARKAS SÁNDOR	♂		1908	Glück Mária
FARKAS JÓZSEF	♂		1903	Glück Mária
FARKAS JÓZSEFNÉ	♂	Weisz Magdolna	1913	Meizer Julianna
FARKAS ISTVÁN	♂		1937	Weisz Magdolna
FARKAS GYÖRGY	♂		1941	Weisz Magdolna
FARKAS JENŐ JÁKOB	♂		1896	Róth Sarolta Záli
FARKAS JENŐNÉ	♂	Katz Olga	1897	Frenkel Fáni
FARKAS JÓZSEF	♂		1905	Weinberger Eszter
FARKAS JÓZSEFNÉ	♂	Weinberger Margit	1911	Kohn Etelka
FARKAS GYÖRGY	♂		1943	Weinberger Margit
FARKAS ISTVÁN	♂		1944	Weinberger Margit
FARKAS JÓZSEF	♂		1892	Farkas Julianna
FARKAS JÓZSEFNÉ	♂	Steiner Stefánia	1892	Rosinger Záli
FARKAS KATALIN	♂		1921	Steiner Stefánia
FARKAS MAGDA	♂		1922	Steiner Stefánia
FARKAS MÓRICZ	♂		1873	Steiner Metti
FARKAS MÓRICZNÉ	♂	Winberger Eszter	1879	Schiof Jozefin
FARKAS LÁSZLÓ	♂		1931	Katz Olga
FARKAS ZÁLI	♂		1866	Kohn Lina
FEKETE ZOLTÁN	♂		1886	Fischer Léni
FEKETE ZOLTÁNNÉ	♂	Kohn Gizella	1892	Stern Matild
FEKETE LIVIA	♂		1916	Kohn Gizella
FEKETE ERZSÉBET	♂		1921	Kohn Gizella
FELDMANN ANTALNÉ	♂	Diósi Julianna	1888	Farkas Róza
FELDMANN ZSUZSANNA	♂		1918	Diósi Julianna
FELDMANN MAGDA	♂		1919	Diósi Julianna
FELDMANN ERNŐ	♂		1897	Cukor Róza
FELDMANN JENŐ	♂		1891	Cukor Róza
FELDMANN FERENC	♂			
FELDMANN IMRE	♂			
FELDMANN JENŐ	♂		1888	Fischer Julia
FELDMANN JENŐNÉ	♂	Lidenfeld Sári	1895	Elefánt Mária
FELDMANN JÓZSEFNÉ dr.	♂	Weisz Anna	1889	Guthlon Franciska
FEUERSTEIN BERNÁT	♂		1895	Kain Hani
FEUERSTEIN BERNÁTNÉ	♂	Feld Aranka	1898	Goldstein Sára
FEUERSTEIN MALVIN	♂		1924	Feld Aranka

FEUERSTEIN JENŐ	♂		1925	Feld Aranka
FEUERSTEIN DOROTTYA	♂		1927	Feld Aranka
FEUERSTEIN MÁRTON	♂		1929	Feld Aranka
FEUERSTEIN LÁSZLÓ	♂		1931	Feld Aranka
FEUERSTEIN GYULA	♂		1932	Feld Aranka
FEUERSTEIN IRÉN	♂		1934	Feld Aranka
FEUERSTEIN ERNŐ	♂		1940	Feld Aranka
FEUERSTEIN VILMOS	♂		1936	Feld Aranka
FEUERSTEIN ILONA	♂		1938	Feld Aranka
FEURWERKER ÁB.-né	♂	Lówy Olga	1891	Steiner Gizella
FEURWERKER IGNÁC	♂		1912	Lówy Olga
FEURWERKER JENŐ	♂		1915	Lówy Ólga
FILEP ÉLIÁS	♂		1903	Weisz Hani
FILEP ÉLIÁSNÉ	♂	Baumgarten Adél	1905	Nyul Fáni
FILEP ÉVA JUDIT	♂		1934	Baumgarten Adél
FILEP IMRE	♂		1928	Baumgarten Adél
FILEP TIBOR	♂		1927	Baumgarten Adél
FISCH MIHÁLY	♂		1887	Kohn Berta
FISCH MIHÁLYNÉ	♂	Markovits Laura	1891	Reich Fáni
FISCH FERENC	♂		1920	Markovits Laura
FISCH JÓZSEF	♂		1905	Fisch Róza
FISCH JÓZSEFNÉ	♂	Perlmann Jolán	1905	Mandelbaum Berta
FISCH LÁSZLÓ	♂		1935	Perlmann Jolán
FISCHBEIN LAJOS	♂		1895	Grün Regina
FISCHBEIN LAJOSNÉ	♂	Kohn Helén	1895	Grósz Borbála
FISCHBEIN KATALIN	♂		1924	Kohn Helén
FISCHBEIN ISTVÁN	♂		1926	Kohn Helén
FISCHER MIHÁLYNÉ	♂	Markovits Hermin	1888	Klein Betti
FISCH LÁSZLÓ	♂		1935	Perlmann Jolán
FLAMM SÁNDORNÉ	♂	Fohn Jolán	1890	Stern Matild
FLAMM MARGIT	♂		1915	Kohn Jolán
FLAMM ILONA	♂		1917	Kohn Jolán
FODOR SÁMUEL	♂		1882	Grósz Róza
FODOR SÁMUELNÉ	♂	Gyémánt Róza	1891	Róth Hédi
FODOR SÁNDOR	♂			
FODOR SÁNDORNÉ	♂			

FODOR KATI	♂			
FODOR ISTVÁN	♂			
FODOR LÁSZLÓ				
FRANKEL DÁVID	♂		1903	Winkler Rebeka
FRANKEL DÁVIDNÉ		Blum Mária	1904	Paneth Gizella
FRANKEL SÁRA			1929	Blum Mária
FRANKEL JENŐ			1930	Blum Mária
FRANKEL IRÉN			1931	Blum Mária
FRANKEL LIVIA			1931	Blum Mária
FRANKEL ERNŐ			1932	Blum Mária
FRANKEL FERENC			1943	Blum Mária
FRANKEL SÁMUEL			1902	Kohn Regina
FRANKEL SÁMUELNÉ	♂	Kohn Gizi	1908	Kremmer Magda
FRANKEL EDIT	♂		1930	Kohn Gizi
FRANKEL TIBOR	♂		1933	Kohn Gizi
FRANKEL LÁSZLÓ	♂		1940	Kohn Gizi
FRANKEL FARKASNÉ	♂	Kohn Regina	1875	Adler Fáni
FRANKEL FERENC			1904	Grünbaum Aranka
FRANKEL FERENCNÉ		Grünbaum Malvin	1910	Weisz Helén
FRANKEL MÁRIA			1938	Grünbaum Malvin
FRANKFURT MIKSÁNÉ	♂		1891	Grünwald Záli
FRANKFURT SÁMUEL	♂		1890	Widdel Berta
FRANKFURT SÁMUELNÉ	♂	Rosenfeld Hermina	1898	Steiber Katalin
FRANKFURT ANNA	♂		1923	Rosenfeld Hermina
FRANKFURT ISTVÁN	♂		1925	Rosenfeld Hermina
FRANKFURT GYÖRGY	♂		1930	Rosenfeld Hermina
FRANKFURT LÁSZLÓ			1930	Rosenfeld Hermina
FRANKL BÉLA	♂		1915	Kohn Regina
FRENKEL ERNŐ			1907	Rosenfeld Linka
FRENKEL ERNŐNÉ	♂	Margittai Hanna	1920	Klein Julianna
FRENKEL LILI	♂		1938	Margittai Hanna
FRENKEL MIKLÓS	♂		1941	Margittai Hanna
FRENKEL MÁRTON			1906	Kohn Regina
FRENKEL MÁRTONNÉ		Grósz Lujza	1908	Reinitz Matild
FRENKEL FERENC	♂		1932	Grósz Lujza
FRENKEL JUDIT			1934	Grósz Lujza

FRENKEL TAMÁS	♂		1937	Grósz Lujza
FRIED ANDOR			1908	Elenbogen Julia
FRIED ANDORNÉ	♂	Feldmann Lidia	1918	Lidenfeld Sarolta
FRIED ANDRÁS PÉTER	♂		1943	Feldmann Lidia
FRIED JULIANNA ÉVA	♂		1938	Feldmann Lidia
FRIED MÓR	♂		1863	Silberstein Ida
FRIED MÓRNÉ	♂	Steiner Jósefin	1880	Silbermann Fáni
FRIED TÓBI			1928	Adler Gittel
FRIEDLANDER CECILIA	♂		1941	Hart Rózsa
FRIEDLANDER HERMANN	♂		1903	Neumann Cili
FRIEDLANDER HERMANNÉ	♂	Hart Rózsi	1905	Margulies Pepi
FRIEDMANN ANTAL			1900	Izrael Irén
FRIEDMANN ANTALNÉ	♂	Ceisler Erzsébet	1904	Markovits Gizella
FRIEDMANN TIBOR	♂		1929	Ceisler Erzsébet
FRIEDMANN ANNA			1931	Ceisler Erzsébet
FRIEDMANN SÁMUEL	♂		1883	Neumann Betti
FRIEDMANN SÁMUELNÉ	♂	Farkas Teréz	1889	Schwartz Teréz
FRIEDMANN RÓZA	♂		1922	Farkas Teréz
FRIEDMANN IZABELLA			1925	Farkas Teréz
FRIEDMANN GYULA			1931	Farkas Teréz
FRIEDMANN IGNÁC	♂		1874	Goldstein Amália
FRIEDMANN IMRE			1905	Feldmann Etel
FRIEDMANN JUDIT	♂		1928	Feldmann Margit
FRIEDMANN ZOLTÁN	♂		1893	Tiegermann Fáni
FRIEDMANN ZOLTÁNNÉ	♂	Feldmann Margit	1896	Fischer Julianna
FRIEDMANN AMÁLIA	♂		1902	Izrael Irén
FRISCH MIKSA			1893	Ungár Róza
FRISCH MIKSÁNÉ		Kohn Gizella	1898	Leichtmann Rella
FRISCH ENDRE			1931	Kohn Gizella
FÜLÖP JÓZSEF	♂		1894	Friedmann Fáni
FÜLÖP JÓZSEFNÉ	♂	Klein Róza	1896	Róth Regina
FÜLÖP ÉVA			1927	Rosenfeld Margit
FÜLÖP ÁGNES			1929	Rosenfeld Margit
FÜLÖP LÁSZLÓ	♂		1932	Klein Róza
FÜLÖP SÁNDOR	♂		1933	Klein Róza
FÜLÖP VERA	♂		1936	Klein Róza

FÜRST ZSIGMOND	♂		1891	Sahlen Róza
FÜRST ZSIGMONDNÉ	♀	Markovits Fáni	1890	Wiesner Mária
FÜRST ERNŐ	♂		1909	Markovits Fáni
FÜRST ANDOR			1910	Markovits Fáni
FÜRST LÁSZLÓ	♂		1914	Markovits Fáni
FÜRST SÁNDOR	♂		1919	Markovits Fáni
FÜRST SÁNDORNÉ	♀	Feurwerker Gizi	1910	Löwy Olga
FÜRST IMRE	♂		1931	Feurwerker Gizi
GÁCS JENŐ dr.			1888	Klein Záli
GÁSPÁR ARNOLD				
GÁSPÁR ENDRÉNÉ				
GLÜCK ALBERTNÉ	♀	Gottfried Laura	1876	Nagy Lidia
GLÜCK ÁRMIN		Altmann Erzsébet	1925	Lövi Hermina
GLÜCK IGNÁCNÉ			1892	Fülöp Julianna
GLÜCK OLGA			1922	Altmann Erzsébet
GLÜCK ANNA			1926	Altmann Erzsébet
GLÜCK MÁRTON			1900	Gottfried Laura
GLÜCK MÁRTONNÉ			1900	
GLÜCK MÁRIA			1927	Mann Szeréna
GOLDSTEIN ADOLF	♂		1894	Gelbmann Fáni
GOLDSTEIN ADOLFNÉ	♀	Fenákel Frida	1893	Kohn Mária
GOLDSTEIN EMIL	♂		1919	Fenákel Frida
GOLDSTEIN LAJOS	♂		1912	Fenákel Frida
GOLDSTEIN SÁMUEL			1909	Basch Mária
GOLDSTEIN SÁMUELNÉ	♀	Klein Erzsébet	1910	
GOLDSTEIN SIMON			1879	Klein Julianna
GOLDSTEIN SIMONNÉ		Klein Julianna	1879	Grünfeld Lina
GOLDSTEIN MIKLÓS			1913	Klein Julianna
GOLDSTEIN BÉLA			1934	Klein Eszter
GOTTLIEB BENJAMIN	♂		1889	Jakovovits Fáni
GOTTLIEB BENJAMINNÉ	♀		1895	Schwartz Julia
GOTTLIEB JENŐ			1913	Kraf Eszter
GOTTLIEB JENŐNÉ		Fried Margit	1913	Steiner Josefin
GOTTLIEB JENŐNÉ		Stark Gizella	1914	Engel Betti
GOTTLIEB RÓBERT	♂		1939	Stark Gizella
GRESOVITS ÉVA			1924	Gresovits Gizella

GROSZHÁBER ISTVÁNNÉ	♀	Farkas Margit	1890	Altmann Mária
GRÓSZ FERENC	♂		1905	Grósz Regina
GRÓSZ FERENCNÉ	♀	Rosenfeld Margit	1909	Löwinger Záli
GRÓSZ KLÁRA	♀		1934	Rosenfeld Margit
GRÓSZ ERVIN	♂		1936	Rosenfeld Margit
GRÓSZ LIVIA	♀		1940	Rosenfeld Margit
GRÓSZ MAGDA	♀		1937	Rosenfeld Margit
GRÓSZ EDIT	♀		1942	Rosenfeld Margit
GRÓSZ ENDRE	♂		1944	Rosenfeld Margit
GRÓSZ HERMANNÉ	♀	Rosensamen Berta	1886	Schwartz Hanna
GRÓSZ ANDOR	♂		1910	Rosensamen Berta
GRÓSZ EMÁNUELNÉ	♀	Gleitner Lina	1874	Róth Rózi
GRÓSZ FERENC	♂		1900	Gleitner Lina
GRÓSZ PIRI	♂		1915	Geitner Lina
GRÓSZ IBOLYA	♀		1926	Weisz Piroska
GRÓSZ IGNÁC dr.	♂		1864	Kenyerer Rózália
GRÓSZ IGNÁCNÉ	♀	Imre Lina	1858	Schönberger Pepi
GRÓSZ JÓZSEF	♂		1895	Schwartz Fáni
GRÓSZ JÓZSEFNÉ	♀	Friedmann Valéria	1905	Bimet Regina
GRÓSZ IVÁN	♂		1944	Friedmann Valéria
GRÓSZ KÁLMÁN	♂		1914	Geitner Lina
GRÓSZ KÁLMÁNNÉ		Freiberger Klára		Krausz Aranka
GRÓSZ LAJOS			1901	Weinberger Rozál
GRÓSZ LAJOSNÉ	♀	Weisz Piroska	1905	Katz Irma
GRÓSZ LAJOSNÉ		Grósz Regina	1872	Grósz Róza
GRÓSZ SZERÉNA			1917	Grósz Regina
GRÓSZ ZSIGMONDNÉ				
GRÜNBAUM ANDORNÉ	♀	Spitz Erzsébet	1917	Rosensámen Sáli
GRÜNBAUM LILI	♀		1913	Schön Szerén
GRÜNBAUM MÁRTONNÉ	♀			
GRÜNBAUM JÓZSEF	♂			
GRÜNFELD SÁMUEL	♂			
GRÜNFELD SÁMUELNÉ	♀	Reich Etelka	1883	Braun Berta
GRÜNFELD ELEONORA	♀		1887	Steiner Róza
GRÜNFELD LIVIA	♀		1920	Reich Etelka
GRÜNFELD LÁSZLÓ	♂		1930	Reich Etelka
			1923	Reich Etelka

GRÜNFELD SÁNDOR	♂		1925	Reich Etelka
GRÜNWALD IGNÁC	♂		1889	Grünfeld Záli
GRÜNWALD IGNÁCNÉ	♂	Schwartz Janka	1895	Blumgrund Teréz
GRÜNWALD MAGDA			1926	Schwartz Janka
GRÜNWALD KLÁRA	♂		1931	Schwartz Janka
GRÜNWALD ÉVA	♂		1933	Schwartz Janka
GUTTMAN ISTVÁN	♂		1929	Schaffer Olga
HAÁS JÓZSEFNÉ	♂	Kohn Emilia	1872	Fried Katalin
HAÁS SÁNDORNÉ	♂		1918	Reich Etelka
HAÁS ZSUZSANNA			1940	Grünfeld Gizella
HAJDU SÁNDORNÉ	♂	Wallerstein Ella		
HAJDU GYULA	♂			Wallerstein Ella
HAJDU PÉTER	♂			Wallerstein Ella
HAJDU ÁGNES	♂			Wallerstein Ella
HERCZ FARKAS SÁMUEL	♂		1874	Mondschein Eszter
HERCZ FARKAS SÁMUELNE	♂	Gács Mária	1882	Klein Záli
HERCZ HELÉN	♂		1907	Gács Mária
HERCZ BÉLA			1913	Gács Mária
HERCZ FERENC	♂		1911	Gács Mária
HERCZ LAJOS	♂		1915	Gács Mária
HERCZ SÁRA	♂		1912	Gács Mária
HERCZ RÓZSI			1903	Gács Mária
HERCZOG GYÖRGY			1912	Engel Antónia
HERCZOG GYÖRGYNÉ	♂	Schwimmer Klára	1921	Glück Sarolta
HERSKOVITS GYÖRGY			1939	Hoffmann Aurélia
HERSKOVITS PÉTER	♂		1914	Spitzer Margit
HERSKOVITS PÉTERNÉ	♂	Hoffmann Aurélia	1913	Rosenberg Liebe
HERSKOVITS TIBOR			1940	Hoffmann Aurélia
HERTZ MARGIT			1927	Steiner Dincsi
HIRSCHMANN ARANKA	♂	Bechnitz Etel	1859	Schaver Fáni
HIRSCHMANN MÁRIA	♂		1895	Bechnitz Etel
HOFFMANN MÁRKUS			1876	Klein Lina
HOFFMANN MÁRKUSNÉ		Rosenberg Liebe	1881	Lichtenstein Rézi
HOFFMANN ADOLF			1923	Rosenberg Liebe
HOFFMANN HELÉNA			1916	Rosenberg Liebe
HOFFMANN RÓZSI			1920	Rosenberg Liebe

HOFFMANN JÓZSEF			1929	Zommeaschein M.
HOFFMANN RÓZSI			1928	Zommeaschein M.
HOFFMANN BLANKA			1935	Zommeaschein M.
HOFFMANN HERMANN			1939	Zommeaschein M.
HOFFMANN MÁRTON	♂		1882	Lówy Teréz
HOFFMANN MÁRTONNÉ	♂	Feldmann Róza	1888	Koós Záli
HOFFMANN MÁRTONNÉ		Weisz Terézia	1864	Gottfried Jozefa
HOFFMANN SÁNDOR			1885	Wertheimer Eszter
HOFFMANN SÁNDORNÉ		Weisz Szeréna	1885	Herskovits Eszter
HOROVITZ MÓRIC	♂		1889	Karfunkel Lili
HOROVITZ MÓRICNÉ	♂	Klein Matild	1897	Kupfer Borbála
HOROVITZ GUSZTÁV			1923	Klein Matild
HOROVITZ SÁNDOR	♂		1903	Schwartz Regina
HOROVITZ SÁNDORNÉ	♂	Strauszmann Hajnal	1904	Wiener Szerén
HOROVITZ JÓZSEF	♂		1931	Strauszmann Hajnal
HOROVITZ FERENC	♂		1933	Strauszmann Hajnal
HOROVITZ JUDIT	♂		1939	Strauszmann Hajnal
HOROVITZ JÓZSEF			1878	Klein Hani
HOROWITZ JÓZSEFNÉ		Schwimmer Fáni	1881	Kornfeld Amália
ILYOVITS ILLÉS	♂			Sajovits Frida
ILYOVITS ILLÉSNÉ	♂	Reich Olga	1909	Steiner Gizella
ILYOVICS LÁSZLÓ	♂		1931	Reich Olga
ILYOVITS ÁGNES	♂		1940	Reich Olga
ILYOVITS ÉVA	♂		1933	Reich Olga
ILYOVICS HERMANN	♂		1881	Herskovits Citja
IZRAEL IRÉN			1879	Frenkel Amália
KAMMEL PÉTERNÉ	♂	Rosental Róza	1866	Schwartz Sára
KARDOS ÁRMINNÉ	♂	Beck Irén	1879	Bleyer Róza
KARDOS JENŐ dr.	♂		1897	Beck Irén
KARDOS JENŐNÉ dr.	♂	Fleiner Margit	1907	Fleiner Janka
KARDOS TAMÁS	♂		1929	Fleiner Margit
KATZ FÜLÖPNÉ	♂	Hidvéger Márta	1869	Wertheimer Lina
KENYERES ARTUR	♂		1867	Rosinger Regina
KENYERES ARTURNÉ	♂	Bleier Adél	1878	Ekstein Berta
KENYERES JÓZSEF	♂		1908	Bleier Adél
KENYERES SÁNDOR	♂		1918	Bleier Adél

KENYERES ZSIGMOND		1910	Bleier Adél
KENYERES ZSIGMONDNÉ	Markovits Margit	1912	Blieber Gizella
KENYERES ISTVÁN		1940	Markovits Margit
KENYERES JUDIT		1942	Markovits Margit
KEPES ALBERTNÉ	♂ Farkas Eszter	1864	Farkas Csévi
KEPES LAJOS		1890	Farkas Eszter
KEPES LAJOSNÉ	♂ Asztalos Piroska	1900	Fried Eszter
KEPES ERI			
KEPES IMRE	♂	1911	Friedmann Rózsi
KEPES IMRÉNÉ	♂ Kahán Rózsi	1916	Gruber Leni
KEPES JÓZSEF		1897	Farkas Eszter
KEPES JÓZSEFNÉ	♂ Klein Anna	1899	Kupfer Borbála
KEPES JAKAB	♂	1885	Farkas Eszter
KEPES JAKABNÉ	♂ Friedmann Rózsi	1891	Winter Lotti
KEPES VERA		1942	Ismeretlen
KERTÉSZ JENŐNÉ	♂		
KERTÉSZ ZSÓFIA	♂		
KERTÉSZ GYÖRGY	♂		
KLEIN ÁBRAHÁMNÉ	♂ Schwimmer Teréz	1876	Kornfeld Amália
KLEIN ÁRMIN		1894	Groszmann Róza
KLEIN ÁRMINNÉ	Schiff Gizella	1901	Fohn Eszter
KLEIN GYULÁNÉ	Glück Leona	1871	Weisz Rózsi
KLEIN BÉLA		1911	Glück Leona
KLEIN ERNŐ	♂	1911	Glück Leona
KLEIN IGNÁCZ	♂	1894	Glück Leona
KLEIN IGNÁCZNÉ	♂ Frankfurt Erzsébet	1899	Reich Aranka
KLEIN ERZSÉBET		1900	Glück Leona
KLEIN ERNŐ	♂	1924	Frankfurt Erzsébet
KLEIN ADOLF		1928	Frankfurt Erzsébet
KLEIN JÓZSEF		1930	Frankfurt Erzsébet
KLEIN GYULA		1933	Frankfurt Erzsébet
KLEIN BÉLA		1934	Frankfurt Erzsébet
KLEIN MAGDA		1936	Frankfurt Erzsébet
KLEIN ERNŐ		1895	Éliász Rozália
KLEIN ERNŐNÉ	♂ Stein Ilona	1901	Kohn Irma
KLEIN VERA	♂	1932	Stein Ilona

KLEIN ZSÓFI	♂	1930	Stein Ilona
KLEIN SÁMUEL		1867	Marmorstein Erzsi
KLEIN JAKAB		1863	Lichtenstein Golde
KLEIN JENŐ		1914	Schwartz Cecilia
KLEIN JENŐNÉ	♂ Rosenberg Erzsi	1915	Kohn Julianna
KLEIN IGNÁCZNÉ		1899	Róth Lenni
KLEIN KÁLMÁN		1910	Hagymási Emilia
KLEIN KÁLMÁNNÉ	Schner Ilona	1915	Bernstein Szeréna
KLEIN LIVIA		1925	Schiff Gizella
KLEIN MÁRIA		1918	Deutsch Malvin
KLEIN MÓR		1905	Glück Leona
KLEIN MÓRNÉ	Schlésinger Zelma	1910	Friedmann Berta
KLEIN GYÖRGY		1937	Schlésinger Zelma
KLEIN SOMA		1939	Schlésinger Zelma
KLEIN SÁNDOR		1933	Schlésinger Hajnal
KLEIN TIBOR		1932	Schlésinger Hajnal
KLEIN RENÓ		1934	Ungár Blanka
KLEIN RÓZSI		1889	Klein Fáni
KLEIN JÓZSEFNÉ	♂ Farkas Erzsébet		Farkas Erzsébet
KLEIN ZOLTÁN	♂		Farkas Erzsébet
KLEIN KATI	♂		
KLEINMANN TAMÁS		1942	Rosenberg Erzsi
KLEINMANN JENŐNÉ	Rosenberg Erzsi		
KOHN ÁBRAHÁMNÉ	Grünberger Róza	1859	Deusch Éva
KOHN ALBERT		1898	Schiff Záli
KOHN ALBERTNÉ	Grünfeld Ilona	1906	Biermann Regina
KOHN ANDOR		1927	Grünfeld Ilona
KOHN ÉVA		1930	Grünfeld Ilona
KOHN ERVIN		1932	Grünfeld Ilona
KOHN BÉLA		1894	Schiff Záli
KOHN BÉLÁNÉ	Singer Paula	1901	Singer Hani
KOHN IGNÁC		1923	Singer Paula
KOHN MÓR		1925	Singer Paula
KOHN ALADÁR		1930	Singer Paula
KOHN JENŐ		1932	Singer Paula
KOHN MIKSA		1933	Singer Paula

KOHN HERMANN			1934	Singer Paula
KOHN ANDOR			1937	Singer Paula
KOHN FERENC			1939	Singer Paula
KOHN SÁNDOR			1940	Singer Paula
KOHN ERNŐ			1910	Klein Márta
KOHN ERNŐNÉ	♂	Asztalos Piroska	1920	Neumann Etelka
KOHN ANNA	♂		1937	Horovitz Ida
KOHN PÁL	♂		1936	Horovitz Ida
KOHN PIROSKA			1924	Horovitz Ida
KOHN ETELKA	♂		1922	Horovitz Ida
KOHN LAJOSNÉ	♂	Horovitz Borbála	1870	Klein Hani
KOHN LAJOS			1866	Reiner Hani
KOHN MÓR	♂		1892	Horovitz Borbála
KOHN JENŐ	♂		1898	Grósz Borbála
KOHN JENŐNÉ	♂	Lőw Margit	1900	Grósz Katalin
KOHN ZSÓFI			1928	Lőw Margit
KOHN GYÖRGY			1930	Lőw Margit
KOHN SÁMUEL	♂		1869	Glück Hani
KOHN SÁMUELNÉ		Weisz Hermina	1882	Schwartz Regina
KOHN ADÉL	♂		1911	Weisz Hermina
KOHN ELLA			1909	Weisz Hermina
KOHN ÉVA			1922	Weisz Hermina
KOHN FLÓRA (LOLA)			1919	Weisz Hermina
KOHN LÁSZLÓ			1919	Weisz Hermina
KOHN IMRE			1907	Weisz Hermina
KOHN MAGDA			1917	Weisz Hermina
KOHN OTTÓ			1922	Weisz Hermina
KOHUT ARTURNÉ	♂	Hoffmann Frida	1888	Weisz Teréz
KONRÁD ÉVA			1930	Klein Róza
KONRÁD GYÖRGY			1933	Klein Róza
KONRÁD JÓZSEF			1897	Gottfried Lina
KONRÁD JÓZSEFNÉ		Klein Róza	1905	Grósz Vilma
KORMOS LAJOS			1896	Steinberger Hermin
KORMOS LAJOSNÉ	♂	Braun Erzsébet	1907	Beck Margit
KORMOS GÁBOR	♂		1935	Braun Erzsébet
KREIZLER MÓR	♂		1885	Weitman Eszter

KREIZLER MÓRNÉ	♂	Fischer Frida	1888	Rosenfeld Fáni
KREIZLER SÁNDOR	♂		1915	Fischler Frida
KUNOSI MIHÁLYNÉ	♂	Rosenthal Ilka	1872	Schwartz Sára
KURC MÓRNÉ		Steiner Gizella	1890	Rozenberg Záli
KURC VILMOS	♂		1914	Steiner Gizella
KURCZ BÉLA	♂		1936	Ferenczi Mária
LAUFER GYÖRGY	♂		1926	Friedmann Amália
LEFKOVITS ARTUR			1891	Grósz Mariska
LEFKOVITS ARTURNÉ		Datner Róza	1892	Rosenberg Tini
LEFKOVITS SZERÉNA	♂		1892	Grósz Mária
LEFKOVITS GIZELLA	♂		1896	Grósz Mária
LEFKOVITS MARGIT			1893	Grósz Záli
LEFKOVITS MÓRNÉ	♂	Grósz Záli	1859	Farkas Lina
LEFKOVITS VILMOS	♂		1877	Grósz Záli
LEFKOVITS JAKAB	♂			
LEFKOVITS VERA	♂			
LEFKOVITS BÉLA			1912	
LEITNER LIVIA			1935	Gleichmann Margit
LEITNER TIBOR			1932	Gleichmann Margit
LESZAUER IMRÉNÉ		Nyul Margit	1905	Kohn Berta
LICHTMAN ROZÁLIA			1925	Weisz Ida
LINDENFELD MIKSA	♂		1907	Blum Szeréna
LINDENFELD MIKSÁNÉ		Stark Ilona	1908	Engel Berta
LINDENFELD ÁKOS			1936	Stark Ilona
LINDENFELD JUDIT	♂		1939	Stark Ilona
LINDENFELD KATALIN			1921	Gyémánt Szeréna
LIEBSTEIN SÁNDOR			1916	Heller Fáni
LIEBSTEIN KLÁRI			1915	Heller Fáni
LIEBSTEIN JENŐ			1918	Heller Fáni
LIEBSTEIN LAJOSNÉ	♂	Fusch Margit	1895	Reichmann Fáni
LIEBSTEIN JUDIT	♂		1924	Fusch Margit
LOVÁSZ LAJOS			1898	Fenákel Hermin
LOVÁSZ LAJOSNÉ		Gutmann Sarolta	1909	Lefkovits Katalin
LOVÁSZ PÉTER			1941	Gutmann Sarolta
LÖB ENDRÉNÉ	♂	Vircbaum Fanni	1874	Braun Fáni
LÖB SÁNDOR	♂		1906	Vircbaum Fánno

LŐCSEI ANDRÁS	♂			
LŐCSEI ANDRÁSNÉ		Adler Olga	1903	Rosenbaum Etel
LUKÁCS JÓZSEF			1894	Kander Berta
LUKÁCS JÓZSEFNÉ	♂	Fenákel Frida	1893	Kohn Mária
MAGYAR DEZSÓNÉ	♂	Székely Erzsébet	1899	Adler Katalin
MANDEL SÁNDORNÉ	♂	Liebstein Éva	1902	Rosensámen Lina
MANDEL LIVIA	♂		1928	Liebstein Éva
MANDELBAUM IGNÁC			1902	Grosz Berta
MANDELBAUM IGNÁCNÉ	♂	Schönberger Berta	1905	Klein Gizella
MANDELBAUM SÁNDOR	♂		1925	Schönberger Berta
MANDELBAUM ERZSÉBET	♂		1929	Rosensámen Lina
MARKFELD ERNŐ	♂		1900	Altmann Julia
MARKFELD ERNÓNÉ	♂	Rosenfeld Rózsi	1908	Desterg Sarolta
MARKFELD ZSUZSA	♂		1934	Rosenfeld Rózsi
MARKFELD ERZSÉBET	♂		1930	Rosenfeld Rózsi
MARKOVITS MÁRTON	♂		1895	Reich Fáni
MARKOVITS MÁRTONNÉ	♂	Lőwi Hermin	1896	Ürnstein Eszter
MARKOVITS BELLA	♂		1924	Lőwi Hermin
MARKOVITS ERNŐ	♂		1927	Lőwi Hermin
MARKOVITS ÉVA	♂		1929	Lőwi Hermin
MARKOVITS JENŐ	♂		1922	Lőwi Hermin
MARKOVITS MIKLÓS	♂		1931	Lőwi Hermin
MARMELSTEIN MÁRTONNÉ		Weisz Fanni	1874	Rostchild Hani
MARMORSTEIN HERMANNÉ		Kepes Sarolta		
MEISNER ADOLF			1911	Fried Jetti
MEISNER ADOLFNÉ	♂	Ganzfried Rózsi	1911	Beirmann Regina
MEISNER ÁGNES	♂		1943	Ganzfried Rózsi
MEISNER MAGDA	♂		1938	Ganzfried Rózsi
MEISNER TAMÁS	♂		1943	Ganzfried Rózsi
MEZEI ÁRON	♂		1882	Ritter Róza
MEZEI ÁRONNÉ	♂	Schwartz Teréz	1890	Braun Lina
MEZEI DEZSŐ			1922	Schwartz Teréz
MEZEI ILONA			1924	Schwartz Teréz
MEZEI LAJOS	♂		1884	Kepes Teréz
MEZEI LAJOSNÉ	♂	Kohn Emilia	1889	Weiszmaus Emilia
MEZEI OLGA			1917	Kohn Emilia

MOSKOVITS JÓZSEF	♂		1895	Eisents Etel
MOSKOVITS JÓZSEFNÉ		Haás Szerén	1900	Fohn Emilia
MOSKOVITS LAJOS			1923	Haás Szerén
MOSKOVITS ERNŐ	♂		1927	Haás Szerén
MOSKOVITS ERZSÉBET			1925	Haas Szerén
MOSKOVITS KATALIN	♂		1931	
MOSKOVITS JÓNÁSNÉ	♂		1882	
MÜLLER ÁRON	♂		1887	Rottbann N.
MÜLLER ÁRONNÉ	♂	Freimann Róza	1887	Weisz Hani
MÜLLER SÁNDOR	♂		1901	Freimann Róza
MÜLLER SÁNDORNÉ	♂	Iczkovits Regina	1906	Iczkovits Frida
MÜLLER ZOLTÁN	♂		1928	Iczkovits Regina
MÜLLER FRIDA	♂		1934	Iczkovits Regina
MÜLLER KÁROLY	♂		1932	Iczkovits Regina
MÜLLER LÁSZLÓ	♂		1937	Iczkovits Regina
NAGY FERENCNÉ		Herskovits Eszter	1865	Farkas Borbála
NAGY MÁRTON			1893	Reich Hermin
NAGY MÁRTONNÉ		Grósz Erzsébet	1895	Berger Berta
NAGY PÉTER			1927	Grósz Erzsébet
NASITZ ERZSÉBET			1917	Krausz Fáni
NEMES ISTVÁN dr.	♂		1904	Kohn Sarolta
NEMES ISTVÁNNÉ	♂	Feldmann Klára	1910	Weisz Anna
NEMES GÁBOR	♂		1935	Feldmann Klára
NEUMANN GYULA	♂		1904	Mussbaum Mária
NEUMANN GYULÁNÉ	♂	Asztalos Klára	1913	Dióssy Mária
NEUMANN GÁBOR	♂		1935	Asztalos Klára
NÜRNBERGER HERMANN	♂		1863	Grünberger Hanni
NÜRNBERGER HERMANNÉ	♂		1869	Lázár Ágnes
NYUL GÁBORNÉ	♂	Kohn Berta	1866	Lusteiner Róza
NYUL MIKSA	♂		1894	Kohn Berta
NYUL LAJOS	♂		1898	Kohn Berta
NYUL SÁNDOR	♂		1901	Kohn Berta
NYUL DEZSŐ	♂		1889	Kohn Berta
NYUL IGNÁC	♂		1898	Herskovits Mária
NYUL IGNÁCNÉ		Schafer Margit	1905	Schwartz Zseni
NYUL LÁSZLÓ	♂		1928	Schafer Margit

NYUL ÉVA		1929	Schafer Margit
NYUL SÁNDOR		1936	Schafer Margit
NYÚL LÁSZLÓ		1924	Hercz Rózi
ÖHLMACHER MARI	♂	1851	Neumann Zsófi
PÁL SÁMUEL	♂	1891	Friedmann Eszter
PÁL SÁMUELÉ	♂	1896	Katz Róza
PÁL JÓZSEF	♂	1919	Öhlmacher Edit
PÁL LÁSZLÓ	♂	1922	Öhlmacher Edit
PÁL LILLA	♂	1921	Öhlmacher Edit
PASZTERNÁK DEZSŐ	♂	1894	Meth Róza
PÁSZTOR PÁLNÉ dr.	♂	1922	Asztalos Pirooska
PERLESZ HANNI	♂	1880	Herskovits Fáni
PERLMANN HERMANN	♂	1900	Mandelbaum Berta
PERLMANN HERMANNÉ	♂	1903	Reiner Lina
PERLMANN ANNA M.	♂	1938	Fisch Erzsébet
PERLMANN PÁL	♂	1934	Fisch Erzsébet
PERLMANN MIRJAM	♂	1899	Fisch Erzsébet
POLLÁK SÁNDOR	♂		
POLITZER MIKLÓS		1929	Reiner Róza
POLITZER MIKLÓSNÉ	♂	1903	Rosinger Záli
POLITZER ANNA		1934	Steiner Ilona
POLITZER TAMÁS		1929	Steiner Ilona
RÁCZ IMRE		1898	Beszberg Sarolta
RÁCZ IMRÉNÉ	♂	1900	Weisz Róza
RÁCZ GYÖRGY		1926	Weisz Eulália
RÁCZ ÉVA	♂	1923	Weisz Eulália
RÁCZ FERENCNÉ	♂	1891	Schwartz Maria
RÁCZ SÁNDOR	♂	1916	Schreier Etel
RÁCZ ILONA	♂	1925	Schreier Etel
RÁCZ ISTVÁN	♂	1922	Schreier Etel
RÁTZ MIKLÓS	♂	1909	Grünwald Berta
RÁTZ MIKLÓSNÉ	♂	1910	Grósz Mária
RÁTZ ÉVA	♂	1935	Lefkovits Margit
RATICS BÉLA		1903	Imre Hani
REICH JÓZSEF		1893	Grósz Fanni
REICH JÓZSEFNÉ	♂	1895	Róth Fáni

REICH JÓZSEF	♂	1884	Steiner Regina
REICH JÓZSEFNÉ		1889	Grünberger Anna
REICH SÁNDOR	♂	1912	Steiner Gizella
REICH ERZSÉBET		1918	Steiner Gizella
REICH IMRE		1925	Steiner Gizella
REICH JÓZSEF	♂	1875	Fenáken Hermin
REICH SÁNDORNÉ	♂	1912	Halpert Mária
REICH MIKLÓS	♂	1939	Grünwald Teréz
REINER MIHÁLYNÉ			ismeretlen
REINER KLÁRA		1927	Friedmann Aranka
REINER KATALIN		1935	Hercz Rózi
REINITZ IZIDORNÉ	♂	1881	Bleier Rozália
REINITZ JÓZSEF	♂	1914	Neumann Regina
REINITZ RÓZSI	♂	1912	Neumann Regina
REISZ SÁNDOR	♂	1905	Tannenbaum Éva
REISZ SÁNDORNÉ	♂	1901	Imre Fáni
REISZ JULIA	♂	1937	Róth Paula
RÉTI BENJÁMIN	♂	1894	Shőn Regina
RÉTI EMIL		1919	Bendel Terézia
ROSENBERG BENŐ	♂	1879	Markovits Fáni
ROSENBERG BENŐNÉ	♂	1887	Klein Berta
ROSENBERG ENDRÉNÉ	♂	1912	Gács Mária
ROSENBERG ERNŐ	♂	1906	Kohn Julianna
ROSENBERG ERNŐNÉ	♂	1907	Kohn Emilia
ROSENBERG ISTVÁN	♂	1930	Haász Ilona
ROSENBERG PÁL	♂	1931	Haász Ilona
ROSENBERG FERENC		1898	Beszberg Záli
ROSENBERG FERENCNÉ	♂	1904	Fried Johanna
ROSENBERG HILDA	♂	1930	Friedmann Sarolta
ROSENBERG IVÁN	♂	1936	Friedmann Sarolta
ROSENBERG MÁRIA	♂	1938	Friedmann Sarolta
ROSENBERG IGNÁC	♂	1877	Markovits Fáni
ROSENBERG IGNÁCNÉ	♂	1879	Kohn Mária
ROSENBERG LÁSZLÓ	♂	1914	Kohn Julianna
ROSENFELD HERMANNÉ	♂	1880	Brüll Róza
ROSENFELD IGNÁC	♂	1890	Gutfreind Hani

ROSENFELD IGNÁCNÉ	♂	Frankel Lenke	1890	Weisz Regina
ROSENFELD JÓZSEF	♂		1870	Kohn Cecília
ROSENFELD JÓZSEFNÉ	♂		1875	Rosenfeld Cecília
ROSENTHÁL MÓR	♂		1894	Hermann Fáni
ROSENTHÁL MÓRNÉ	♂	Grósz Malvin	1898	Weinberger Róza
ROSENTHÁL ÉVA	♂		1929	Grósz Malvin
RÓSINGER VILMOSNÉ	♂	Csillag Netti	1877	Gottfried Erzsébet
ROTENBERG JÓZSEF	♂		1903	Spitzer Sári
ROTENBERG JÓZSEFNÉ	♂	Kohn Erzsébet	1906	Schwartz Hani
ROTENBERG GYÖRGY	♂		1928	Kohn Erzsébet
ROTENBERG IMRE	♂		1927	Kohn Erzsébet
RÓTH SÁMUELNÉ		Reichmann Katalin	1900	Friedmann Matild
RÓTH MAGDA			1923	Reichmann Katalin
RÓTH ANNA			1929	Reichmann Katalin
RÓTH JÓZSEF	♂		1866	Auspitz Záli
RÓTH JÓZSEFNÉ	♂	Imre Fáni	1868	Schönberger Pepi
RÓTH RÓZA	♂		1909	Imre Fáni
RÓTH FERENC			1909	Imre Fáni
RÓTH JAKAB			1906	Ismeretlen
RÓTH JAKABNÉ		Müller Hanka	1902	Freiunn Róza
RÓTH ILONA			1935	Müller Hanka
RÓTH ÖDÖN			1933	Müller Hanka
RÓTH EDIT			1939	Müller Hanka
RÓTH KÁLMÁN			1871	Grünfeld Jolán
ROTTENBERG ADOLF	♂		1860	Adler Szerén
RÓZSA GYULA			1940	Rosenthal Erzsébet
RÓZSA MÁRTONNE	♂	Blassz Malvin	1889	Harn Johanna
RÓZSA LÁSZLÓ			1910	Blassz Margit
RÓZSA BÉLA	♂			
RÓZSA JUTKA	♂			
RÓZSA MÁRTON	♂			
RUCK JÓZSEFNÉ			1900	Szép Regina
RUCK RÓBERT			1931	Rosencweig Helén
RUCK ANNA			1933	Rosencweig Helén
RUCK TAMÁS			1937	Rosencweig Helén
SALAMON BÉLÁNÉ		Glück Magda	1921	Altmann Erzsébet

SÁNDOR JÓZSEFNÉ	♂	Farkas Magda	1919	N. Feudrich Etel
SÁROS ZOLTÁN	♂		1898	Weisz Eszter
SÁROS ZOLTÁNNÉ	♂	Farkas Ilona	1910	Glück Mária
SÁROS MÁRIA	♂		1934	Farkas Ilona
SCHAFER ANDOR	♂			
SCHAFER IGNÁCNÉ		Popper Hermina	1865	Bonis Betti
SCHAFER SÁNDOR			1899	Popper Hermina
SCHAFER SÁNDORNÉ	♂	Zavizláv Margit	1909	Kohn Jolán
SCHIFF DÁVID			1867	Róth Fanni
SCHIFF DÁVIDNÉ			1872	Leichter Róza
SCHINDLER LAJOS	♂		1910	Rosenberg Irma
SCHINDLER LAJOSNÉ	♂	Weisz Irén	1912	Frenkel Gizella
SCHINDLER ZSUZSANNA	♂		1938	Weisz Irén
SCHLESINGER LAJOS			1910	Blau Eszter
SCHLESINGER LAJOSNÉ	♂	Kohut Antónia	1915	Hoffmann Fida
SCHLESINGER ISTVÁN	♂		1941	Kohut Antónia
SCHLESINGER MIKLÓS	♂		1942	Kohut Antónia
SCHLÉZINGER MÁRTON	♂		1872	Elenbógen Sára
SCHLÉZINGER MÁRTONNÉ	♂	Wiener Róza	1878	Schweger Mari
SCHLÉZINGER IRÉN	♂		1918	Wiener Róza
SCHNER MÓRNÉ	♂	Rosenberg Eszter	1885	Markovits Fáni
SCHNER ERZSÉBET			1919	Rosenberg Eszter
SCHNER PÁL			1921	Rosenberg Eszter
SCHNER PÁL	♂		1882	Fried Hanni
SCHNER PÁLNÉ	♂	Bernstein Szeréna	1886	T. Eszter
SCHNER ERZSÉBET	♂		1908	Bernstein Szeréna
SCHNER LÁSZLÓ			1911	Bernstein Szeréna
SCHÖNBERGER IMRE	♂		1914	Klein Elza
SCHÖNBERGER JÓZSEFNÉ	♂	Klein Gizella	1882	Stein Eti
SCHÖNBRUN MIKLÓS	♂		1884	Ábrahám Regina
SCHÖNBRUN MIKLÓSNÉ	♂	Stern Borbála	1891	Schwéd Róza
SCHÖNBERGER LÁSZLÓ	♂			
SCHÖNBERGER LÁSZLÓNÉ	♂			
SCHWARTZ MIKLÓS			1923	Bárány Jolán
SCHWARTZ GUSZTI			1940	
SCHWARTZ VILMOS				

SCHWARTZ ANTAL	♂		1919	Bárány Jolán
SCHWARTZ ANTALNÉ		Lefkovits Erzsí		Datner Róza
SCHWARTZ JÓZSEF			1872	Guttmann Fáni
SCHWARTZ JOLÁN	♂		1909	Kohn Hermina
SCHWARTZ ANNA			1913	Kohn Hermina
SCHWARTZ BÉLA			1899	Gottfried Józsefin
SCHWARTZ BÉLÁNÉ		Grósz Róza	1908	Gleitner Lina
SCHWARTZ ERZSÉBET			1939	Grósz Róza
SCHWARTZ ERNŐ	♂		1904	Kohn Hermina
SCHWARTZ ERNŐNÉ		Hollender Lili	1906	Kupferstein Cili
SCHWARTZ DEZSÓNÉ		Kohn Erzsébet	1901	Steiner Hermina
SCHWARTZ GYULA	♂		1895	Gottfried Józsefin
SCHWARTZ GYULÁNÉ	♂	Steiner Lenke	1906	Glaser Mária
SCHWARTZ ÉVA			1927	Steiner Lenke
SCHWARTZ IMRE	♂		1931	Steiner Lenke
SCHWARTZ ILONA			1925	Strauszmann Margit
SCHWARTZ MAGDA			1926	Strauszmann Margit
SCHWARTZ FERENC			1927	Strauszmann Margit
SCHWARTZ JÓZSEF	♂		1930	Strauszmann Margit
SCHWARTZ EDIT	♂		1933	Strauszmann Margit
SCHWARTZ TIBOR	♂		1941	Strauszmann Margit
SCHWARTZ GÉZA			1930	ismeretlen
SCHWARTZ MANÓ	♂		1895	Heiuann Katalin
SCHWARTZ MANÓNÉ	♂	Liebstein René	1904	Rosensámen Lina
SCHWARTZ GUSZTÁV	♂		1936	Liebstein René
SCHWARTZ TIBOR	♂		1943	Liebstein René
SCHWARTZ MÓR			1871	Adler Fáni
SCHWARTZ MÓRNÉ		Lówy Zseni	1873	Weisz Regina
SCHWARTZ IGNÁC	♂		1894	Schwartz Amália
SCHWARTZ IGNÁCNÉ		Steiner Regina	1898	Sonnewirt Jozefa
SCHWARTZ PÁL			1926	Steiner Regina
SCHWARTZ SÁMUEL			1911	Péterfeind Róza
SCHWARTZ SÁMUELNÉ		Hoffmann Sarolta	1911	Rosenberg Leona
SCHWARTZ LÁSZLÓ			1938	Hoffmann Sarolta
SCHWARTZ PÁL			1940	Hoffmann Sarolta
SCHWARTZ MIKLÓS			1922	Bárány Jolán

SCHWARTZ JENŐ	♂		1900	
SCHWARTZ JENŐNÉ	♂		1902	
SCHWÉD ANDRÁS	♂		1909	Weisz Hermina
SCHWÉD ANDRÁSNÉ	♂	Pál Borbála	1916	Grünberger Edit
SCHWÉD TOMI	♂		1936	Pál Borbála
SCHWÉD ANNA	♂		1923	Rosenberg Erzsí
SCHWÉD ELZA	♂		1911	Weinberger Antónia
SCHWÉD ANTAL	♂		1874	Weisz Hermina
SCHWÉD ANTALNÉ	♂		1879	Farkas Róza
SCHWÉD BORBÁLA	♂		1918	Weisz Hermina
SCHWÉD GYULA	♂		1901	Weisz Hermina
SCHWÉD GYULÁNÉ	♂	Rozenfeld Olga	1913	Shwartz Sarolta
SCHWÉD FERENC	♂		1927	Rozenfeld Olga
SCHWÉD ANNA MÁRIA	♂		1943	Rozenfeld Olga
SCHWÉD LÁSZLÓ			1927	
SCHWÉD LILI			1925	
SCHWIMMER ALBERT				
SCHWIMMER JÓZSEF	♂		1891	Kornfeld Amália
SCHWIMMER JÓZSEFNÉ	♂	Glück Sarolta	1896	Gottfried Laura
SCHWIMMER ZSUZSA	♂		1923	Glück Sarolta
SINGER IGNÁC	♂		1894	Gács Gizella
SINGER IGNÁCNÉ	♂	Datner Margit	1894	Ungár Teréz
SINGER BÉLA			1896	Gács Gizella
SINGER BÉLÁNÉ	♂	Jung Hermina	1896	Weisz Fanni
SINGER SÁNDOR	♂		1931	Jung Hermina
SINGER TIBOR	♂		1928	Jung Hermina
SINGER IMRE	♂		1940	Jung Hermina
SINGER IMRE	♂		1912	Márton Malvin
SINGER IMRÉNÉ	♂	Lefkovits Cecília	1907	Grósz Mária
SINGER MÁRIA	♂		1940	Lefkovits Cecília
SINGER FERENC			1898	Gács Gizella
SINGER FERENCNÉ	♂	Bauer Irén	1899	Lévai Eszter
SINGER PÁL	♂			
SINGER ISTVÁN			1918	
SPERNÁT DEZSŐ dr.	♂		1883	Friedmann Julia
SPERNÁT DEZSÓNÉ	♂	Kohn Ilona	1890	Grósz Lina

SPERNÁT LÁSZLÓ dr.	♂		1913	Kohn Ilona
SPIEGEL ANDOR	♂		1902	Büchler Hermina
SPIEGEL JENŐ	♂		1931	Klein Erzsébet
SPITZ MIKSA	♂		1874	Gartenfeld Rebeka
SPITZ MIKSÁNÉ	♂	Friedmann Lenke	1876	Fischer Rozália
SPITZ ERZSÉBET	♂		1915	Friedmann Lenke
SPITZER ADOLFNÉ	♂	Weinberger Hani	1862	Schlesinger Kató
STARK ADOLF	♂		1906	Engel Berta
STARK ADOLFNÉ	♂	Izrael Elza	1911	Heller Róza
STARK BERTALAN	♂		1909	Engel Berta
STARK BERTALANNÉ	♂	Grósz Magda	1915	Rosensámen Berta
STARK HERMANN	♂		1875	Mandel Léni
STARK MÓR	♂		1912	Engel Betti
STARK RÓZA	♂		1919	Engel Betti
STEIF SALAMON	♂		1901	Rosenberg Frida
STEIF SALAMONNÉ	♂	Schönfeld Etelka	1904	Weisz Hermina
STEIF LÁSZLÓ	♂		1926	Schönfeld Etelka
STEIF EDIT	♂		1928	Schönfeld Etelka
STEINER ADOLFNÉ	♂	Sonnewirt Jozefa	1870	Mandel Fáni
STEINER ANDOR	♂		1894	Gróssinger Sára
STEINER ANDORNÉ	♂	Kesztenbaum H.	1896	Weiszbürg Sára
STEINER ARANKA	♂		1930	Steiner Eszter
STEINER EDIT	♂		1928	Weiszberg Betti
STEINER ARANKA	♂		1929	Weiszberg Betti
STEINER SÁRA	♂		1930	Weiszberg Betti
STEINER DEZSÓ	♂		1900	Rosinger Záli
STEINER DEZSÓNÉ	♂	Kurz Jolán	1900	Schwéd Lujza
STEINER EDIT	♂		1940	Kurz Jolán
STEINER DEZSÓ	♂		1907	Sonnenwirt Josefa
STEINER EDIT	♂		1925	Kesztenbaum Helén
STEINER GYÖRGY	♂		1928	Kesztenbaum Helén
STEINER IBOLYA	♂		1931	Kesztenbaum Helén
STEINER LÁSZLÓ	♂		1932	Kesztenbaum Helén
STEINER JÓZSEF	♂		1866	Nyul Sára
STEINER IGNÁC	♂		1865	Nyul Sára
STEINER IGNÁCNÉ	♂	Rosinger Záli	1867	Grósz Katalin

STEINER SÁNDOR	♂		1913	Sonnenvirt Josefa
STEINER SÁNDORNÉ	♂	Adler Olga	1912	Goldberger Etel
STEINER IVÁN	♂		1938	Adler Olga
STEINER JÓZSEFNÉ	♂	Weiszberg Betti	1890	ismeretlen
STEINER JÁNOSNÉ	♂	Grünberger Anna	1860	Grósz Eszter
STEINER OLGA	♂		1909	Grünberger Anna
STEINER SÁMUELNÉ	♂	Steiner Eszter	1896	Czitrom Róza
STERN DEZSÓ	♂		1889	Rosenfeld Lina
STERN DEZSÓNÉ	♂	Asztalos Margit	1901	Gleitner Eszter
STERN ESZTER	♂		1923	Asztalos Margit
STERN SÁNDOR	♂		1925	Asztalos Margit
STILLMANN IGNÁC	♂		1881	Haszender Róza
STILLMANN IGNÁCNÉ	♂	Aszódi Ilona	1903	Schwartz Teréz
STILLMANN IBOLYA	♂		1929	Aszódi Ilona
STILLMANN IMRE	♂		1931	Aszódi Ilona
STILLMANN JÓZSEF	♂		1920	Fried Szerén
STRAUSZMANN FÜLÖPNÉ	♂	Wiener Szeréna	1875	Sveiger Mária
STRAUSZMANN GYULA	♂		1917	Wiener Szeréna
STRAUSZMANN MIHÁLY	♂		1912	Wiener Szeréna
STRAUSZMANN RÓZSI	♂		1919	Wiener Szeréna
STRAUSZMANN SALAMON	♂		1911	Wiener Szeréna
SZALAI LÁSZLÓNÉ	♂	Löb Laura	1902	Vircbaum Hanna
SZALAI RÓZSI	♂		1926	Löb Laura
SZÉKELY IMRE	♂		1897	Adler Katalin
SZÉKELY IMRÉNÉ	♂	Erdős Lenke	1902	Silberstein Matild
SZÉKELY ANNA	♂		1932	Erdész Lenke
SZÉKELY FÁBIÁN	♂		1866	Held Teréz
SZÉKELY GYÖRGY	♂		1935	Erdész Lenke
SZÉKELY GYULA dr.	♂		1900	Adler Katalin
SZÉKELY GYULÁNÉ dr.	♂	Steiner Éva	1914	Glancz Erzsébet
SZÉKELY MÁRIA	♂		1935	Steiner Éva
SZÓBER JENŐ	♂		1906	Stühlberger Róza
SZÓBER JENŐNÉ	♂	Berger Matild	1905	Fisch Livia
SZÓBER ANDOR	♂		1929	Berger Matild
SZÓBER ÉVA	♂		1934	Berger Matild
TARDOS HENRIK dr.	♂		1889	Hacker Fáni

TARDOS HENRIKNÉ	♂	Katz Rózsi	1890	Hidweger Mária
UNGÁR JENŐ	♂		1884	Czukur Jetti
UNGÁR JENŐNÉ	♂	Fenákel Róza	1891	Kohn Mária
UNGÁR SALAMONNÉ			1897	Jakobovits Fanni
URÁN MÓRNÉ			1860	Schwartz Amália
VADÁSZ GYULÁNÉ		Rottenberg Hermin	1886	Cukker Katica
VAJDA ANDOR	♂		1889	Popper Lujza
WEINBERGER ELZA	♂			
WEISZ BÉLA	♂		1881	Farkas Róza
WEISZ BÉLÁNÉ	♂	Klein Ilona	1884	Strauszmann Berta
WEISZ ANDOR			1935	Fischmann Regina
WEISZ ANDRÁS	♂		1940	Farkas Magdolna
WEISZ BÉLA	♂		1910	Schwartz Tini
WEISZ BÉLÁNÉ	♂	Farkas Margit	1910	Weinberger Eszter
WEISZ BÉLA	♂		1903	Vogel Etel
WEISZ BÉLÁNÉ	♂	Nerner Klára	1912	Reich Irma
WEISZ ERNŐ	♂		1912	Kohn Etel
WEISZ ERNŐNÉ	♂	Grönhut Lenke	1912	Herskovits Etel
WEISZ FERENC			1929	Baumgarten Szerén
WEISZ IBOLYA			1935	Baumgarten Szerén
WEISZ FERENC			1943	Weisz Margit
WEISZ HERMANNÉ	♂	Blau Debóra	1868	Schwartz Amália
WEISZ GYÖRGY			1911	Blau Debóra
WEISZ JÓZSEF	♂		1905	Blau Debóra
WEISZ MARGIT			1909	Blau Debora
WEISZ HERMANN	♂		1867	Klein Róza
WEISZ HERMANNÉ	♂	Klein Regina	1882	Strauszmann Leona
WEISZ TIBOR			1914	Klein Regina
WEISZ IMRE	♂		1907	Klein Ilona
WEISZ IMRÉNÉ	♂	Farkas Magdolna	1917	Glück Mária
WEISZ IMRE	♂		1937	Fischmann Regina
WEISZ JAKAB	♂		1898	Steiner Róza
WEISZ JAKABNÉ	♂	Weisz Julianna	1898	Csendes Jetti
WEISZ LÁSZLÓ			1921	Weisz Julianna
WEISZ GYÖRGY	♂		1923	Weisz Julianna
WEISZ SÁNDOR	♂		1927	Weisz Julianna

WEISZ ISTVÁN	♂		1930	Weisz Julianna
WEISZ ISTVÁN	♂		1935	Kupferstein Rózsi
WEISZ ISTVÁN	♂		1934	Goldstein Ilona
WEISZ ZOLTÁN	♂		1939	Goldstein Ilona
WEISZ IVÁN			1939	Herskovits Lidia
WEISZ IZIDORNÉ		Grósz Berta	1870	Kenyeres Rozália
WEISZ MIKLÓS			1902	Grósz Berta
WEISZ JAKAB			1879	Leitchner Eszter
WEISZ JAKABNÉ			1881	Schiff Szeréna
WEISZ JENŐ			1905	Weisz Betti
WEISZ JENŐNÉ		Schwéd Ella	1907	Weisz Hermina
WEISZ JENŐ	♂		1931	Frenkel Malvin
WEISZ JENŐNÉ	♂	Kupferstein Rózsi	1902	Klein Regina
WEISZ JÓZSEF	♂		1912	Klein Irén
WEISZ JÓZSEFNÉ		Herskovits Lidia	1907	Klein Regina
WEISZ JÓZSEF			1918	Rosebaum Blanka
WEISZ JÓZSEFNÉ	♂	Goldstein Ilona	1940	Kohn Etel
WEISZ JÓZSEF			1910	Katz Irma
WEISZ JÓZSEF			1917	Sáffár Lujza
WEISZ JUDIT			1938	Fischmann Regina
WEISZ MÁRTON	♂		1940	Fischmann Regina
WEISZ MÁRTONNÉ		Frenkel Malvin	1902	ismeretlen
WEISZ LÁSZLÓ			1902	Winkler Rebeka
WEISZ MARGIT			1935	Frenkel Malvin
WEISZ MÓR	♂		1913	Goldstein Helén
WEISZ MÓRNÉ		Fischmann Regina	1907	Kohn Etel
WEISZ MÓRNÉ		Goldstein Helén	1914	Weiner Hermin
WEISZ PÁL			1890	Berger Fáni
WEISZ PÁL	♂		1941	Nerner Klára
WEISZ PÉTER PÁL			1938	Kupferstein Rózsi
WEISZ RÓBERT KÁROLY			1941	Farkas Margit
WEISZBERGER SÁNDOR	♂		1932	Nerner Klára
WIEDER LAJOS	♂		1892	Weiszberger Berta
WIEDER LAJOSNÉ	♂	Eisenberger Eszti	1898	Jakasovits Teréz
WIEDER ANTAL	♂		1893	Popper Regina
			1927	Eisenberger Eszti

WIEDER BÉLA	♂		1930	Eisenberger Eszti
WIEDER JENŐ	♂		1913	Klein Heléna
WIEDER JENŐNÉ		Frankel Margit	1914	Kohn Regina
WIEDER ISTVÁN			1938	Frankel Margit
WIEDER ZOLTÁN			1942	Frankel Margit
WINTERNITZ BÉLÁNÉ		Weisz Erna	1905	Klein Ilona
ZÁDOR BÉLA	♂		1890	Blau Etelka
ZÁDOR ISTVÁN M.			1933	Kohn Mária
ZÁDOR PÁL LÁSZLÓ			1936	Kohn Mária

25.
 kt. 1944.
 1944. április 8-án kelt 420/8.1944.sz. számú határozat.

N É V J E G Y Z É K

Berettyóújfalui községben lakó zsidókról.

Folyó szám	N é v	Szület.	Anyja neve	Utca házszám	Jegyzet.
1.	Fodor Sámuel	1882.	Gross Róza	Yorthy u.6.	
2.	Fodor Sámuelné sz. Gyémánt Frida	1891.	Róth Hédi	"	
3.	Lindenfeld Katalin	1921.	Gyémánt Szeréna	"	
4.	Kreizler Mór	1885.	Weltman Eszter	"	
5.	Kreizler Mórné sz. Fischxer Frida	1888.	Rosenfeld Fáni	"	
6.	Kreizler Sándor	1915.	Fischxer Frida	"	1942. okt. 26. be Táb. sz. B/755.
7.	Zádor Béla	1890.	Blau Etelka	" 8.	
8.	Zádor István Márton	1933.	Kohn Mária	"	
9.	Zádor Pál László	1936.	"	"	
10.	Grünbaum Lili	1913.	Schön Szerén	"	
11.	Mandel Mándoné sz. Liedstein Éva	1902.	Rosenbaum Lina	" 12.	
12.	Mandel Livia	1928.	Liedstein Éva	"	
13.	Auspitz Ferenccs sz. Wertheimer Margit	1904.	Wertheimer Mária	"	
14.	Auspitz György	1924.	Wertheimer Margit	"	
15.	Schwartz Manó	1895.	Reisann Katalin	"	
16.	Schwartz Manoné sz. Liebsstein René	1904.	Rosenbaum Lina	"	
17.	Schwartz Gusztáv	1936.	Liebsstein René	"	
18.	Schwartz Tibor	1943.	"	"	
19.	Horovitz Móric	1839.	Karfunkel Illi	" 14.	
20.	Horovitz Mórioné sz. Klein Matild	1897.	Kapfer Borbola	"	
21.	Horovitz Gusztáv	1922.	Klein Matild	"	

A VI. csendőrkörlet névjegyzéke a község zsidó lakóiról, 1944

רשימת הזינדרמיה מ-1944 - תחילת הקף.

U

Sor- szám	N * v	Szü- letési éve	Anyja neve	Utca, szám	Jegyzet.
270.	Klein Jenőné sz. Rosenberg Erzsébet	1915.	Kohn Julianna	Szendő u.5.	
271.	Schwed Anna	1923.	Rosenberg Erzsébet	"	
272.	Kleinmann Tamás	1942.	"	"	
273.	Rosenberg László	1914.	Kohn Julianna	"	Eltűnt
274.	Schwed Gyula	1901.	Weisz Hermina	Bánfi u.13.	Fronton meg- halt.
275.	" Gyuláné sz. Rosenfeld Olga	1913.	Schwartz Sarolta	"	
276.	Schwed Ferenc	1927.	Rosenfeld Olga	"	
277.	" Anna Mária	1943.	"	"	
278.	Friedmann Imre	1905.	Feldmann Etel	Kossuth u.44.	VI.kmsz.

Másolat hiteles.

Berettyóújfalu, 1944. április 14.

A névjegyzék vége, 1944. április 14.

רשימת ה'נדרמריה מ- 1944 - תחילת הסף

BERETTYÓÚJFALU KÖRNYÉKE

Álmosd	Kismarja
Ártánd	Komádi
Bagamér	Konyár
Bakonszeg	Körösszakál
Berekbőszörmény	Körösszegapáti
Berettyószentmárton	Magyarhomorog
Biharkeresztes	Mezősas
Biharnagybajom	Monostorpályi
Bihartorda	Nagyléta
Biharugra	Nagyrabé
Bojt	Okány
Csökmő	Pocsa
Darvas	Sáp
Derecske	Sarkad
Esztár	Sárrétudvari
Furta	Szentpéterszeg
Gáborján	Told
Hajdúbabos	Váncsod
Hencida	Zsadány
Hosszúpályi	Zsáka

Berettyóújfalu környéke áldozatainak listáját írásos és szóbeli forrásokból állítottuk össze. Munkánkhoz sok segítséget nyújtott több évtizedet felölelő feljegyzéseivel Liebstein Sándor. A teljességre való törekvés ellenére névsorunk hiányos, mert olyanok is voltak, kiknek nevét nem jegyezték fel.

Őrizze könyvünk a névtelen áldozatok emlékét is.

Berettyóújfalu környékéről 17 helység vészidőszak áldozatairól tudunk adatokhoz jutni.

A derecskeiéről külön könyv jelent meg: Maskovits Árje: Emlékkönyv Derecske és vidéke zsidósága (Tel-Aviv, 1992) valamint Gonda László: A debreceni zsidók száz éve (Tel-Aviv, 1978) című műben is felsorolták a derecskei áldozatokat.

ÁRTÁND

Barna István	Róth Éliás
Barna Klára	Róth Gyula
Barna László	Róth István
Barna Lászlóné	Róth József
Barna Zsuzsi	Róth Laci
Berger Miklós	Róth Mose
Fiok Kálmán	Róth Zsuzsa
Markovits Gyula	Rejtő Béla
Markovits Lili	Rejtő László
Róth Bandi	Szóbel Andor
Róth Bella	Szóbel Éva
Róth Béla	Szóbel Jenőné
	Tauber Ignácné

HOSSZÚPÁLYI

Klein Berta	Sliszer Annus
Klein Eszter	Sliszer Juliska
Klein Ilona	Sliszer Klára
Klein Lina	Sliszer Regina
Sliszer Dávid	Sliszer Róza

BOJT

Berger Debora
Berger Mirjam
Berger Sindel
Berger Zvi
Glauber Bluma
Glauber Gyula
Glauber Irén
Glauber Margit
Glauber Miki
Glauber Zelda
Weisz Beza

Weisz Béla
Weisz József
Weisz Jitzhak
Weisz Mose
Weisz Motl
Weisz Mordahaj
Weisz Perl
Weisz Peti
Weisz Pinhasz
Weisz Teréz
Weisz Lea
Weisz Straga

ESZTÁR

Izsák Ilonka
Izsák József
Izsák Magda
Izsák Matild

Leitner Berta
Leitner Nina
Lidenfeld Gyula
Lidenfeld Malvin

CSÖKMŐ

Aszád Jenő
Aszád Jenőné
Adler Emma
Adler Ferencné
Adler Juliska
Adler Lenke
Adler Margit
Adler Szerén
Gerendás Farkas
Gerendás Farkasné
Grünbaum Albertné
Grünbaum Sára
Grósz Zsigmond
Grósz Zsigmondné
Grósz Béla

Hoffmann Sándor
Hoffmann Sándorné
Kohn Eliemer
Kohn Elza
Kohn István
Kohn József
Kohn Margit
Kohn Sándor
Mezei Andor
Mezei Jenő
Mezei János
Mezei Róza
Mezei Zoli
Schwartz Ferenc
Schwartz Jánosné

GÁBORJÁN

Lőwi Erzsi
Lőwi Laci
Lőwi Kati
Schif Dezső

Schif Dávid
Schif Dávidné
Schif Andor
Schif Andorné

HENCIDA

Berkovits Lajosné	Káin Miksáné
Feldheim Hanna	Káin Mose
Feldheim Smuel	Katz Haja
Grósz Imre	Katz Ignácné
Grósz István	Katz Malka
Grósz József	Katz Tamás
Grósz Mihály	Klein Haja
Grósz Rebeka	Klein Reizel
Haász Berta	Mezei Gingi
Haász Friedel	Mezei Hava
Haász Haja	Mezei József
Haász Rózsi	Mezei Olga
Haász Sara	Mezei Sara
Haász Salamon	Neumann Frida
Haász Salamonné	Neumann Ida
Haász Seindet	Polák Smuel
Haász Rózsi	Spitz Lea
Herskovits Manóné	Spitz Pinhasz
Káin Adolf	Szabó Haja
Káin Golda	Szabó Jákov
Káin Jichak	Szabó Mordechaj
Káin József	Szabó Mose
Káin Miksa	Szabó Ráchel
	Weinberg Akiba

BIHARKERESZTES

Farkas Gyuri	Kohn Benjamin
Farkas István	Kohn Elijahu
Farkas József	Kohn Hanna
Farkas Józsefné	Kohn Lea
Farkas Mór	Weisz Béla
Farkas Mórné	Weisz Béláné
	Weisz Péter

KISMARJA

Rozenfeld Erzi	Weisz László
Schönfeld Jichak	Weisz Mose
Weisz Hermina	Weisz Olga
	Weisz Smuri

KONYÁR

Berg Adolf	Kiss Ármin
Berg Adolfné	Kiss Árminné
Berg Ábrahám	Kiss Károly
Berg Bát Sévá	Kiss Károlyné
Berg Böske	Kiss Mihály
Berg Frimit	Kiss Sándor
Berg Lili	Kiss Sándorné
Berg Perel	Klein Böske
Dattner Andorné	Klein Mihályné özv.
Dattner Ibolyka	Klein Sándor
Dattner Ilonka	Kohn Samuné
Feldmann József	Kohn gyerekek (5)
Feldmann Józsefné	Mezei Andor
Goldstein Lajos	Mezei Bertalanné
Goldstein Lajosné	Mezei Ferencné özv.
Gottlieb Áron	Mezei Mirjam
Gottlieb Erzsébet	Mezei Pál
Gottlieb Károly	Mezei Pálné
Gottlieb Lea	Mezei Rafael
Gottlieb Lujza	Mezei Vera
Gottlieb Olga	Robitsek Ignácné özv.
Grósz Bandi	Steiner Dezsőné
Grósz Lajosné	Steiner József
Grósz László	Steiner Józsefné
Grünbaum Eliahu	Ungárné özv.
Grünbaum Miklós	Varga Michael
Horstein házaspár	Weinberg Cirill dr.

NAGYLÉTA

Dávid Mihály	Guttman Mose
Dávid Mihályné	Steier Aser
Dávid Ervin	Steier Bella
Dávid Judit	Steier Hava

NAGYRÁBÉ

Lőw József	Rosenfeld Cvi
Rosenfeld Gerson	Rosenfeld Jákov
Rosenfeld Hilda	Rosenfeld Klára
Rosenfeld Finkel	Rosenfeld Laura

MONOSTORPÁLYI

Grünbaum Márton	Grünbaum Eszter
Grünbaum Mártonné	Leitner Márton

POCSAJ

Fodor István	Kohn Gizella
Fodor Istvánné	Kohn Jakabné
Fodor Miklós	Kohn István
Fodor Zoltán	Koppel Ignácné
Friedmann Ármin	Lindenfeld Gyula
Friedmann Árminné	Lindenfeld Gyuláné
Fenákel Ignác	Lindenfeld Ernő
Fenákel Ignácné	Lindenfeld József
Gottesman M.né	Lindenfeld Mose
Grósz Bernát	Öhlbaum Karola
Grósz Bernátné	Reichmann Adolf
Herz Jenő	Reichmann Adolfné
Herz Jenőné	Reichmann Sándor
Izsákné	Reichmann Sándorné
Izsák Berta	Rottmann Miklós
Katz Béla	Rottmann Miklósné
Katz Béláné	Spiegel Hanna
Katz Jakab	Stiller Hajnal
Katz Jákov	Stiller Szeréna
Katz József	Terner
Katz Smuel	Weisz Ignác
Kain Imréné	Weisz Ignácné

SZENTPÉTERSZEG

Blumenfeld Ámrám	Blumenfeld Mirjam
Blumenfeld Dávid	Blumenfeld Pinhasz
Blumenfeld Elijahu	Blumenfeld Smuel
Blumenfeld Golda	Lőwi Béla
Blumenfeld Gittel	Lőwi Ferenc
	Lőwi Irén

VÁNCSD

Csillag Bernát	Klein László
Csillag Dávid	Klein Mose
Csillag Róza	Klein Róza
Kacender Hanna	Klein Sára
Kacender Lea	Klein Sámuel
Kacender Mirjam	Klein Irén
Kacender Sára	Salamon Helén
Klein Franci	Salamon Imre
Klein Hanna	Salamon Irén
Klein Ilonka	Salamon Jákov

HAJDÚBAGOS

Citrom Andor	Orenstein Sámuel
Citrom Andorné	Orenstein Sámuelné
Citrom Baba	Orenstein Ildi
Citrom Edit	Orenstein Klári
Citrom Gabriella	Schwartz Béláné
Goldstein Ferencné	Schwartz Róza
Goldstein József	Schwartz Nándor
Goldstein Emil	Schwartz Nándorné
Grosinger Ferenc	Schwartz Miki
Grosinger Ferencné	Schwartz László
Grosinger Béla	Stern Rudolf
Grosinger Ibolya	Róth Dvora (özv. Zoldánné)
Grosinger Irma	Weisz Dávid
Orenstein Andor	Weisz Dávidné
Orenstein Béla	Weisz Szerén
Orenstein Béláné	Weisz Józsefné
Orenstein Ernő	Weisz kislány
Orenstein Ernőné	Weisz kislány
Orenstein Lajos	Vider Lajos
Orenstein Lajosné	Vider Lajosné
Orenstein Gyuri	

KAIN AVIVA

HENCIDA

Hencida kis falu, harmincöt kilométerre a legközelebbi nagyvárostól, Debrecentől és körülbelül tizenhat kilométerre a községi központtól, Berettyóújfalutól. A kétezer főnyi kis faluban tizenegy zsidó család élt: Hász, Kain, Katz, Lázár, Mezei, Schwartz, Szabó Jakab, Szabó Samu, Rosenfield, Rosenzweig, Vainreb.

Mivel kicsi volt a közösség, nem voltak zsidó intézmények, és nem volt rabbi a faluban. Azonban volt zsinagóga, földes padlójú egyszerű kis építmény, ahol szombatoként és ünnepekkor összegyűltek imádkozni, a környékbeli kisebb falvak zsidóságával együtt. Mellette állt a Braun család háza. Braun, a közösség sakterja (rituális vágó) – vallási téren tanult ember – volt a közösség előimádkozója és felolvasója.

Legtöbben ott születtek a faluban, sőt olyanok is voltak, akik már második vagy harmadik generációként éltek Hencidán. A családok egy része rokon kapcsolatban volt egymással. A falun belül kötött házasságok szoros kapcsolata fűzte össze a hencidai zsidó közösség tagjait.

Abban az időben még nem volt vízhálózat a faluban, kútról hordták a vizet. Villany sem volt, esténként petróleumlámpákkal világítottak. Az utcák nyáron porosak voltak, és sárosak, ha esett az eső. A telefon ismeretlen volt, kisbíró dobolta ki a híreket, megállva a falu egy-egy pontján.

1944-ben egy júniusi napon, kidobolták a legújabb rendeletet, amely szerint minden zsidónak másnap reggel nyolc órakor útra készen jelentkeznie kell a község háza udvarában. Így hát másnap reggel minden zsidó férfi, nő és gyermek, öreg és fiatal ott volt, kis csomagokkal és némi ennivalóval. Magukhoz vették pénzüket, ékszereiket, és ami értéket csak tudtak. Akkor reggel nemcsak a zsidó polgárok, hanem a falu nem zsidó lakosságának nagy része is oda ment megnézni, hogyan viszik el örökre zsidó szomszédaikat. Amint a szerencsétlen foglyok elhagyták falujukat, a volt szomszédok már be is törtek otthonaikba, és minden mozgathatót elcipeltek.

A foglyokat Hencidáról Berettyóújfaluba, onnan vonattal Nagyváradra vitték, ahol betelepítették őket a gettóban lévő lakásokba. A gettót már előbb odahurcolt zsidó családok lakták.

Három héttel később, marhaszállító vagonokba zsúfolták a szerencsétleneket. Két vagy három napig tartott a borzalmas út Auschwitzig. Iláná (Ica) Klein mesélte, hogy a túlszűfolt mozdulatlanságban megdagadt lábaik miatt mennyire örültek és megkönnyebbültek, amikor végre leszállhattak.

Ahogy kinyíltak a vagonok, dr. Mengele kegyetlen szelekciója szétválasztotta az érkezőket. Az idősebbek, a gyengélkedők, a gyermekek egyenesen a gázkamrába kerültek, a többieket kényszermunkára terelték. Sokan elpusztultak, kevesen éltek túl a borzalmakat, hogy elmondhassák a világnak a megtörtént iszonyatot.

A háború befejeztével a túlélők visszatértek, keresték hozzátartozóikat, azt, ami megmaradt otthonukból, javaikból. Legtöbben képtelenek voltak ott maradni, ahol szomszédaik oly nagy örömmel küldték halálba őket.

Mezei Ica férjével, Klein Hugóval és gyermekükkel 1950-ig maradtak Hencidán, ők voltak a falu utolsó zsidó lakói. Később Debrecenbe költöztek, végül Izraelbe alijáztak.

HENCIDAI ZSIDÓ CSALÁDOK

HÁSZ CSALÁD

A szülők Salamon és Hermina. Hat lányuk: Rózsi, Sári, Berta, Margit, Ica, Bözsi (született 1925-ben). Hász Rózsi férje, Gross Imre volt, három gyermekük született: István, Miki és Rivka. Hász Sári is férjnél volt. Hász Salomonnak kocsmája volt, később fuvarozással foglalkozott. A lányok kézimunkákkal igyekeztek hozzájárulni a család megélhetéséhez. Az egész családot Auschwitzba hurcolták, csak három lány jött vissza: Margit, Ica és Bözsi.

KAIN CSALÁD

Kain Miksa, született Pacaloson (Erdélyben), felesége Buxbaum Irén született Nagykövesden (Sátoraljaújhely közelében). Miksa édesanyja, Csernya is a családdal lakott Hencidán. Nyolcvanegy éves volt mikor elhurcolták. Gyermekeik: Ernő (1915–1999), Erzsébet (szül. 1918), Imre (1920–1982), Jóska (szül. 1921), Borbála (szül. 1922), Miklós (szül. 1925), Márta (szül. 1930). Kainéknak vegyeskereskedése volt, ahol az élelmiszer mellett, a ruhaneműtől és cipőtől kezdve a papíráruig, sőt a koporsóig, mindent meg lehetett kapni. Amikor a hencidai zsidókat deportálták, csak a szülők, a nagymama és Boriska (Borbála) volt otthon. Mindannyiukat elhurcolták Auschwitzba, ahonnan csak Boriska tért vissza.

KATZ CSALÁD

Katz Ignác, felesége Richtman Etel (Etus). Gyermekek nem volt. Tolla kereskedtek. Őket is Auschwitzba hurcolták. Ignác jött vissza egyedül.

LÁZÁR CSALÁD

Anya és lánya: Csibi és Mori, mindketten Auschwitzban pusztultak el.

MEZEI CSALÁD

Mezei Jenő Hencidán született. Testvérei, Szabó Jolán és Hász Hermina. Ott mentek férjhez. Jenő felesége Orenstein Gizella. Gyermekeik: Margit (Manyi), Ilona (Ica). A családnak üzlete volt. Auschwitzba hurcolták őket, csak a két lány tért vissza.

ROSENFELD CSALÁD

Ernő és Annus unokatestvérek és házastársak voltak. Két gyermekük volt: Klári és Imre. Üzletükben élelmiszert árultak és földműveléssel is foglalkoztak. Mindannyian Auschwitzba kerültek. Csak Ernő maradt életben.

ROSENZWEIG CSALÁD

Jóska, felesége és fiúk, Ernő Auschwitzban pusztultak el.

SCHWARTZ CSALÁD

Jóska az apa, felesége és lányuk, Vera együtt dolgoztak élelmiszerboltjukban. Őket is elhurcolták, csak Jóska tért haza.

SZABÓ JAKAB CSALÁDJÁ (a két Szabó testvér volt)

Szabó Jakab felesége Jolán. Gyermekeik: Ilonka (1901–2000), Miklós (1905–1977) és Matild. Ilonka Debrecenben élt férjével, Kertész Sándorral és két lányával. Később kivándoroltak Amerikába. Túlélte gyermekeit és férjét, kilencvenkilenc évesen halt meg. Miklós alispán volt Hencidán. Felesége, Erzsébet és kislánya, Iván elpusztultak Auschwitzban. Matild férje Klein Hugó. Üzletük volt. Két kislányuk volt, Zsuzsi és Lili. Szabó Jakab egész családját elhurcolták. Jakab még az Auschwitz felé tartó vagonban halt meg. Miklós, Ilonka és Hugó tértek csak vissza.

SZABÓ SAMU CSALÁDJÁ

Szabó Samu felesége Szerén. Gyermekeik: Irma, Gizi, Ilus, Laci, Jóska és Olga. Élelmiszerüzletük volt. Ilus férjével Margitán élt (Erdély), onnan vitték Auschwitzba. Laci munkaszolgálatos volt, az orosz fronton pusztult el. A család többi tagját, mint mindenkit Hencidáról, Auschwitzba hurcolták. Négyen jöttek vissza: Gizi, Irma, Jóska és Olga.

POCSAJ

Ott élt Kain Miksa öccse Kain Imre (1900–1994) feleségével, Buxbaum Arankával (a két sógorasszony is testvér volt). Nem volt gyermekük. Őket is elhurcolták. Aranka Auschwitzban pusztult el. Imre visszajött és ismét megnősült, új feleségével Budapestre költözött.

Natanja, 2000

ÉS AKIK IZRAELBE KERÜLTEK

Ádám Cvi (Rosenfeld)

Született Berettyóújfalun

Édesapja Rosenfeld Imre, nagypapa Rosenfeld Hermann is már újfaluiaiak voltak. Nagypapjának rőfös üzlete volt, édesapja a Salgótarjáni Kőszénbánya képviselője volt. Édesanyja és nővére, Éva Auschwitzban pusztultak el.

1949-ben alijázott. Foglalkozása hűtőgéptechnikus. Kirjat Hajimban él feleségével és lányával.

Altmann László

Született Berettyóújfalun, 1913-ban
Meghalt Izraelben, 1991-ben

Édesapja, Ignác bőr-, és tollkereskedő volt Berettyóújfalun. Szülei, testvére és annak gyermekei, valamint első felesége a vészorszak áldozatai lettek. Altmann Lászlónak Újfalun üveg-, és porcelánüzlete volt.

1950-ben alijázott, második feleségével, Irénnel. Huszonnyolc éven át dolgozott a Főnicia Üveggyárban. Felesége, Irén, és fiúk három gyermekével Haifán él.

Altmann Pál

Született Berettyóújfalun, 1922-ben

Szülei Altmann Mór a Magyar-Angol Bank tisztviselője és Fodor Margit, zongoratanárnő. Édesanyja Auschwitzban, édesapja Dachauban pusztult el. Pali testvérével, Imrével együtt volt munkaszolgálatos, Pesten szabadultak fel. Imre Pesten maradt, és vegyészmérnökként a magyar hadsereg magas rangú tisztje volt. Pesten halt meg 1982-ben.

Pali 1948-ban alijázott. Első házasságából két fiúgyermek született. Az Amcor cégnél dolgozott negyven évig, bérelszámolóként. Jeruzsálem mellett él második feleségével. Öt unokája van.

Asztalos László

Született Berettyóújfalun, 1914-ben
Meghalt Izraelben, 1989-ben
Szülei Asztalos Mihály és Weisz Róza. Testvérei Margit, Ilonka és Barna. Debrecenben jogot tanult. Tardos ügyvéd-nél dolgozott.

1939-ben alijázott feleségével, Székely Évával. Szülei és nővére, Ilonka a férjével és két gyermekével Auschwitz-ban pusztultak el. 1947-ben visszamentek Magyarországra fiúkkal Urival, aki Izraelben született. 1951-ben született lányuk, Ági Pesten. 1979-ben Uri visszatért Izraelbe. 1980-ban Ági is alijázott férjével, Vilcek Jánossal és lányával. Asztalos László és felesége 1981-ben ismét alijáztak.

Báreket Mordechaj (Grünbaum László, Öcsi)

Született Konyáron
Édesapja, Lajos konyári, édesanyja Liebsztajn Berta újfalu. A munkaszolgálatból megszökött, átment az orosz frontra, ahol három évig hadifogságban volt.

1950-ben alijázott édesanyjával és két testvérével: Mirjámmal és Leával. Az izraeli hadseregben Hativát Givátiban szolgált a függetlenségi háborúban, az egyiptomi fronton.

Mordehaj kezdetben a haifai Vámhivatalban dolgozott, később Jeruzsálembé került, ahol a Vámhivatal vezérigazgatója volt tizenkét éven keresztül. Izrael gazdasági életének egyik legfontosabb tervezője és kivitelezője. Ő volt aki 1975-ben az érték többlet adót javasolta és bevezette. Nyolc pénzügyminiszter cserélődött ki szolgálati ideje alatt.

1960-ban nősült, három fia és öt unokája van. Negyven év szolgálat után ment nyugdíjba. Májig Jeruzsálemben él.

Berger Sándor

Született Berettyóújfalun, 1925-ben
Szülei Berger József és Klein Eszter. Édesapja bőr-, és szőr-mekereskedő volt Újfalu. Öt gyermekük volt, Irén, Klára,

Sándor Margit és László. A szülők és László fiuk Auschwitz-ban pusztultak el.

1949-ben alijázott feleségével, Moskovits Ilussal és két fiával. Szabóműhelye volt Tel-Avivban. Ma Petach Tikván élnek. Öt unokájuk van.

Blum Frenkel János

Született Berettyóújfalun, 1930-ban

Édesapja Frenkel Dávid Újfalu dajánja volt. Nagypapa Ben Cion Blum rabbi. Hatan voltak testvérek. A nagyváradi gettóból a Kasztner-vonattal kerültek Pestre, a Kolumbusz utcai védett házba. Nagypapa a gettóban halt meg.

1947-ben alijázott, előtte tíz hónapot volt a ciprusi táborban. Először a Mikvé Israel mezőgazdasági iskolában tanult, majd bevonult katonának. 1963-tól a Nir Galim nevű mezőgazdasági településen él feleségével. Négy gyermekük és tizennyolc unokájuk van. Két gyerekük telepes, Judeában és Somronban élnek.

Dávid Izrael

Született Kolozsnagyidán, 1920-ban

Édesapja Dávid József Újfalu nősült és apósánál Kepes Albertnél lett társ a likőr-nagykereskedésben. Szülei és testvérei a háború áldozatai lettek.

1939 szeptemberében alijázott, tizenkilenc évesen. Először mechanikus volt, majd az angol hadseregben szolgált 1942-48 között. Kétszer nősült. Első házasságából két gyermeke született. Ma is Haifán él.

Farkas László

Született Berettyóújfalun, 1912-ben
Meghalt Haifán, 1976-ban

Édesapja Farkas Mórész gazdag zsidó fölbirtokos volt.

1949-ben alijázott testvérével, Sándorral. Lelkes futballrajongó volt, később ismert futballbíró lett Izraelben.

Farkas Sándor

Született Berettyóújfalun, 1916-ban
Meghalt Izraelben

Szülei földbirtokosok voltak.

1949-ben alijázott testvérével, Lacival.

Agrónomusként a Szochnuthoz került. Járt a falvakat (mosávokat) és segítette annak lakosságát mezőgazdasági tanácsadással, mit és hogyan termeljenek. Feleségét Kibutz Máágánban ismerte meg. Közösén sokat segítettek az izraeli mezőgazdaság fejlesztésében. Egy lányuk született. Később saját gazdaságuk volt Askelon mellett. Mindketten ott haltak meg.

Feuerstein Jákov (Jankó)

Született Berettyóújfalun

Szülei Lengyelországból kerültek Újfaluba 1923-ban. Édesapja melámed volt a héderben. Tíz gyermekük született, hat fiú, négy lány. A család nagy része Auschwitzban pusztult el, Jákov és nővére maradtak életben.

1948-ban alijázott.

Katonaság után Mosáv Tifrán (Ber Seva mellett) telepedett le. Felesége, Lea Békéscsabáról származik. 1953-ban Nir Galimba költöztek, a mai napig is ott élnek. Öt gyermekük (három lány és két fiú), és több mint huszonöt unokájuk van.

Fischer Klára

Született Váncsodon, 1922-ben

Szülei gazdálkodók voltak, és vendéglőt vezettek. Rokonai a Csillag és a Bernáth család. Klári a deportálás után Kolozsvárra került, majd férjhez ment, onnan Nagyváradra kerültek.

1962-ben alijáztak. Pardesz Hannán éltek. Férje 1994-ben halt meg. Ő ma is Pardesz Hannán él.

Gil Mirjam (Schwartz Ilona)

Született Berettyóújfalun, 1925-ben

Édesapjának fűszerüzlete volt Újfaluban, édesanyja, Strauszmann Margit. Hatan voltak testvérek, hárman közülük elpusztultak a vészkorszakban.

1948-ban alijázott Ilona (Pöszi) és testvére Magda (Szöszi). Ilona Izraelben ment férjhez Gil Pinhaszhoz (Glück Ernő), aki az angol hadseregben, később a Hágában, és a Cáhálnál volt katona, majd a városházánál dolgozott. Egy fiúk és három unokájuk van.

Giládi Tova (Weisz)

Berettyóújfalun nevelkedett. Édesapjának ott volt üzlete, innen került munkaszolgálatra Ukrajnába, ahonnan nem került haza.

Édesanyjával és két öcsével Ciprusra kerültek a foglytáborba, majd 1948-ban alijáztak.

Férjhez ment, mezőgazdasággal foglalkoztak. Négy gyermekük és tizenkét unokájuk van.

Mosáv Maksimimben élnek.

Golán Pinhasz (Goldstein Endre)

Született Hajdúbagason, 1924-ben

Édesanyja és két testvére Auschwitzban pusztult el. Munkaszolgálatos volt.

1948-ban alijázott. Alijázása másnapján bevonult a hadseregbe és részt vett a jeruzsálemi harcokban. Huszonnégy évig volt hivatásos tiszt. Leszerelése után festészetet és szobrászatot tanult, majd filozófiát a Bár-Ilán egyetemen. Festészetének fő témája a vészkorszakban elpusztultak emlékének megőrzése. Herzlián él és dolgozik

Grünwald Cvi (Imre)

Született Berettyóújfalun
Meghalt Izraelben

A zsidó elemi és megyei polgári iskolában a zsidó vallású diákokat tanította hittanra.

1939-ben alijázott. A Szochnutnál dolgozott.

A Berettyóújfalu-Derecske és Környéke egyesülete azkarán tevékenykedett, ő volt a héber szónok, és dr. Berg rabbi halála után ő tartotta a magyar emlékbeszédeket. Cvi avatta fel Jeruzsálemben a Pusztulás Pincéjében a Berettyóújfalu-Derecske emléktáblát. Jeruzsálemben élt és ott halt meg. Felesége Jeruzsálemben él, három fia, akik mezőgazdasággal foglalkoznak, a Galilban élnek.

Hercz Béla

Született Berettyóújfalun, 1913-ben
Meghalt Izraelben, 1969-ben

Szülei, Hercz Farkas és Gács Mária, szintén Újfalun születtek. Édesapjának húsfeldolgozó-üzeme és üzlete volt. Szülei és hat testvére közül négyen a vészkorszak áldozatai. Béla megjárta a dachau-i és buchenwaldi koncentrációs lágereteket.

1956-ban alijázott Beér-Shevára. Saját hentesüzeme volt. Súlyos betegsége okozta korai halálát

Ilovits Dani (Tibor)

Született Berettyóújfalun

Édesapja volt a falu sakterje (metsző) és kántora. A hitközség szolgálatában állt. Munkaszolgálatos volt

1949-ben alijázott. Az izraeli hadsereg hivatásos katonája lett. Verseket írt. Két nővére Natanján élt. Feleségével Askelonban él.

Kain Miklós

Született Hencidán, 1925-ben

Édesapjának Kain Miksának, Hencidán volt vegyeskereskedése. Édesanyja Buxbaum Irén. Auschwitzban pusztultak el. Miklósnak hat testvére volt.

1951-ben Ausztráliába ment, ahol szállodája volt és ingatlannal is foglalkozott. 1959-ben megnősült, felesége Ágnes.

1969-ben alijáztak. Izraelben is ingatlan közvetítéssel foglalkozott. Három gyermekükből kettő Ausztráliában, egy Izraelben él. Öt unokájuk van. Kainék Natanján élnek.

Kepes Cvi (Eri)

Született Budapesten, 1919-ben

Édesapja Kepes Jakab, benzin-, petróleum- és olaj-nagykereskedő. Újfalun járt elemi és polgári iskolába, majd Debrecenben a zsidó gimnáziumba.

1939-ben alijázott, Liebstein Sándorral és Asztalos Lászlóval. Sadmot Dvora mosávbba került, amit a német zsidók alapítottak. Német nyelvtudása miatt hamar vezető munkát kapott, gazdasági adminisztrátor lett. Ott ismerkedett meg Mirjammal, akit 1942-ben feleségül vett. Két fiúk születtek. 1949-ban a Földművelődésügyi Minisztérium megbízásából Nazaretbe került, ahol az arab elhagyott javakkal foglalkozott. Jó kapcsolatokat létesített a helyi arab és keresztény lakossággal. 1954-ben a Bank Hapoalim Igazgató-sága felkérte az új nazareti fiók vezetésére. 1964-ben kinevezték a natanjai bankhoz igazgatónak, ahol továbbra is aktívan részt vett az izraeli-arab bankügyletek bonyolításában. Egyik fia a hatnapos háború után meghalt. Másik fia az 1973-as háborúban kanadai tanulmányaiból hazatérve, önkéntesként súlyosan megsérült. Jelenleg családjával Kana-dában él. Cvi 1982-ben a bank felkérésére a montreali fiók-ban dolgozott egészen nyugdíjazásáig. Izraelben Natanján él, de ideje nagy részét fia és annak családja körében Kana-dában tölti.

Kertész Jankó (Kohn)

Született Berettyóújfalun, 1898-ban
Meghalt Izraelben, 1990-ben

Édesapja nyomdokait követte és 1925-ben átvette a jó nevű cipésműhelyt. A BUSE csapatban volt nagy futballista. El-nyerte az örökös csapatkapitányi címet. Testvére, Imre ke-

reskedő volt, a vészkorszakban pusztult el. Jankó első felesége (Löw Margit) és két gyermeke Auschwitzban maradt. 1946-ban újra megnősült Kreisler Lilivel, akinek szülei szintén Auschwitzban pusztultak el.

1951-ben Pestre költöztek, ott született lányuk, Anikó.

1957-ben alijáztak Natanjára, ahol folytatta régi szakmáját. Lili és lánya, Anikó a családjával ma is Natanján él.

Klein Ábrahám

Született Berettyóújfalun, 1920-ban

Édesapja ecetgyáros és bőrnagykereskedő. Újfalun és Nyíregyházán tanult jesivában. A szülőket és öt gyermeküket Auschwitzba hurcolták, ahonnan csak két fiú tért vissza.

1948-ban alijázott, Haifára került. Megnősült. 1950-től a rendőrségnél dolgozott. 1978-ig több tisztséget töltött be, és alezredeként szerelt le. Húsz évet dolgozott még a Keren Kámetnél. Két fia van és hét unokája. Ma is Haifán él.

Klein Margit (Berger Baba)

Született Berettyóújfalun, 1929-ben

1949-ben alijázott. Férjhez ment, két lánya született. Hat unokája van. Kosmetikusként dolgozott. Haifán él.

Klein Rózsi

Született Váncsodon

Újfalun ment férjhez Klein Imréhez, aki taxitulajdonos volt.

1948-ban alijáztak, Imre a Jona gyárban volt technikus. Egy fiúk és három unokájuk van. Férje 1990-ben halt meg. Rózsi Karmielben él.

Lefkovits Salom (Sándor)

Született Berettyóújfalun, 1925-ben

Édesapja Lefkovits Artúr New-Yorkban született, és 1891-ben, egyéves korában szüleivel visszatért Újfaluba. Édesapja és testvérei a vészkorszak áldozatai lettek.

1949-ben alijázott. Haifán volt önálló iparos. Ma is Haifán él.

Liebstein Jenő

Született Berettyóújfalun, 1918-ban

Édesapja Liebstein Lajos földbirtokos, majd később terménykereskedő Újfalun.

1939-ben alijázott testvérével Sándorral és még három társával. Önkéntesként bevonult az angol hadseregbe. Egyiptomban és Olaszországban szolgált. 1946-ban szerelt le. A Dár gombgyártószövetkezetnél helyezkedett el, később a vezetője lett. 1948-ban feleségül vette Weisz Magdát. Egy fiúk született. Három unokájuk van. Ma Ramat Ganban élnek, nyugdíjasok.

Löwi László

Született Gáborján, 1923-ban

Tanulmányait Berettyóújfalun kezdte és a polgári középiskolában fejezte be. Édesanyja Auschwitzban pusztult el, édesapja Gáborján van eltemetve. Az orosz fogságból Újfaluba tért haza, 1948-ig taxis volt.

1948. november 5-én Jugoszlávián keresztül a Kefalosz nevű görög hajóval érkeztek az országba, feleségével és egyéves kislányukkal. Negyven évig a Jona konzervgyárban dolgozott. Részt vett Izrael összes háborújában. Ma is Tirán élnek.

Markovits Jákov

Született Nagylétán, 1922-ben

Édesapja Szeghalmon volt hittantanár. Később Újfalun éltek, kóser élelmiszerüzletük volt. A héttagú családból öten

Auschwitzban pusztultak el: Jákov munkatáborból került haza, testvére Auschwitzból.

1946-ban alijázott, rögtön katona lett. Először építkezésen dolgozott, később könyvelő lett Rison Jekeven. Aztán a Szóchnuthoz került, ő fogadta az új olékat. (Javne-Askelon-Lod) Onnan ment nyugdíjba. Három gyermeke, tizenegy unokája van. Risonban él.

Nesher Dávid (Ács András)

Született Budapesten, 1951-ben

Édesapja Adler József nyomdász Berettyóújfalun, később a budapesti hitközség főtitkára volt. Édesanyja Silberer Györgyi, varrónő.

1973-ban alijázott. Nős, két gyermek apja. Önálló. Családjával ma Haifán él.

Pál Simon László

Született Berettyóújfalun, 1922-ben
Meghalt Izraelben, 1994-ben

Szülei Pál Samu, újfalui fodrász és Ölmacher Edit. Mindketten két gyermekükkel (József és Lilla) a holocaust áldozatai lettek.

1948-ban alijázott, feleségével, Szurival. Haifán nyitott fodrász szalont. Két gyermekük Dina és Smuel. Smuel a Bank Hapoalimban dolgozik. Hét unokájuk van.

Pollák Anci (Feldmahn)

Született Berettyóújfalun, 1912-ben

Édesapja textilkereskedő volt, öten voltak testvérek. Édesanyja és két testvére, Klári és Imre a holocaust áldozatai lettek. A deportálásból három lány került haza.

1950-ben alijázott hűgával, Magdával (Steiner Magda). Az Elit csokoládégyárban dolgozott. Egy fia, két unokája van. Tel-Avivban él.

Reich Mirjam

Született Berettyóújfalun

Nagyapjának, Reich Dávidnak edényüzlete, nagybátyjának, Józsefnek képerreterező műhelye volt. Később a család egy része Nagyváradra költözött, az Újfalun maradtakat deportálták, és nem tértek vissza.

1945-ben alijázott Bukarestből. Takarításból tartotta fent a családot. Két gyermeke és hét unokája van.

Rosenfeld Gizi

Született Biharkeresztesen

Rokonai éltek Újfalun.

Családja Auschwitzban pusztult el. Egyedül ő tért vissza Budapestre.

1957-ben alijázott. Egy fia, egy lánya, öt unokája van. Ma Givat Adán él.

Schwartz Katalin (Reiner)

Született Berettyóújfalun, 1935-ben

Szülei Reiner Aladár textilkereskedő és Hercz Rózsi a berettyóújfalui Hercz családból. Az egész család megjárta a poklok poklát, édesapja és bátyja a vészkorszak áldozata lett. Az anya két lányával (Teréz és Katalin) visszatért. Teréz Budapesten maradt, ma is ott él.

Kati 1957-ben alijázott édesanyjával, aki 1979-ben halt meg Izraelben. Kati alijázása után rögtön elhelyezkedett az izraeli vasútnál, és ő volt az első női tervező technikus. Szorgalmas munkájáért kitüntetést kapott, a jom-kipuri háború után. Közben férjhez ment Schwartz István fogászhoz, akinek betegsége miatt Kati kordévézménnyel ment nyugdíjba, a vasúttól huszonnyolc évi munka után, hogy férjét ápolhassa. Férje 1987-ban halt meg. 1989-től pár évig dolgozott még a Kupát Holimban, orvosi titkárnőként. Haifán él.

Singer Róza

Született Berettyóújfalun, 1915-ben

Édesapja suszter és csizmadia volt. Az öt testvérből kettő nem tért vissza a vészkorszakból. Debrecenben férjhez ment Schwartz Adolffhoz, később elváltak, 1953-ban ismét férjhez ment, Singer Ferenchez.

1957-ben alijáztak. Egy fiúk született, Jichak. Kirjat Hajimban élnek.

Snir Pál (Schner Pál)

Született Berettyóújfalun, 1921-ben
Meggalt Izraelben, 1996-ban

Szülei Schner Mór és Rosenberg Eszter. Már nagyszülei is Újfalun születtek. Édesapjának kovács-műhelye volt és cséplőgépekkel kereskedett.

Édesanyja és a család nagy része a vészkorszak áldozata lett. Snir Pál Mauthausenből és Moskovits Böske Auschwitzból került haza. 1946-ban összeházasodtak, majd textilüzletet nyitottak.

1948-ban alijáztak. Haifán először éttermük, kávéházuk majd cukorkaüzletük volt. Pali volt a Berettyóújfalu és Környéke szervezetének pénztárosa, Liebstein Sanyi jobb keze. Felesége, Bözsi, Haifán él.

Szadeh Jákov (Grünfeld)

Született Berettyóújfalun, 1925-ben

Édesapja Grünfeld Sámuel cipészmeister volt. Hatan voltak testvérek, négy lány és két fiú. A szülők és a négy lány férjeikkel és gyermekeikkel a vészkorszak áldozatai lettek. Jákov 1947-ben megnősült.

1949-ben alijáztak. Előbb földművelő (mosávnnyik) lett, majd Kirjat Smonán cipőüzletet nyitott. Később Haifán ágynemű üzletük lett. Tel-Avivban élnek, két leányuk, három unokájuk van.

Weisz György

Született Nagyváradon, 1911-ben
Meggalt Izraelben, 1975-ben

Kisgyermekként szüleivel, és két testvérével Újfaluba került. Az Adler nyomdában kitanulta a nyomdász mesterséget, és ott dolgozott munkaszolgálatba vonulásáig. Dachauból tért vissza Újfaluba. Feleségül vette Katit, aki Auschwitzból került haza.

1948-ban alijáztak. Tíz évig az ország különböző részein dolgozott, utépítésen. 1958-ban nyomdát alapított Cfáton. 1952-ben született lányuk, Ráchel. Felesége 1992-ben halt meg. Lánya három gyermekével Cfáton él.

Wiener Edit (szül. Kreisler Dusi)

Született Berettyóújfalun, 1920-ban

1939-ben a Maapilim illegális hajóval érkezett Izraelbe, rokonaival és későbbi férjével.

Jeruzsálembé költöztek, két fiúk született. A család nagy része Debrecenben élt, a kilencvenhat éves nagyapával együtt Auschwitzban pusztultak el. Testvére, Lili (Kertészné), a háború után alijázott, fiútestvérük, Kreisler Sándor, Debrecenben volt tanító, majd iskolaigazgató. Ott halt meg fiatalon.

Edit Kirjat Hajimban él szerető gyerekei és unokái körében.

UTÓSZÓ

Mi, akik Berettyóújfaluról és környékéről származunk, már régen készülünk egy emlékkönyv kiadására. Megkésve bár, de lényegesnek tartjuk ennek megjelenését, két okból is.

Elsősorban, hogy drága hozzátartozóink emléke ne merüljön feledésbe és hogy Berettyóújfalu és környékéről is ott legyen egy kötet a többi városok hasonló emlékkönyveinek sorában.

Másodsorban, hogy gyermekeink és azok gyermekei megismerjék múltunkat, hiszen az az ő múltjuk is. Honnan jöttünk, kik voltak a nagyszülők és a család többi tagjai, akikre a tragikus sors ilyen csapást mért? Milyen volt az életük, mik voltak az álmaik és vágyaik? És miként szakadt meg mindez a 20. század közepén, a technikai fejlődés, a csodálatos felfedezések idején és nem a sötét középkorban.

Hogyan tűnt el az a zsidó közösség, amely mély és őszinte hittel igyekezett létrehozni és fenntartani sokszor ellenséges környezetben is intézményeket, melyeknek vezetői a zsidó elithez tartoztak. Köztük híres, nemzetközileg is elismert rabbik, Talmud-tudósok és jesiva vezetők voltak, az intézmények között pedig jesivák, ahol a zsidó tanokra szomjazó fiatalok százait, ezreit tanították országszerte.

E könyvvel szeretnénk emléket állítani a szent áldozatoknak, azoknak, akik elpusztultak a vézskorszakban. A Szentírás szavaival: „Legyen e könyv fiaiknak és azok fiainak.”

Szomorú és fájdalmas számunkra, hogy elpusztított szeretteink, nem érhették meg és nem láthatják: a zsidó nép továbbra is él és létezik, és. A sátáni terv meghiúsult, Izrael népe fennmaradt, és az égő paraszakból kimenekülve (ez a világ nyolcadik csodája), megteremtette szinte a semmiből otthonát és hazáját, Izrael Államot Kétezer év szétszórás sem feledtette el velünk a Mindenható ígéretét Ábrahám-nak, Jicháknak és Jákovnak, és végre saját otthona van a zsidóságnak, ahol valamennyi a világ bármely részéből érkező, itt élni és alkotni vágyó zsidó hazára találhat.

Büszkék vagyunk fejlett országunkra, mezőgazdaságunkra, iparunkra, tudósainkra és a Tórát tanuló, hagyományt őrző és fenntartó jesiva tanulóira is. És mégsem élhetünk békében az Országot körülvevő százmilliók még mindig nem fogadták el jelenlétünket. Ezért még mindig

úgy élünk, ahogy ez Nehemia könyvében írva van: „egyik kezükkel munkájukat végzik, másik kezükkel a fegyvert fogják”

Köszönetünk Nesher Dávidnak (Ács Andrásnak), a falunkbeli Adler József fiának, aki nélkül ez a könyv aligha született volna meg. Bár a világháború után Budapesten, született de lelkesen és szívós munkával felkutatta az adatokat, és mindent megtett azért, hogy e könyv megjelenjen. Mindezt azok helyett tette, akik vagy már nincsenek az élők sorában vagy akik idős koruk miatt már nem tudtak erre vállalkozni.

Őrizze e könyv is Berettyóújfalu és környéke zsidóságának, szüleinknek, testvéreinknek, kicsiknek és nagyoknak, azoknak az emléket, áldott emlékét, akiket a gyűlölet elpusztított.

EMLÉKÜK LEGYEN ÁLDOTT

Izrael, 2000

BIBLIOGRÁFIA
(Források jegyzéke)

A Hajdú-Bihar megyei zsidóság történetének levéltári forrásai
(szerk.: Radics Kálmán) Debrecen, 1997
A zsidó népesség száma településenként (1840-1941) Közp. Stat. Hivatal
(szerk.: dr. Kepecs József) Bp., 1993
Berettyóújfalu története (szerk.: Varga Gyula) Berettyóújfalu, 1981
Braham. R. L.: A magyar holocaust 1-2 k. Budapest, 1988
Counted Remnant (Register of the Jewish survivors in Budapest) Bp., 1946
Debreceni csendőrség összeírása 1944. április
Demográfiai Évkönyv Bp., 1976
Fegyvertelenül álltak az aknamezőkön (szerk.: Karsai Elek) 1-2. Bp., 1962
Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára 1-4 k. Pest, 1851
Gazdag Anikó: Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon Bp., 1991
Gonda László: A debreceni zsidók száz éve Izrael, 1966
Kováts Zoltán: A népesség története - A XV-XVI. század
(Tanulmány a Berettyóújfalu története c. kötetből) Berettyóújfalu, 1991
Lévai Jenő: Fekete könyv Bp., 1946
Lévai Jenő: Zsidó sors Magyarországon Bp., 1948
Magyar Statisztikai Közlemények sorozatban megjelent népszámlálási
kötetek (1900-1949. évi népszámlálások)
Magyar Zsidó Lexikon (szerk.: Ujvári Péter) Bp. 1929
Magyar Zsidó Oklevéltár VII. kötet Bp., 1965
Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április I. rész: Adattár
(sajtó alá rendezte: Frojimovics Kinga) Bp., 1994
Moskovits Árje: Emlékkönyv (Derecske és vidéke zsidósága) Izrael, 1984
Pinkasz Hakehillot (Jad Vashem) Jerusalem, 1976
Salamon Béla: Hej, színművész Bp., 1969
Szuhay Balázs: Kiadom magam Bp., 1987
Venetiáner Lajos: A magyar zsidóság története Bp., 1922

Egyéb források:

Interjúk, levelek
Internet WEB lapok
Kéziratok
Korabeli dokumentumok
KSH Népszámlálási Osztály irattárában őrzött eredeti anyagok
Levéltári anyagok
Schematizmusok
Korabeli dokumentumok

KÉPEK, DOKUMENTUMOK